

P19 Sp II 982.1

P19 698

112

P19

XLVI № 35
205530

ПОУКА

о

ДОМАЋЕМ ЛЕЧЕЊУ БОЛЕСТИ

од

Др. М. РОЗЕНА.

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

14146

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1865.

P19

P19 Cp II 982. 1

~~PII 698~~

Р. II 698
Рлг Ср II 982.1

ПОУКА

~~XLVI~~ № 35°

ДОМАЋЕМ ЛЕЧЕЊУ БОЛЕСТИ

ПО КОХЕДУ, БОКУ, РИХТЕРУ И ДР. НЕМАЧКИМ
СПИСАТЕЉИМА ИЗРАДИО

Др. М. РОЗЕН.

Ваш друштвојевиди

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

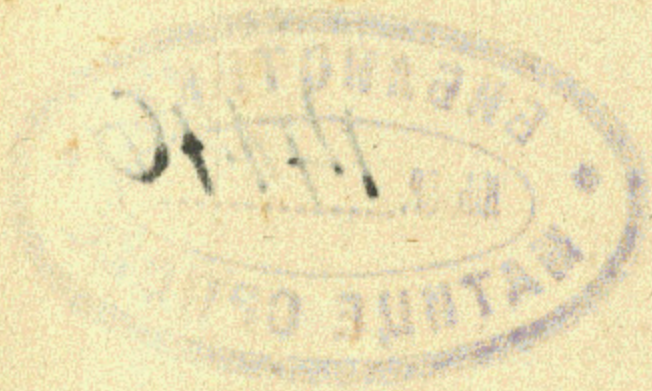
1865.

THE

1871

JAMES JEFFREY BOLLEA

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 N. 5TH ST. N.Y.C.

James Jeffrey Bollea

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
455 N. 5TH ST. N.Y.C.

ПРЕДГОВОР.

Предајући у руке читатељима ову књигу, држимо за дужност казати, да је она удешена да буде као помоћ онима који су удаљени од лекара и да се са истом колико толико помоћи могу. Онима пак који су близу лекара саветујемо да се при појаву ма какве болести одмах лекару пријаве и слушају точно шта јим он каже, и нека буду уверени да што се пре лекару пријаве тим су сигурнији да ће у колико је могуће лекарској вештини, излечени бити. Много болести има које су с почетка врло слабе и не шкоде много, но ако се напусте и одма не лече постану опасне и често смрт узрокују. Исто тако многе опасне болести кад се одма почну лечити као што ваља, за кратко време буду излечене. Многи су раније него што би требало отишли у гроб што су место данас сутра тек питали доктора за савет, и тако мале немарности постаду узрок смрти.

Овакви књига као што је ова о домаћем лечењу имају сви изображени народи, које вешти лекари пишу и издају, и којима се нарочито прост народ помаже. Такве књиге држе и најбоље куће које имају своје лекаре. Где који лекари противе се издавању овакви књига, јер невешти људи, кад се

разболе, лече се по таквим књигама од једне болести а међу тим они су болесни од друге болести, и тако употребљујући противне лекове могу више себи да шкоде него да помогну. При многим болестима најискуснији лекари при почетку не познају каква је болест, јер се једна болест на више начна може појавити. А и зато су где који лекари противни оваковим књигама што се у њима често набрајају сва сљедства какве болести, која не морају на сваком који од те болести пати појавити се, и онда се болестник плаши.

Поред свега тога књиге овакве од велике су ползе за све класе људи, нарочито у Србији где су лекари и апотеке још доста редки, и препоручујући је сваком да је прилежно чита и о свом здрављу се стара, у исто време опет свакоме саветујемо да при појаву сваке најмање болести, коме је могуће, обрати се лекару и исповеди му најискреније шта му је, и он ће му казати шта треба да чини и шта да не чини, и саветима лекара сваки ако се жели помоћи мора точно сљедовати, а не ослањајући се на проста гатања и врачања невешти људи и баба. Чућете често где когод каже: како ми заварчи и обаја прође ме боља, но онај сваки нека буде уверен да ако му је и било боље, оно би и без врачања било му боље само од себе, а бајање и шаптање које ништа не значи, не помаже, ако се к томе какви лекови или трљање и тим подобна, не употреби. Да је бајање, врачање, гасење угљена и т. д. какав — дек то би сви богаташи место лекара, који читав свој живот од детињства у учењу проведу, држали бајалице. —

САДРЖАЈ.

Страна.

ПРИСТУП.

I. Нешто из разуднице (анатомије)

А. Кости (костур)	1
Б. Мишићи (месо)	3
В. Судови	6
Г. Нерви	6
Д. Дупље у телу	6
1. Грудна дупља	6
2. Трбушна дупља	7
Е. Органи чулни	8
1. Орган за вид. Око	8
2. Орган за слух. Ухо	8
3. Орган за мирисање. Нос	9
4. Орган за бус	9
5. Орган за пипање (осећање). Спо- љашња кожа	9
6. Орган за глас	10

II. Лекарија

1. Медем	11
2. Маст	11
3. Облози од каше	11
4. Пареник	11
5. Опште купатило	11
6. Местно купатило	12
а. Ручно купатило	12
б. Ножно купатило	12

	Страна.
в. Купатило доњег тела	12
7. Слацица	12
8. Лимунада	12
9. Руска илица	12

I. ОДСЕК.

Болести од крви уопште	13
1. Оштре (акутне) болести крви	13
2. Благе (хроничне) болести крви	14
а) оскудица у крви	14
1. Жутица	17
2. Улози (костобоља)	18
3. Пољачина	20
4. Грозница	21
а. Попустна грозница	21
б. Нервозна грозница или тиф	24
5. Енглеска болест (конштак)	28
6. Водена болест	29
7. Суха болест	30

II. ОДСЕК.

Болести коже	34
-------------------------------	-----------

I. Врста.

1. Оспа (фризл)	35
2. Љуштавица	36
3. Сврбуљица	37

II. Врста.

1. Пламенац (црвени ветар)	38
2. Копривна оспа	41
3. меураста оспа	41

III. Врста.

1. Богиње	42
2. Мале богиње (мазери)	46

	Страна.
3. Шарлах	47
Нешто уз трећу врсту	50

IV. Врста.

1. Обручна оспа	51
2. Лишај	52
3. Мокра краста	53
4. Прождрљива краста	54

V. Врста.

1. Крастава брада	56
2. Крастава глава	57
3. Шуга	59
4. Осмероножица (уш)	61

III. ОДСЕК.

Болести апарата за варење.

A. Болести уста.

1. Трулење уста	62
2. Кад крв иде из уста	63
3. Запаљење језика	63
4. Запаљење доушне жлезде (крај- ници)	63

B. Болести једњака.

1. Запаљење једњака	64
2. Грч у једњаку	66

B. Болест стомака.

1. Мука на стомаку	67
2. Запаљење стомака	69
3. Грч у стомаку	71
4. Кад крв иде из стомака	73
5. Бљување	74

Г. Болести у цревима.

1. Пролив	77
2. Срдобоља	79

	Страна.
3. Колера	83
а. Европска колера	83
б. Азијска колера	85
Историја азијске колере	86
4. Ветрови	87
5. Затвор	88
6. Гљисте у телу и болести од њих	90
7. Шуљеви	94
8. Запаљење опорњака (марамце тр- бушне	97

IV. ОДСЕК.

Болести јетре	99
1. Жучно камење	99
2. Жутица	101
3. Затврднење јетре (далак)	102

V. ОДСЕК.

Болести оруђа за мокрење.

1. Цурење мокраће само од себе	104
2. Застанак мокраће	106
3. Мокрење крви	106
4. Мокрење шећерно	107

VI. ОДСЕК.

Болести органа за дисање

I. Болести носне дупље.

1. Кијавица (балабан)	109
2. Цурење крви из носа	110
3. Ранице у носу	111

II. Болести гркљана и душњака.

1. Кашаљ гркљана и душњака	112
2. Гушња	113
3. Грч гласнога прореза	115
4. Задавица	116

	Страна.
III. Плућне болести	117
1. Запаљење плућа	118
2. Јектика	119
3. Сипња	121
4. пљување крви (кашљем)	122
5. Запаљење ребарне марамице	124

VII. ОДСЕК.

Болести пречаге	126
Штуцање	126

VIII. ОДСЕК.

Болести мозга	127
1. Мозак препун крви	127
2. Запаљење мозга	128
3. Водена болест у глави (хронична)	130
4. Капља у мозак	130

IX. ОДСЕК.

Болести кичмене мождине	133
1. Запаљење кичмених мождина и ње- них онова	133
2. Нестајање кичмене мождине	134

X. ОДСЕК.

Нервне болести

1. Главобоља	136
2. Неспавање	137
3. Хипокондрија (суморност)	139
4. Хистерија	141
5. Вртоглавица	143
6. Кочња	145
7. Велика болест (падавица)	146
8. Несвестица	148
9. Привидна смрт	149

Разне нервне болести.

1. Дрктање	154
2. Грч у руци	155
3. Летаргија	155
4. Коматочно стање	156
5. Неприродан сан	156

ДОДАТАК I.**Нешто из хирургије.**

I. О ранама	159
II. О костима кад се скрљају	160
III. О отоку	161

ДОДАТАК II.

Нешто о бањама	163

ДОДАТАК III.**Нешто о отровима.**

Отрови и сретства противу отрова	171
A. Минерални отрови	172
1. Бакар	172
2. Олово	173
3. Арсеник	174
Љуте (грижуће) киселине	174
B. Растински отрови	175
I. Гасовити отрови	175
II. Течни отрови	176
V. Животињски отрови	176
1. Отров од змије	176
2. Убод инсекта	177
3. Отров од кобасице	177
4. Отров од сира	177
5. Отров од рибе	178

ПРИСТУП.

I. НЕШТО ИЗ РАЗУДНИЦЕ (АНАТОМИЈЕ).

У књизи овој не би се могло разумети много које-шта без овога, што ћемо овде навести из анатомије.

У анатомији се казује, из чега је састављено тело човечије и како је састављено.

Кости су темељ телу човечијем, и на том темељу ударено је све остало: мишићи, нерви, судови, чулни органи и т. д.

A. Кости (костур).

Међу костима, које су у глави, једне иду *лобањи* а друге *лишу*. Пруга повучена са онога места где се састају обрве па преко обрва на обе стране до уласка у ухо — то би била граница између лица и лобање. Изнад те пруге јест лобања, у којој је као у некој са свим четворној кутији мозак, а састоји се из 8 глатких, швом тврдо посастављаних костију. и то с преда (чела) из *чеоне кости*, са страг из *потилне*, у среди (на темену) из *обе темене кости*, са стране из десне и леве *слепоочне кости*, одоздо (на темељу лобање) из *клинасте и решетасте кости*. Лице, на коме су обе очне дупље за орган вида, носна дупља за орган мириса и усна дупља за орган куса, састоји се из 14 костију, од којих је само једна доња вилица покретна, остале су пак све тврдо посастављане једна с другом и непо-

мичне. Од сваке кости на лицу има по један пар, само су две кости, доња вилица и раона кост (у средини носне дупље) иноносне.

Трупу је темељ *кичма*, која се као неки стуб од костију посред леђа пружа на доле, а састављена је из 20 костију, од којих се две последње зову *крстачна* и *тртична* кост. Седам првих костију зове се *вратни обртњи*, осталих 12 *грудњи* или *леђни обртњи*, а 5 доњих *трбушни* или *бочни обртњи*. За 12 грудних обртања припето је са сваке стране 12 ребара, дакле свега има 24 ребра, којима је заклопљена *грудна дупља*. Но нису сва ребра својим рскавичавим крајевима припета за *грудњу кост*, али је опет више њих припето. У тој грудној дупљи јест *срце*, *плућа*, *велики крвни судови* и *нерви*, она се може мишићима, који су на њој, раширити и скупити, и тако се понајвише извршује дисање. Са последњим бочним обртњем састављена је одоздо *крстачна кост* а с овом је опет у свези *тртична кост*. На побочну површину *крстачне кости* наслања се с десна и с лева по једна *карлична кост*, која има дубоку зглобну јаму за заглавак *бутне кости*. *Карлица* је дакле заклопљена обема карличним костима, *крстачном* и *тртичном кошћу*, и она је трупу најнижи део. *Карлица* је изнутра шупља и у њој су *црева* и *органи за мокрење* и за *плођење*. Између грудне дупље и карличне налази се *трбушна дупља*, која је с преда и с бокова заклопљена мишићним слојевима; у тој трбушној дупљи јест већи део *органа за варење*, а исто тако *слезина* и *бубрези*. (Бубрега има два, један је десно од *кичменог стуба*, а други лево).

У горњим удовима или рукама има *плешка*, *рамењача* (до лакта), *рука* од лакта до шаке, и *шака*

сама (корен шаца, права шака и прсти). Плећка се састоји из две кости (*кључне кости* и *плећна листа*), рамењача само из једне, а рука од лакта до шаке из две (*жбисце* и *лакатне кости*), свака на једном крају (унутрашњем и спољашњем); корен руци састоји се из 8 ситних, права шака из 5, а сваки прст из 3, само палац из две кости.

У доњим удовима или ногама има *бутна кост*, *цеваница* и *стопала*. Бутна кост састоји се из једне кости, цеваница из две; чашица на колелу наслања се и на бутну кост и на цеваницу. Стопала се најпосле састоји из корена (у коетију), из средине (5 костију) и ножних прстију (сваки прст има 3 кости, само палац две).

Б. Мишићи (месо).

Мишићи су веома важни, јер они свако покретање израђују, и свакој скоро радњи животној помажу.

Мишића, који сами собом раде, има преко 500 на броју, и понајвише су по пар, а оно мало, што је без пара, посастављано је свако из две једнаке половине. На предњој и стражњој површини тела наслагани су мишићи у повие слојева једни на друге, зглавци су опкољени мишићним тетивама, а сви су мишићи скупа обложени с поља једном општом тетивастом кожом.

На глави су двоји мишићи: једни су на лобањи и покрећу кожом на глави, а други су на лицу и посао им је понајвише да отварају и затварају чулне дупље. Мишићи, који су на лицу, деле се на *очне*, *ушне*, *носне*, *виличне*, *усне* и на *мишиће за жватање*, а ови последњи, кад раде (при јелу) помиче се доња вилица десно и лево, диже се горе и спушта се доле.

Мишићи трупни наслагани су по врату, грбачи, леђима, трбуху и карлици. Мишићима на врату и за потиљком покреће се глава и врат, и то на пред, на траг, на обе стране и унаоколо. На плећима има више мишића, који примичу и размичу плећа. Мишићи на грудма наслагани су једни на друге и испуњавају празна места између ребара, само је у среди груди шупљина слободна. Тима мишићима груди се дижу и спуштају (при дисању). Грудна дупља одвојена је од трбушне *пречагом*, која је врло важна за дисање. Леђни мишићи наслагани су у 5 слојева једни на друге, а посао им је нешто да држе круто кичмени стуб, или да га савију напред, на обе стране или натраг, нешто да помогну при дисању, а осим тога да покрећу плећа и руке. *Трбушни мишићи* пружајући се од грудне дупље до карлице и са страг до бочних обртања састављају предњи и побочни део трбушном дувару. Њима је посао да обавију црева и да помажу при одисању, но они раде и кад се тело сагиба и прегибна на једну ил на другу страну. И на карлици има мишића, који највише раде за ноге.

Мишићи на рукама. Најпре иду овамо *оилећни мишићи*, који раме уздижу, увијају и извијају. Мишићи на рамењачи двојаки су: једни, и то они непосредно рамењаче пригибају рамењачу, а други што су с поља, опружају рамењачу. Који су на лакатној кости и жбици, помичу обема тим костима, а исто тако руком и прстима. И шака сама има неколико мишића за тај посао.

Мишићи на ногама. Мишићи на бутној кости раде, да се нога згрчи и опружи. На цеваници од остраг имају мишићи опружни, који раде кад се иде и игра, а на страни су опет они мишићи, који

стопалу и прсте пресавијају. И на стопалама има мишића, и то одозго и на табанима, а посао им је да покрећу прстима.

В. Судови.

У судовима, који се гранају и преплећу по телу, тече или црвена течност, *крв*, која без престанка оптиче по телу, полазећи из срца на све стране и враћајући се опет у срце, — или тече бела течност, лимфа, која се са свију страна у телу проноси к срцу и излива у крв пре него што ова дође у срце. Судови, у којима крв тече, зову се *крвни судови*; судови, у којима лимфа тече, зову се *лимфални судови*.

Крвних судова има три врсте: *артерије*, које крв из срца свуда по телу разносе и најпослед се претворе у врло fine *власате судове*; *вене*, које из власатих судова постају и крв к срцу проносе. Све те три врсте крвних судова: артерије, власице и вене прелазе једна у другу.

Лимфални судови, који свуда уз крвне жиле иду, одтичу увек према срцу. Органи, кроз које ти судови пролазе, зову се *жлезде* (лимфалне жлезде), које тако радо отичу, на име деци. Лимфи је порекло у крви, од које се она само тиме разликује, што није обојена, што нема кончевине и што има више воде.

Не би било на свом месту, кад би смо се овде упустили у дубље анатомијско разлагање ове системе судова; ми овде обећавамо, да ћемо скорим написати за себе књигу о анатомији, која ће бити за народ, и свак ће је лако разумети; колико је нужно да се разуме све, што ће доћи у овој књизи, то мислимо да смо навели овде и да ће за сад толико доста бити. Много је којешта и међу самим болестима поменуто.

Г. Нерви.

Нервна система — то је она средсреда, која чини, да сви органи у нашем организму сложено и заједнички раде. Нервна система у телу човечијем иалик је телеграфским жицама испрекрштаним и испреплетеним између многих места: свако осећање и покретање, свака радња чулна и душевна зависи од нерва. Та је система постала од тако названог нервног ткања, које је нагомилано у лобањи као мозак, у дупљи кичменог стуба као кичмена мождина, а по осталом телу шири се као периферијска нервна система на све стране, приступа разним органима и пролази кроз њих, те тако изгледа као нека мрежа испреплетена по телу. Цела нервна система дели се на двоје: на животинску (анималну) нервну систему (или мозак), којом се извршују радње у телу по вољи и свести, и на биљну (вегетативну) нервну систему, којом се поради одржања живота извршују неке радње, којима воља не може ништа, и за које свест и не зна.

Д. Душље у телу.

Има 4 дупље у телу: лобањина, грудна, трбушна и карлична. У свакој тој дупљи има по који орган: у лобањи је као што већ знамо мозак, а сад ћемо показати шта у другима има.

1. Грудна дупља.

У грудној дупљи прво је: душњак. Он се састоји из 17—20 једно на друго наслаганих рскавица, које изгледају као писме С, и отуд је душњак иалик на цев, која је спред сведена, а са страг глатка и покрива једњак, који иде у стомак. Душњак се у плућама грана и раздваја у више делова, и кроза њ пролази ваздух у плућа и излази из њих. Друго у

грудној дупљи имају *плућа*, која су прави прибор за дисање. Плућа се састоје из два купаста крила пуна ситних меурића, који се стежу (при одисању) и растежу (при удисању). Треће је још *ребарна марамица*. Плућа су обложена танком марамицом, која са њих на ребра прелази, и ова другим листом покрива. Овамо иде и срце, које је у грудној дупљи између оба плућна крила, којима је понајвише покривено.

2. Трбушна дупља.

У тој дупљи ови су органи: 1. *желудак* (стомак), кожна, дугуљаста као гајде врећа, која у горњем делу трбушне дупље попреко и на лево између слезине и јетре лежи. 2. *Цревни канал*. То је кожна мешина, која изгледа као олук, а дужа је 5—6 пута него тело човечије, у коме се вијугајући се свакојако по трбушној и карличној дупљи пружа од стомака па до чмара. 3. *Јетра*. Јетра је дугуљаста велика жлезда па 4 рогља. Она је косо намештена баш иза прегаче на десно у трбушној дупљи. Јетри је одоздо прирасла *жучна бешика*. 4. *Панкреас*. То је дугуљаста, спљоштена жлезда, која лежи између слезине поврх црева иза стомака. 5. *Слезина*. То је тако названа крвна жлезда у трбушној дупљи, обложена опорњаком испод левог доњег ребра.

Примедба. Сви ти органи у трбушној дупљи, осим бубрега, дуварови самој дупљи, а и неки органи у карлици обложени су једном марамицом (боље рећи: врећом), која се зове *опорњак*, и која често болује.

6. *Бубрези*. То су две загасите жлезде у трбушној дупљи, одмах до крстине, и то једна десно друга лево од кичменог стуба, и тако је десни

бубрег иза десног режња јетриног, а леви испод слезине.

Примедба. Карличну дупљу прећићемо за сада почем није од такве вредноће, да је сваки мора знати при говору у овој популарној књизи.

Е. Органи чулни.

Чула има пет, којима се види, чује, мирише, куша и пица. Свако чудо има по један орган.

1. Орган за вид. Око.

Овај је орган удешен са свим по законима оптичним (о светлости), а састоји се из три једно на друго наслагана шуцља тела, и једнога провидног. *Очно зрно* миче се само собом на све стране и то помоћу својих 6 мишића, а заклоњено је добро у очној коштаној дупљи у којој је још и машћу обложено да му је лакше мицање на све стране; с поља је тренавичним капцима покривено, а помоћу особитог једног апарата увек је чисто. Очно зрно стоји једним подебелим нервом (*нервом за вид*), који из мозга полази и у оку се као мрежа шири у свези са мозгом.

2. Орган за слух. Ухо.

Цео апарат за слух дели се на троје: на ухо спољашње, средње и унутрашње. Што се у животу обично ухо зове, то је *спољашње ухо*, дугуљаста, пљошта, извијугана као шкољка спољашњом кожом покривена рскавица. У том је делу уха и спољашњи ходник ушни, који је преграђен *бубном опоном*. — Иза бубне опоне долази *средње ухо* и у њему *бубањ* пун ваздуха. — У *унутрашњем уху* шири се уводи *слушни нерв* (и то се место зове и *лабиринат*). У њему је тако названо *двориште*, *шуж* и *три ходника на свод*.

3. Орган за мирисање. Нос.

Нерв за мирисање прима утицаје спољашње у посној дупљи обложеној из нутра слузном марамом, у којој се нерв грана. Нос се дели на спољашњи и унутрашњи. *Носу спољашњем* темељ је нешто од кости (од тога му је корен) и нешто од рскавице (од тога му је врх и ноздрве). *Унутрашњи нос* подељен је преградом на двоје; темељ му је тврдо неце, које и усну дупљу од носне одваја. Кров је носу особито решетаста кост, на којој има по више отвора, кроз које нерви за мирисање из лобање пролазе у нос. Од остраг је унутрашњи нос у свези са ждрелом. Слузна кожа пуна је перва и крвних судова.

4. Орган за кус.

Орган за кус јест *језик*. Он је за кус најспособнији на овим местима: на врху, на корену, одоздо и са страна (но на последња два места није баш тако способан). Језик се састоји из мишића (меса), који су застрти слузном кожом; та је кожа врло рапава због сидних нерва, који по њој избијају. У језику има из нутра по више крвних судова и три нервна пара раширена и разграната.

5. Орган за пипање (и осећање). Спољашња кожа.

Спољашња кожа, у којој је цело тело, није само за обрану унутрашњих органа, него и за то да се њоме крв чисти и да послужи *пипању*. Кожа се та састоји из три слоја, од којих је сваки другачије образован, а један на другом лежи. Средњи слој најважнији је. У та три слоја налазе се: *бобиче за осећање, жлезде за зној и за маст, коса (длака) и нокти*. Маст је кожи различна у различних народа, и управља се по клими, занимању и т. д.

Жљезде за маст јесу ситни беличасти меурићи, којима је сва кожа осута, особито где длака има. Из њих излази тако названа *кожна маст*. — Жљезде за зној јесу прости, фини извијени ходници, на које зној излази. Њих има скоро по целој кожи и свуда по кожи имају обично своја *ушћа (поре)*.

Коса и *нокти* јесу рожнога постанка као и кожа сама. *Нокти* нису ништа друго, него јаче плоче од горње коже, које се из два слоја састоје. Што се чешће секу то већма расте. Они су поуздан наслон прстима на рукама и ногама, којима и у многим другом којечему помажу. *Коса* је постала као и спољашња кожа, у којој је њојзи темељ. Ње има по целом телу, само је различна величином и бојом и јачином, и зове се свуда на другом месту (осим на глави) *длака*. Длака је јака, еластична, и лако упија течност, али је лако и испушта.

6. Орган за глас.

Гркљан је прави орган за глас. Он је среди у средини врата, од части покривен жљездом једном (*штитном ж.*) и образује најгорњи део у душњаку. Он се састоји из рскавица, које су једна с другом везницама посастављане, за тим из мишића и слузне коже, која је пуна судова, нерва и жљезда. С једне рскавице полазе два тетиваста влакна (*горње и доње гласнице*) преко гркљана и припињу се чврсто на другој страни. Између гласница остало је узано троугласто место, *гласни прорез*, којим ваздух у душњак и плућа и на поље струји. *Глас се мења по највише према томе, како се кад рашири или стегне гласни прорез, како се кад затегну или попусти гласне жице.*

II. ЛЕКАРИЈА.

Објаснићемо овде како се готове разне лекарије о којима ће бити говор у књизи овој, и како се поступа с њима.

1. *Мелем* (пластер) може се намазати на ове материје: на кожу, платно и папир. Мелем мора прио-нути за оно где се метне.

2. *Маст*. Маст мора бити мекана, а опет да се не растопи. Она се мора намазати управо на кожу. Темељ јој је права маст, сало, лој, восак, сапун и мастан зејтин.

3. *Облози од каше*. Измешају се густе и тврде материје уједно тако да све постане житко као каша, а мора и вруће бити. Обично се прави овако: Узме се кудељна или ланена стуцана или самлевена семена, скува се добро, помеша се с машћу (или маслом), тако да каша дође по масна, намаже се на платнену крпу, пресавије се то и метне онде где треба. Каша не сме бити врела, но не сме бити ни хладна, и мора се сваких 15 минута променити. Но место тога семена може се узети и друго какво биље, семе, плод, лишће и т. д.

4. *Пареник*. Ово се разликује од обичнога кувања тиме, што се не чека, да смеша узаври, него се још пре врења скине с ватре, или се и не поставља уз ватру, него се само у врућу воду спусти што треба (н. пр. цвет од зове), па се то онда после неког времена процеди.

5. *Опште купатило* зове се, кад се цело тело окупа, н. пр. у кориту.

6. *Местно купатило*, кад се само један део тела опере, и то је:

а. *ручно купатило*, кад се само руке у топлој води оперу;

б. *ножно купатило*, кад се само ноге у топлој води напаре;

в. *купатило доњег тела*, кад се поседи у топлој води.

Такво местно купатило траје обично 5—10 минута.

Опште купатило може и четврт сахата трајати.

7. *Слачица*. Прави се овако: узме се славична семена, истуца се да буде као брашно, покваси се после сирћетом тако да скроз буде наквашено. Затим се тим тестом намаже крпа платна с по прста дебело, и метне се на болестно место. После $\frac{1}{2}$ — 1 сахата а често и пре стане жећи на том месту испод слачице, и кад кожа већ поцрвени, онда треба слачицу скинути, а кожу — ако јако боли — намазати загрејаним зејтином.

8. *Лимунада*. То је накисело пиће, али и слади мало; готови се овако: узме се лимун, исцеди се сок из њега у чашу воде, за тим се толико шећера (или меда, сирупа и т. д.) успе, да вода буде више накисела него слатка; само не треба да буде кисела.

9. *Руска илица*, састоји се у пари. Соба се врло јако загреје, а пара се дигне, кад се вода излије на усијан какав камен или на усијано гвожђе. То је у главном руска илица, којом се добива влажна топлота, а та много пута врло добро чини.

I. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ ОД КРВИ У ОПШТЕ.

Крв, које од прилике 15 делова у телу човечију има, јест најважнији моменат у животу, јер је она само кадра живот подржавати. Кад се какав орган разболи н. пр. плућа, онда се болест та може удушити, ако је крв добра, али ако се крв разболи, ако се н. пр. хемијски раствори, онда пропадају сви органи, били они иначе како му драго нормални. За то ћемо најпре показати, како се болести, које од крви долазе, дају излечити оним, што се обично налазе у свакој кући, дакле без лекара и апотеке.

Све болести, које од крви долазе и којих има много науком довољно не испитаних и не објашњених, деле се на *оштре*, које брзо прелазе, и благе, које дуго трају, и за обе ваља ово запамтити:

1. *Оштре (акутне) болести крви.* Ово су им знаци: веома брзо брзо куцање, ударање жиле пулс (удари 100 пута за једну минути), брзо дисање (до 25 пута у минути) и тело је у јакој ватри; за тим глава боли и бунца се, зажаре се образи и којешта изилази пред очи. *Лекови*, који у сто пута барем 90 пута помогну, јесу: треба пазити, да око билесника буде тишина; чист, умерено топал ваздух; ако му се једе, то храна треба да буде течна, која слабо храни, као што је чорба, благо млеко и т. д.

2. *Благе (хроничне) болести крви.* Знаци су им: не осећа се нигде никакав бол, али се с дана у дан све горе изгледа; цело тело стане опадати и мршавити, удови малаксавати, цела кожа венути, бледети и губити боју. Доста поуздан лек биће: храна лака и сварљива а при том питна (сваки дан из јутра кафа с једним јајетом), на име од млека што, кад се пажљиво и с времена на време узима, врло добро чини; ваздух мора чист бити (за то су врло удесни брегови и шуме); чешће седети на сунчавој пригревици и у топлој води.

Што се тиче појединих крвних болести, то ћемо на по се напоменути неке од њих, које су најпознатије, које се најчешће појављују, и које најјаче подривају здравље човечије.

а.) Оскудица у крви.

Има много, веома много људи, које болест ова у цвету живота њихова, између 14 и 18 године у гроб отера, а има их још више, који јој се извуку у то доба, али је понесу са собом у зрелије године и под старост, те им она полагано гробницу ископа. А том би се злотвору човечијем могла сломити сва снага, кад би се родитељи зарана побринули и напали на њ и натурали се за њим. С тога молимо све читаоце своје, а на име очеве и мајке, да добро промотре и утуве, што ћемо ево одмах написати о тој болести.

Кад крв иде на мањак, томе је поглавито узрок у томе, што се крви више потроши, него што се накрми, т. ј. више се крви изда него што се *прима*. Ево како се то објашњује: ја на пр. много радим телом, или се напрежем духом или много радим ноћу — од тога свега долази, да ми се много

крви потроши; па онда морао бих се у таквим приликама хранити добром питном храном и морао бих много ужинати — а овамо или ми се не једе ни мало или врло мало; требало би да једем више меса, а овамо морам да се храним биљном храном (као сиромаси у варошима); једем, до душе, много, али што поједем, оно ми се не свари као што би требало, немам довољно ваздуха, светлости, топлоте, покретања; а најпосле и не храним се храном, која би могла нахранити све што је у крви (н. пр. самим хлебом). У таквим приликама иде крв на мањак, и *ово су знаци* томе: 1. Бledoћа коже (јер је првених крвних куглица све мање на броју); 2. бледoћа удари у жућкасто зеленило; 3. месо око зуба, усне (из нутра), кожа из нутра у устима, кожа испод трепавица побели и побледи; 4. кожа охладни, руке и ноге охладне и свуда се осети као нека језа; 5. цело тело стане мршавити (мишићи омршаве и олабаве те одмах клону, чим се мало покрену); 6. срце куца час слабије час јаче; 7. дисање се прекрати и често се зева; 8. апетита нестане и затвор наступи; 9. крв одлази по мало (на нос); 10. појављује се којешта нервозно (отуда што се рђаво храни мозак, кичмена мождина, и нерви) и то: главобоља, грчеви, сета, зујање ушију, севање очију, несвестица, малаксалост.

1. *Шта долази од оскудице у крви*: веома често удари се темељ несвестици тиме, што је крв ишла на мањак између 18 и 20 године. Кад се уда девојка, која није имала довољно крви, онда се није надати ни каквом добру од таквога брака. По некад дође и водена болест иза оскудице у крви; а кад ова дође, онда се и у мозгу појаве којекакве болести, од којих и смрт долази. За то се треба

овако *владати*: 1. чинити, да крви све више буде; храна нек је поглавито месо добро скувано; за тим млеко, јаја и јака чорба (суца) говеђа (један тањир око 10 сахата изјутра добро ће чинити); воде и соли треба много уживати; тврда јела дуго и добро ижватати. Од биљне хране најбоље ће бити што од теста и варива. *Главно је правило овде: не једи никад јела, која се тешко варе, н. пр. врло тврдо месо, врло тврда јаја, тежак црн хлеб. Лако пиво није с горег пити. При том ваља мотрити, да буде добар ваздух, ваља се постарати да болесник подуже умерено хода, да што телесно ради, како би дисање јако и снажно било.*

2. Треба гледати, да се крв *очишти* (ту је важно оно, што смо казали у „поуци о здрављу“).

3. Треба штедити *крв да се не истроши*, дакле клонити се свачега, што би тело или дух одвећ јако напрезало, као што су: разне неумерености и иступци, ноћно бекријање, пијанчење и т. д.

4. Треба се послужити вином од гвожђа, које се овако готови: узме се нових гвоздених клинаца од $\frac{1}{2}$ палца величине дванаести део од фунте, или 15 драма, то се метне у по оке вина (најбоље црнога) и остави се, да ту постоји 6 дана. Болесник нека од тога вина сваки дан попије о ручку једну малену чашицу, тако да му оно по оке траје једно 8 дана. То тако треба радити неколико месеци, а кад болести већ нестане, онда коме може бити нека узме минералну воду, у којој има гвожђа. — Осим тога врло је добро, коме бити може да се купа у мору, или да ужива брдски ваздух.

Кад се тако поступи одмах чим крв престане ударати на мањак, онда је по највише успех поуздан.

1. Жутица.

Жутица је опака болест, која отуд долази, што лучена жуч не одиће обичним путем кроз јетру (црну цигерицу), него заостане у крви, те крв због тога постане жута, и болесник изгледа више или мање жут.

Ево знака тој болести:

1. Жућкаста боја коже; очи често прво пожуте те се болеснику чини као да је све жуто; ретко је кад и зној жут; 2. мокраћа изгледа као мрко пиво; 3. што се истури из тела, оно изгледа бело; 4. апетита нестане, уста су горка, муке на стомаку наиђу и неко тиштање; 5. главобоља, немиран сан, суморност.

Последице од жутице. Кад дуго траје, може прећи у водену болест, јетра се може изкварити (дезорганисати), и од непрекидног мршављења може и смрт доћи.

У болести тој треба се овако владати:

1. Треба гледати да столица буде уредна, а тога ради треба у 80 драма воде скувати 30 драма плода од тамаринде, засладити ту воду парчетом шећера и попити цело за 6 сахата; или где нема плода од тамаринде (као по селима) ту треба узети две кашике горке соли (која је врло јефтина, и сваки сељак може од прилике једну оку за потребу своју у вароши купити) растопити је у чаши млаке воде и попити то у два пута за сат.

2. Треба трбух на десно испод пупка облагати топлим чим (истуцаном зоби с машћу скуваном и у крпу платна увијеном) и држати на том месту док не охладни, па онда заменити другом топлим облогом, и тако радити све једнако докле год бол на том месту не одумине.

Поука о лечењу болести.

3. Може нужно бити и да се што на бљување узме, али то нека се не чини без лекара. Овом приликом приметимо, да народ наш у опште много не пробира, да ли ће дати болеснику на бљување; али не треба да заборави, да је бљување телу тежак посао; кад се бљује, онда се цео организам уздрма и потресе, и у невреме могу најопасније последице отуд наићи (н. пр. у грозници). Треба дакле добро мотрити, кад ће се шта узимати на бљување, и без лекарева савета не ваља то ни по што чинити.

3. Улози (костобоља).

Улози су велика беда за људе, јер уз њих и големи болови наилазе. Болови, који уз ту болест иду, веома су велики, па опет су људи са неумерености своје понајвише криви, што их болест та сналази, јер је у неумерености главни узрок тој болести, и то:

Кад се врло обилно узима храна, на име у којој има беланчевине, као: месо, сир, јаја. Пиће силовитих пића само у толико шкоди, што се онда и једе више. Тако преко мере уживајући крв се поквари (мокраћна киселина) и изгуби своју обичну лековиту природу.

Улози се деле на двоје, као што се са двојаким карактером појављују; о обојима ћемо говорити на по се.

а. правилни оштри (акутни). Ови се појављују иза болести стомака, иза болова, који су пролазили кроз цело тело, а појављују се обично пред пролеће овим знацима: на један пут, понајвише око поноћи удари бол у зглавак какав (обично у палац на нози); бол никако не ће да одумине, зглавак, у ком је бол, отече, зажари се, поцрвени као запаљен. Грозница,

која се болу придружи, држи од прилике 24 сахата. Онда се болови опет понове, само сад прелазе са зглавка на зглавак, а и грозница се повраћа 7—14 пута, и за тим се учини, као да се здравље опет повратило. Иза сваких болова, који се с дана у дан повраћају, излази на кожу зној, који на кисело удара; и мокраћа је после тога врло кисела, мутна и у суду, у који се испусти, падне густ талог на дно, у којем има мокраћне киселине и мокраћно-киселих соли. —

б. правилни благи улози (хронични). Ови нападају сваке године неколико пута, у доста одређено време; долазе обично са тихим грозама, трају по дуже (често неколико недеља), а и кад се чини да их нема подилазе кад и кад. Оток од улога бива све тврђи и по зглобовима зглавкастим сталожавалу се улози и праве се чворуге, од којих долази, да зглавци срасте, да се отворе ране по њима и да измршави уд на коме су. Одатле се онда развију свакојаке болетице, којима је крај у воденој болести.

Примедба. Говори се да има и неправилних и пританих улога, али ми ћемо их пропустити, јер и у њима је или оно исто карактеристично, што и у правилним, или се не могу разазнати.

Кад болови наиђу, онда се треба овако *владати:* треба бити на миру, увити болестни уд у фланел, вуну, или вату, држати га на високо; уз то јести што мање и то биљна јела а пити што више вруће воде или теја од липова цвећа; при затвору узети један клистир, или једну, а и две кашике зејтина, који се зове ричинусов, или још боље теј од сенова лишћа (2 кашике пуне лишћа скувати у $\frac{1}{2}$ фунте воде, па онда процедити и попити).

Кад болови попусте онда се треба побринути, да се болести извор удуши, а то може бити, кад се

измени начин живота, кад се клони од меса, јаја, млека, сира; па онда још много радећи. Кожу треба привикавати на хладноћу — и што се тиче одела и прања, и купатила. У пићу вина, пива, кафе треба бити одвећ умерен. Од сваке неумерености треба се чувати највећма, а коме може бити нека употребљује неко време бање Карловарске, Маријенбадске, оне у Вишу, Емсу, Франценсбаду.

4. Пољачина.

Узроци. У пољачини крв је растворена, не може се више усирити, него нагло труне. Од те су болести пређе само морнари и приморци патили, а сад је има често и по тамницама. Главни су узроци: што нема доброга ваздуха, топле хране, или што је рђава храна или што се од ње не узима у се колико треба.

Знаци. Утањена крв таје кроз дуварове крвним судовима (артерије, вене); често удари крв на нос, па уста, уши, од натраг, на мокраћу; кожа је црним белегама (крвним белегама) осута, удови постану крути, ноге троме, и испод колена на листовима тврде као даска.

Како се треба *владати*?

По доктору Кону, који је на мору имао најбољу прилику да болест ову проучи, талог од пива једино је и са свим поуздано средство против те болести, кад се изнутра овако узме: треба усуги две кашике талог од пива у једну чашу воде, и узимати од тога, по што се добро промеша, свакога сахата по једну кашику. Где се раница покаже, треба је облагати тим талогом од пива. Ако је болесник у ватри, треба му главу облагати хладним чим. Други лекари хвале да је добро ранице облагати тејом растовим помешаним са нешто стипсе (85 драма растове коре, 30 драма стипсе скувати у оци воде).

5. Грозница.

У нашим умереним пределима појављују се по највише и скоро само ове две грозничаве болести: *попустна грозница* или барска, и нервозна грозница или *тиф*.

Главно је у обема тим грозницама, што је крв болесна, а особито што крв не може да врши послове своје у органима доњег тела. Ми ћемо најпре описати :

а.) *Попустну грозницу.*

Узроци. Главно, од чега долази болест ова, јест у спољашњим утицајима, а на име у шткодљивом испаравању трудих биљних или животињских материја (као што увек бива иза поплаве). Предели са дубоким баровитим пределицама јесу легло право тој болести као и оне земље, које су великим рекама опасане. Но ова болест најчешће долази и онде, где свега тога нема, само врло ретко. (Брђани и планинци у кнежинама тириншким, у којима нема никаквих великих река, не пате скоро никад од те болести; и писац ове књиге имао је пре 18 месеци прилику састати се и поразговарати са једним младим путником из Хамбурга, који иђаше у Тириншку да се опрости попустне грознице, јер је он то већ више пута радио тако и свагда му је помогло). —

Знаци. Попустна грозница напада у одређено време, држи неко време и попусти; поједини напади могу трајати по сахата, или по дана, а и цео дан; најпре наиђе језа, која може врло велика бити. При том кожа охладни и постане сува, нокти помодре, уста се осуше, жеђ навали, мокраће мало и оно мало — ведро. За тим стане пролазити тело и зима и врућина и то показује, да ће скоро *ватра* насту-

пити; ватра је тако јака, да се чисто гори од ње, почиње с лица и силази се све ниже; кожа сад по-црвени, лице се зажари, жеђ хоће да умори, мокраћа црвена као жеравица. Може доћи и до бунцања. Иза свега тога удари *зној*; кожа сад постане мекана и влажна, зној, који на кисело удара, облије цело тело; што је било пређе непријатно, као жеђ, суша и т. д. тога сад нестане. Знојење дуже траје, него оба она знака, која су ишла пред њим: зима и врућина. — Саде је *нападају* крај, и после нема грознице 1, 2, 3 дана а и више, док опет по други пут не навали.

Пре свега ваља се старати, да болест не дође.

Најпре се мора постарати, да се зароне баруштине, глибови, стајаће и устајане воде, да се каналима одводним исуше баре, да се прокопају испод земље олуци, којима ће одилазити гад и т. д. и т. д. Да се из баруштина не диже отрован ваздух, то се може урадити тиме, што се по њима засаде дрва лисната и шипражје. И старији и новији лекари кажу да је врло добро од грознице, кад се у бунаре баци гвожђе. При том не сме се ни пошто јести зелено воће.

Па онда сваки, који живи у грозничавим пределима, мора се клонити магловитог вечерњег и ноћног ваздуха; нека носи на себи штогод од вуне, нека се често у топлој води купа, нека се добро чува да не назебе или покисне. Нека обитава на високу месту, нека не леже на голу земљу, нека живи врло умерено. Воде барске мора се што већма клонити и никако је не сме пити, него ако баш нема друге, нека је помеша са вином или румом. Врло је добро да једе по мало лука, бибера, паприке, сенефа — у јелима или само онако. Ако све то ништа не помогне, онда се треба овако владати:

У *грозници* док је *језа* треба се добро увити; у *ватри* треба скинути са себе, што је тешко, ал' и то пажљиво, главу држати по високо, и давати болеснику што накисело (н. пр. лимонаду). Чим се стане *знојити* болесник, одмах му треба топлији покривач, и теј од липова цвета са нешто сока од лимуна. *Док зној траје* треба бити са свим на миру, а кад га нестане, треба се пресвући и обући чисто загрејано и скорашње рубље. Болесник кад нема грознице нека иде на ваздух сунцем обасјан и загрејан, нека једе мало јела и то само лако сварљива, а тако исто и пића, која ни пошто не смеју бити силовита.

После грознице. Више од 2, а највише 3 пута не треба чекати да грозница ухвати, него одмах треба огледати оно, што једино може болест ту удушити, а то је *хинин*. Добро би било, да сваки наш сељак има у кући својој по две по три порције сумпоритокиселог хинина, да би га могао имати у нужди на руци и помоћи себи и својима. За одрасла биће довољно 12 грана сумпорокис. хинина, а за дете од 4—8 година 4—5 грана; зато може сваки тај прашак (поделивши 12 грана на 6 делова, а 4—5 опет на два) имати у својој кући, особито где нема апотеке. Прашке те треба овако узимати: кад пусти грозница свакога сахата по један (ако је 12 грана на 6 прашака подељено), тако се сви изреде до по дне почевши од 6 сахата из јутра. Прашци су ти горки и за то их треба усуги у малу шољицу кафе и испити их тако; ако се има затвор, онда треба узети што на отвор (наш народ зна како се готови лишће од сене, а и ми смо горе објаснили то). Ако је у устима горко и ако се осети, да нестаје апетита, онда се треба обратити лекару и искати што на бљување.

Ако пак ни хинин не помогне, онда ништа друго не остаје, него променити место, тражити здравији ваздух и виша места и тамо опет узимати хинин.

Кад болести нестане, онда треба поступати овако: треба крепити стомак чиме горким и мирисавим, н. пр. љуском од поморанџе, кувати горку детелину и пити по мало, на дан по једну малу чашицу (30 драма горке детелине на 80 драма воде); храна нека буде све обилнија, питнија и јача; затим ходати на сунцу кад је топло и сухо време. — Особито треба на у музети, да се стомак не претовари и да не назебе, јер баш до тога стоји, да се болест опет поврати. Добро ће бити да се поморанџина кора неколико недеља у вино пије.

Но можемо довољно препоручити народу нашем, а особито сељацима, да не допусте да им се грозница залеже и застари, и да се најкрасније време троши у којекаквом биљу, што га бабе болесницима дају, јер од туда долази по највише много којешта жалосно; болесник је готов на водену болест, стане га тиштати слезина и јетра, крв му се раствори и најпоследне — процадне. Не помаже ништа трчати по лекара, кад зло већ са свију страна навали и кад је смрт скоро за вратом; ко је паметан, тај ће се побринути за времена, јер што пре човек ради да болест нестане, то му остаје да се све већма нада добру и да ће се болести наћи лек. — Нека се добро мотри на то! —

б.) нервозна грозница или тиф.

Ове болести има пуно свуда на свету, а на име у умереним земљама, где по некад зареде као нека редња.

Главно је и битно у тој болести, што се крв поквари, а узрок томе узима се да је: ваздух укварен и отрован животињским испаравањем и труде-

њем, неудесна и слаба храна, претерано напрезање душе и тела, истуши у пићу.

Тиф се на различним местима усредсреди, час у превима (трбушни тиф), час у душњаку; на тим местима појаве се онда мехури, којима се врло често придруже ситне оспе по телу.

Ово су *знаци* тифа: грозница, која не попушта, главобоља, малаксалост у свима удовима, глади нестане. Чим се ти знаци опазе, дужност је боленика одмах у кревет наместити и гледати, да око њега буде све тихо и мирно. Онда ће се одмах показати, да ли се тиф спрема или не. Ако се спрема, онда болеснику бива све горе, он лежи у кревету, са свим немарно, ништа га се не тиче, а лежи само на леђима, јер друкчије не воли, кожа му је врела, лице зажарено (крвљу, која се пење горе) и — почиње већ бунцати. Тешко чује и ништа не ће да једе, а пио би сваки час. Кад му се трбух опина, осети се да је надувен, и боли га; проливи појави се по највише. Ако му је крв навалила у плућа, онда тешко дише. Тако изгледа онај, који је у тифу, а опет не мора сваки баш са свим тако изгледати.

Премда је ову болест често тешко предупредити, ипак је врло добро, да се на ово пази онде, где она у околини влада; да ваздух свакад буде здрав и чист, дакле да се добро промахне соба, тело да се одржи што чистије а исто тако и стан, и да се све уклони што труне. Храна нека се узима умерено и нека буде лака и сварљива, вода чиста, живот уредац, душа ведра и добро расположена. Добро је овим начином држати чист ваздух у соби: загрејати зелено кафено зрневље, истуцати га на крупно и посути тим усијано угљевље. Најбоље је наравно коме може бити оставити варош, у којој тиф влада.

Ако је болест већ наишла, онда дијететско *владање* највише помаже, и то:

1. *ваздух*; мора бити чист и неустајан; не штоди ништа отворити прозоре у оној соби, у којој лежи болесник; што се људи наши тога страше, то је само предрасуда, која је више штете него добра починила; само не треба ваздух да је хладан.

2. *Постеља* треба сваки дан да се протресе и спаваће хаљине а тако и све *рубље* мења; при том добро је прати удове водом топлим, у коју се може усуги и сирћета;

2. *Храна*; течна храна н. пр. чорба говеђа и млеко. Боље чешће на мало, него на један пут а много јести.

Врло се често од тешкога лежања отворе ране на леђима; ове треба испрати и превити крпом платненим лојем намазаном.

Осим тога мора се кад и кад глава ледом облагати, ако је ватра врло велика. За пиће може се узети лимонада без зазирања.

Пређе беше рђав обичај, радити све и сва, да би се затиснуо пролив, који се у тој болести отвори од саме парави, која иде на руку болеснику; за то се проливу том не ваља никако оширати.

Догађа се, да дављење наиђе или да мокраћа застане; ту онда не треба ни мало оклевати него брзо лекара звати у помоћ. Ја се морам пресудно опрети онима, који у таквим приликама хоће да дају на мокреће или на бљубање болеснику да се не би задавио; догађало се, да је отуд, на име пристави мокраће, велика невоља долазила болесницима, да су добијали камен у бешици, те су најпоследње, ма да их је тиф давно оставио, опет смрћу платили. Дакле нека се сваки добро узме на ум!

Још ћу напоменути једно средство, које славан један лекар препоручује а и сам се њиме послужује с успехом. То је средство у пићу *вруће воде*, 2 до 3 дана; вода се многа попије, и болесник не сме бити јако претрпан у постељи. Добро је и то огледати — шкодити за цело не ће!

Здравље врло споро долази и док са свим не дође, треба особито мотрити на храну; главно је правило овде: *не дај болеснику толико, да устане сит иза јела*; црева, која још нису сасвим оздравила, треба поштедити и не дати им да се много измуче радећи. Болеснику кад се мало предигне од те болести треба дати лака вина с водом помешана, кувана воћа и младе шлећине.

Иза ове болести могу свакојаке друге наићи и то: запаљење плућа, дерање црева и т. д.; но то не бива тако често и кад се поступи онако, као што горе написасмо, може се ово одклонити. Ретко је кад бојати се, да ће се прва болест опет повратити.

На крају споменућу двоје: 1. Има људи, који мисле, да при свакој болести а на име при опасним, као што је тиф, ваља што је могућно више докторисати па се радују и теше кад им лекар пун рецепт напише. То је голема погрешка; у многим болестима, а на име у тифу, треба што је могућно мање докторисати; нека се само не чини ништа противно природи, па је већ довољно. Други опет држе да је лекар само од штете, па га се клоне и онде где је он од иста нуждан; с тога по некад болесник главом плати, јер има прилика у којима је преко нужно да лекар припомогне, те у своје време, кад на пр. у тифу треба учинити, да се болеснику мокраћа отвори, *само он може живот спасти*. Дакле

треба се клонити и једнога и другога: шкоди и једно и друго и обоје је опасно.

6. Енглеска болест (конштак.)

Болест ова долази обично увек кад је мало крви — што се на име у детињем добу појављује. Што крви довољно нема и што је рђаво и оно што има, отуд долази да се тело слабо изхрањује а последице од тога покажу се најпре на костима: кости омекну и извију се.

Знаци тој болести јесу: кошчице на рукама и ногама набубре те зглавци изгледају као да су удвојени; омекле кости почињу се за тим савијати, јер не могу да поднесу тежину тела, него се као извијају испод ње; цеванице се искриве те ноге изгледају као сабље; кичмени ступ изађе на страну, или напред или натраг; грудне кости скупе се, лице се таквој деци збрчка и дође као у старца и то је особито карактеристично у тој болести.

Да болест ова не наиђе треба гледати и да узроци не наступе, из којих она извире, а то је у власти брижљивим родитељима; детету своме не треба давати нездраве дојкиње (ову треба увек лекар да извиди), ни одбијати га од сисе пре времена, него му треба давати довољно хране лаке и сварљиве, старати се да му буде чиста кожа, пуштати га на поље и на сунце да се игра, не држати га у хладном и влажном стану, не терати га силом да пре времена ногом пође и — тако радећи, једва ће се наћи једно дете у стотина да га ова болест снађе. Ја молим врло лепо мајке српске да добро приме к срцу ове моје речи, јер од тако наказане деце ретко кад излазе здрави људи, него се потомство већма трује и наказује у здрављу.

У овој болести што се тиче *владања* најбоље је ударити дијететским путем и придржавати га се. 1. Треба детету давати доста меса да једе, чорбе од меса и јаја ровита. За пиће добра је хладна бунарска вода, а неколико каши токајска вина узимамајући на дан крепиће особито; 2. Стан нека је сух и на сунцу, зими добро загрејан, лети нека се дете много игра на пољу, али не треба га гонити да иде или стоји, него му оставити на вољу; ако пузи и онда је добро; пустити децу да се ваљају по ледини застртој покровцем каквим. Јастуци и перина од перја отров је за такву децу; 3. Купати децу у мирисавом биљу, н. пр. у већину или орахову лишћу; трти им цело тело сваки трећи дан сухим чим; један пут у недељи дана *купати* их у *песку* (т. ј. уваљати их у песак топал и усијан од сунчане прецеке); купати се у реци и коме је могућно у језеру.

Као *лек из нутра* треба давати детету *рибљу маст* (има у дућанима), 2 кашике на дан. И кафа од жира не ће с горега бити. Међу тим може нужно бити да се узме што на отвор; но онда је добро и најбоље питати лекара за савет. Може се и гвожђем послужити, ако лекар допусти, и то може врло добро чинити.

Из енглеске болести могу опет свакојаке друге изаћи како с поља тако и из нутра, за то треба за рана започети точно лечити ту болест и *владати* се онако као што горе рекосмо. Ретко кад да није онда испао труд за руком.

7. Водена болест.

То није никаква болест сама за себе, него иде уз друге болести, које могу бити свакојаке. Не да се дакле против ње никакво средство навести — а биће

свакојако најбоље, најлековитије и најпоузданије, што пре позвати лекара и ослонити се на његову помоћ. Не треба ићи по бабама и мазати се које-каквим машчурама, те пустити, да се болест залеже и тиме живот свој доводити у највеће опасности. Чим се опази какав оток на трбуху или ногама, одмах треба потражити разумног лекара, који ће знати точно испитати узроке болести. Тек онда може бити од користи владање добро. Најбољи је дакле препис при воденој болести: *трчи по лекара!*

8. Суха болест.

Ова болест постане кад се крв болесно промени, што може долазити од спољашњих уплива. За то су тој болести поглавито у овоме узроци: у пребивању у влажним становима (тамнице су врло често влажне и како кривци, који у њима тегле казни, не смеју излазити на поље да се проходају, то су тамнице огњиште сухој болести), у чами, рђавој храни и т. д. За то се ова болест много чешће појављује међу сиромасима него међу имућнијима, више у варошима, него на селу. Где је оштар и влажан ваздух, у дољама дубоким и узаним болест ова навали као нека редња¹⁾

Међу тим сухој болести може бити легло и у самом саставу тела; таква тако названа уставна суха болест појављује се на деци под именом „скрофуле“, од којих много деце и код нас у Србији пати.

Најпоузданији је знак сухој болести у томе, што цело тело без престанка мршава, што сви удови малксавају, што је све раздражено и што ноћу зној навали. Кашаљ се код таквих лица врло лако по-

¹⁾ За то скапавају коњи и друге животиње по рђавим стајама, а онима у пољу није ништа.

јави, а и крв по некад удари на нос, и плућа се западе. Кашаљ са избацавањем зеленкастог и жућкастог слуза тек се доцније покаже.

Знаци уставне сухе болести код деце, т. ј. скрофула, јесу: надувеност доњег тела, поремећење у варењу (подригивање образовањем киселине), кисео задах из уста, неуредна столица (час пролив, час затвор); кожа бива све блеђа и којешта се осце по њој. Жлезде у такве деце особито на врату, отеку често, и остану или мале и меке, или велике и тврде, западе се и загноје. И жлезде унутра у телу не остану на миру. То тако траје неколико година, по највише док деца не стану на снагу, а за тим их или са свим нестане или пређу управо у суху болест.

Примедба. Старији лекари мислили су да суха болест мајчиним млеком пређе на децу, која га сисају, а сад се од тога мишљења одустало; но опет треба добро очи отворити, кад се бира детету дојиља, да се не избере каква слабих груди и плућа.

Према годинама болесниковим различно је и лечење и владање у тој болести, и по томе може се оно на троје разделити:

1. За *одојчад*. Треба гледати прво да се крв поправи, а за то се најпре иште јело и пиће које добро храни. При одојчади најважније је правило, да се промени дојиља. У ње не сме бити млеко кисело или одвећ масно. Детету треба давати нешто жуманцета са водом и шећером, фина сирова меса, и слатка вина н. п. малаге, ципра, токајског, 4—5 кашичица у малу шољицу воде.

2. *Старију децу* ваља хранити јачом масном храном: чорбом од меса, месом, печењем, јајима и т. д. За пиће је добро млеко или вода са вином. Треба се клонити сваких посластица. А да би варење добро ишло, мора се точно пазити и држати време кад се једе.

3. *При одраслима* главно је храна, која добро храни и лако се свари. Храна може бити пола животињска а пола биљна. Лако пиво, слатко вино с водом, млеко може се препоручити као врло удесно пиће. Дуже шетање у пољу не треба никад да остане.

Благ ваздух, стан на сунцу, промаје соба, у којима се спава, избегавање места, у којима има одвећ много паре, то је нужно за свако доба. За оне, који пате од сухе болести, биће нужно, да у зимње доба потраже топлу и благу климу, а наћи ће је: у Мадејри, Палерму, Риму, Пизи, Малаги, Малти, Кајиру, Ници и Неапољу; у прва четири места ваздух је више влажно топал, а у последњих 5 више сухо-топал.

Добро је читати сваки дан на глас и гимнастички вежбасти тело, и то треба чинити правилно и пажљиво.

Али од чега се сваки у сухој болести као живе ватре треба да чува, то су *истуши* какви му драго, пијанчење, ноћне прељубе, банчење, бекријање, душевна напрезања, — све то живот навалице обара.

Место свију лекова треба походити ове воде: у *Емсу, Глајхенбергу, Вишу, Карловим варима, Маријенбаду, Кисингу, Крајнаху* и т. д.

Скрофулозној деци ваља давати сваки дан по 2 кашике рибље масти; купати их у води сланој или морској, или у Крајцнашком лугу; или сапуном ($\frac{1}{2}$

оке на једну воду) и поташом ($\frac{1}{2}$ оке од прилике). Добро је давати им и минералну воду да пију почињући од Емса па прелазећи на Киссинген; нека то пију у малим мерама, најбоље четврт винске чашце а никад више од то. За време целог лечења ваља ходати по пољу и живети врло умерено.

Кад болеснику буде боље, треба све непрестано тако да се влада, јер се добра крв само полагано образује.

Толико о болестима од крви, којима ако се и не може увек измаћи а оно бар често, а отрести их може свако по највише, чим буде пазио и добро мотрио на оно, што рекосмо, а то опет захтева од свакога дужност, коју свако има да себе одржи.

III. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ КОЖЕ.

Кожа спада можда међу најважније органе у целом телу нашем, јер јој и функције (посао) нису једнолике и просте, нису ни једнога правца, него су свакојаке и врло важне нарави. Она је најпре орган, који *заклапа* тело, који чува да се механички чим не повреде делови, што су испод њега, не да да се успса, да уђе што шткодљиво у тело, не да топлоти и хладноћи да одвећ јако пораде на тело, не да то ни електрици, ни влази, ни суши и зауздава одвећ велико испаравање крвних течности. Она је за тим орган за *истурање*, на њу излазе гасовите материје а и тврде (кад се горња кожа гули), она проноси напоље топлоту и електрику, која се из нутра у телу нагомилала; особито то чини у влази. Она је најпослед орган за *примање* разних материја; она прима у неким сразмерицама храну, лекарије, животињи ваздух (кисеоник), топлоту и друга тела. Она је још *орган чулни*, а на име орган за пишање и за осећање топлоте, и њоме стојимо у душевној свези и узајамном делању са спољашњим светом. —

Кад дакле кожа толико услуга и тако важних за живот чини, онда је наравно нужно да се одржи здрава; а за то омет мора се особито неговати. А кад се она разболи, онда је нужно, да сваки зна какве је нарави болест и шта је битно у њој, и да

му је на руци начин, којим се може та болест из корена излечити. Мораћемо се дакле у одсеку овом мало дуже задржати, него што би захтевала књига ова по ономе чему је намењена. —

ПРВА ВРСТА.

1. Оспа (Фризл).

Главно је у тој болести, што жљезде, које су за зној, одвећ много зноја дуче. Кад т. ј. зној тако навали, да олуци оних жљезда, које су зањ, ту његову навалу не могу да поднесу, него се распукну, онда се издигне на тим местима кожа те изађу као неки мехурићи. За то и свака болест, у којој се много зноји, нагиње на ову оспу.

Знаци: Оспе се цело тело неким мехурићима великима од прилике као грашак и провиднима белима или руменкастима. Ударају на кисело као и зној, распукну се на један пут, трају један дан или и више, сасуше се и нестане их без трага, или се кожа на оном месту згули. У овој болести никада се не споји по више мехурића у једно, нема краста ни гноја, и то је управ карактеристично за праву оспу.

Догађа се да се и ова болест поврати.

Грозница увек огласи оспу: човек се сав узнемири, премеће се у кревету од болова, трза се иза сна, уздише, — а то се све јако смањи, чим оспе избију по телу.

Лечење. Најпре треба тело добро изапрати (али да захладни), особито онуда, где се оспе укажу, крпама вуненим и обичним сапуном; за тим собу промахнути и држати хладно; спаваће хаљине и рубље чешће мењати, болесника не претрпавати у по-

стељи и уклонити перје испод њега. Хладна лимунада биће најбоље за пиће, а тако и селтерска и содина вода. Ако срце јако удара, онда треба на груди метати хладне крпе у води наквашене (на леву грудну страну). Ако је запаљење врло велико (што ретко бива), онда може бити нужно метати пијавице или бешике с ледом на главу, или слачицу на прси, али у том случају најбоље је потражити лекара.

Кад се болесник мало предигне, треба добро да мотри да не назебе; а да би му нова кожа мало по мало отврдла, нека је перехладном водом, нека се купа у бањама, и нека излази на здрав ваздух.

2. Љуштавица.

Главно је у тој болести, што се накупи много отврдла сала (масти) у кожним бешичицама, које с тога набубре и у свакој по једна длака има.

Знаци: Покаже се неколико бубуљица расутих или згомиланих, и стану по чешће сврбити и горети. Оне се осну *по највише* по врату, лицу и рукама; често их нестане, кожа се на том месту здере, али се одмах нове појаве.

Ова у осталом са свим невина болест напада и децу као и одрасле, само се у деце слију бубуљице у једно, те може дете због њих и грозницу добити. Често ова осна лети напада на њежну кожу, особито онима, који око ватре посла имају. Могу оне доћи и од поремећеног варења. Хоће кад и кад и на децу да нападне, која се одвећ топло држе.

Лечење састоји у брижљивом прању коже млаком водом помешаном са сапуном и мекињама $\frac{1}{2}$ оке сапуна и $1\frac{1}{2}$ оке мекиња на једну каду воде. Перући се тако водом и придржавајући се *благ*е дијете, пијући много воде а клонећи се силовитих пића,

кафе и зачина, може се болест ова са свим утаманити. Деци се може дати штогод (н. пр. мане) на отвор.

3. Сврбуљица.

Главно је у овој болести, што се живци раздраже, који се испод коже пружају, и што отеку (због чешања коже) оне жлезде кожи, поред којих се нерви пружају. С тога се потклубучи кожа неким бубуљицама.

Значи: Издигну се на оним местима, где кожа сврби, тако назване *гнојанце*, које порумене или постану загасите; кад се претисну прстом, онда из њих пиљи нека водњикаста течност.

Ова се оспа јако осилпла међу сиромашнијим разредом народа, који слабо мари за кожу, и често је у чистоћи страшно занемари. Онда се болест ова може на велико зло изврнути и самом животу крај учинити.

Кад та оспа само на неким местима избије, онда се може мислити да има на том месту и кад се друго какво зло (н. пр. у глави због нечистоће), а кад се оспе по целом телу, и онда може долазити то од другог каквог зла (н. пр. од улога, жутице и т. д.)

Како пак болест ова понајвише од врло велике нечистоће (због гада) у кожи долази то и с

Лечењем треба најпре на то ићи, да се узрок злу затре, а то ће се урадити, кад се кожа брижљиво пере и купа у води помешаној са зеленим сапуном и камфором (треба у корито усути топле воде, спустити у њу подрог ове зелена сапуна и додати 50 драма камфора — који се може растворити у чистом спириту — на тиме добро изапрати тело), кад се коса до главе одсече, и један пут у 8 дана (ако је могућно, н. пр. у Београду) у *руској* парној илици

окупа. Одело мора бити са свим ново или барем добро изапрано, а мењати га ваља (особито кошуљу) сваки трећи дан. При том храна мора бити лака и сварљива, не толико животинска колико биљна; болесник нека се често шета по пољу на здравом ваздуху.

Што се самога *свраба* тиче, треба гледати да га нестане или да га буде мање и то овако: узети скорашња лоја (или друге какве масти), намазати њиме комад платна и обложити тиме кожу онде где сврби; за тим узети спирита од камфора (добива се кад се лот камфора раствори у литри доброга спирита (ако је могућно од 80—90 степена), замочити уњ крпе платнене и обложити тиме она места, која сврбе и то мењати 3—4 пута на дан, ако баш нема од камфора спирита, онда ће сирће тако исто помоћи. Кад болесник при том чешће топлу воду пије, да му кожа може транспировати, и кад сваки четврти дан узме штогод (н. пр. кашику „рицинус“ зејтина) на отвор, онда ће се не само опростити свраба, него ће га и болест оставити.

Најславнији су лекари препоручили, да се болест та лечи онако као што горе написасмо; они су то и сами с најбољим успехом радили и тим се начином при лечењу послуживали, па и наши читаоци могу се са свим поуздано придржавати тога начина, који ће им, уверени смо, по највише помоћи. Само наравно нетреба пустити, да болест узме мах, јер *један дан пропуштени што се лечења тиче бива после десет пута теже лечити болника.*

ДРУГА ВРСТА.

1. Пламенац (црвени ветар.)

Главно је у овој болести, што се кожа на површини својој запади и зажари, те црвенило, које

се с тог места свуд у наоколо разиђе, попусти, кад се прстом одозго притисне, али после оцет навали, кад се прст дигне.

Знаци: кожа поцрвени, затегне се, усија се и чисто се запали; болови су при том велики; грозница с почетка не сме изостати; често се издигну мехури на кожи па после попуцају и сок некакав из њих изађе. Врло је карактеристично, да болест ова на телу с једнога места на друго прелази, тако н. пр. с потиљка на лице.

Најчешће се пламенац појављује на лицу; па онда на листовима. Најопаснији је кад је на лицу, јер лако се онда крв може нагомилати у мозгу, а и сам мозак запалити.

Узроци. Обично долази болест ова од превелике сухе хладноће или препеке, од рана, од угнутих удова, убодаца од буба, погрешака у дијети, и поремећења у стомаку. По некад се пламенац удружи другим болестима и онда је то веома опасан знак (н. пр. у тифу, и загнојавању крви и гнојем покаже пламеник да се крв растворила). Најпосле може болест ова доћи од сваке нечистоће.

Приметба. Мислило се пређе, да неки људи имају наклоност к пламенцу, но од тога се одустало у новије доба, како су већи напретци учињени у науци. Но да женскиње чешће пате од ове болести него мушкиње, то је доказано статистиком новијега доба.

Лечење. Кад је болест ова лаба, онда се само треба чувати. да хладан ваздух не задахне место, на ком је пламенац, да се држи то место топло и сухо, а болесник дуже времена лежи у постељи и пази на штедљиву дијету.

Ако је тежа болест, онда треба поступати овако: покрити онај део тела, који је у пламену, топлим крпама од фланела или вате, или кесама платненим, у којима има сухих загрејаних мекиња или рожна брашна, и мењати то чешће (свака три сахата). Од хладних облога или од трљања машћу по оним пламеним местима (што у народу — и у нашем често обичај) *треба се клонити као од живе ватре*, јер отуд се може велико зло излећи. Ако се мехури отворе, треба их покрити крпцама.

Често није ништа нужно узимати из нутра; ако је пак неуредна столица, онда треба попарити од сене лишћа (види стр.) или горку со, 2 кашике у чашу топле воде растопљену. За пиће врло је добра лимунада или селтерска вода; добро је узети што и на зној, и то 2 кашике лицава цвета, скувана у чаши воде, и тај теј у два три пута у једном сату попити (чему се може додати још мало соба од лимуна). Ако је пламенац у лицу па се има и јака грозница с великом ватром, онда може нужно бити да се крв пусти из жиле (до $1\frac{2}{3}$ фунте), али у таквој невољи боље је потражити лекара.

Тако се треба владати све дотле, док кожа не оздрави и док се не стане гулити. Треба се још 4—5 недеља чувати од назеба, од претоваравања стомака, од ноћне шетње, и од свакога душевног и телесног напрезања.

Приметба. Неки врло славан лекар препоручује против пламенца *облагати болесно место без престанка хладним крпама*, тај је лек у неким приликама до душе помогао, али га наука још није усвојила, и ми га не смемо никоме препоручити, јер отуд као што је већ поменуто, може и велико зло излећи се.

2. Копривна оспа.

Главно је у овој болести, што се кожа запади на се после на њој дижу чворужице.

Значи. Оспе се цело на где којим местима чврстим чворужицама, које сврбе као кад се човек копривом опали; може се и цело тело осути тим чворужицама, које више или мање боде.

Узроци. У многим случајевима узрок је овој болести нечистоћа, али често долази она и кад се једе много рака, ајвара, сухих риба, кобасица, гљива, јагода и малина. У пролеће и лето ова се болест много чешће појављује него у јесен и зиму.

Лечење. Ово је овде просто и ни кад не промани. Треба оно место на којем је ова болест и које сврби, натрти више пута месом од лимуна, окунати се сваки дан у млакој води, у коју је добро метнути 100 драма поташе, и осим тога потрти се ваљано неколико пута зеленим сауном. Ово је лечење у 100 случајева 99 пута помогло.

3. Меураста оспа.

Значи: Дигну се на поцрвенелој уцаљеној кожи мехури разне величине, а не зна се од чега је дошло. У њима има мутна течност и после неколико дана распукну се оставивши за собом белегу или рану. Болести или одмах нестане, или иза једнога мехура други дође и онда се болест отегне.

Болест ова може бити опасна тиме, што кожа изгуби способност за вршење својих послова, постане изложена сваком штодљивом утицају ваздуха, и кад то дуже траје, може сасвим поткопати здравље.

Лечење. Чим се кожа где год зарумени и зажари одмах је треба на том месту облагати хладним чим да се не би на њој мехури издизали. Ако то не по-

могне, него се мехур покаже, онда треба причекати док не пукне, а кад пукне онда га треба одмах осути истуцаним угљеном, да се не позледи. Ово просто сретство помаже врло добро у веома многим случајевима, а ако се код гдекога болест ова јако оштри, онда је најбоље позвати лекара. Но мора се рећи, да на жалост нема темељвога лека овој болести, и да од ње по некад, особито кад се мехури јако рашире, и смрт дође. За то (то треба сваки себе ради да чини) нека сваки буде на опрезу и нека добро пази кад се болест ова појави, — па чим већи болови настану, и болест се рашири и већа постане, одмах треба звати лекара или послати по њега, ако је у оближњој вароши. Али не зовите баба, тако вам имена божијега, *јер се овде тиче живота и смрти.*

ТРЕЋА ВРСТА.

Три болести коже, из којих је састављена ова трећа врста кожни болести, често се појављују, а увек су јако опасне и за болесника самога и за околину његову. Па опет може се човек или сачувати од њих, или срећно отрести их се, само кад се наметно постуна. А да то свакоме могућно буде, за то ћу се особито постарати при опису њихову; молим само драге читаоце своје, да пажљиво проуче врсту ову, и да усвоје оно, што иде у владање при болестима, које иду у ову врсту, и у лечење њихово.

1. Богиње.

Биле богиње осуте по целом телу или само по где где по њему — *главно* је у њима увек једно, само што у првом случају грозница снажније тресе, и болови много јаче наилазе него у последњем.

Знаци богиња. Прво се покажу на телу првене пеге, из којих се после 24 сахата издигну чвржице, које се после испуне течностју те тако од њих постану тврди округли мехури, који све већма расте а најпослед се у средини мало утолегну. Ти мехурићи зову се *богиње*, које се или распукну или читаве спласну. Тима се богињама прво глава оспе, за тим иду оне даље ниже, по врату, грудима рукама, доњем телу, по ногама, бутинама, листовима, стопали — и ретко кад по табанима. Још пре него што избију богиње (од прилике на 9 дана) дође грозница и тресе без престанка и све већма под ноћ, ватра и жестина бива све већа (за то треба одмах у постељу лећи, чим ова грозница наиђе, јер треба бити припреман на тешку болест). Често иде пред болешћу овом кијавица и промуклост. За три дана избију обично све богиње. Шести се дан загноје богиње, и 4 дана буде најопасније у болести овој, док најпослед десети дан болест не попусти, и кожа не стане добијати своју боју; онда и оток спласне и мехури се почну сасушивати и то одозго на доле. Грозница се стиша, зној навали, крaste мало по мало поотпадају и иза њих остану белеге на кожи.

Скоро цео род људски има наклоност к овој болести од које се може човек сачувати или ако је већ патио од ње и преболео, или ако се да, да му се накаламе богиње. Болест ова свагде наилазе додиривањем (контагијом) (наука је у новије доба са свим одбацила што се мислило да људи сами од себе добијају богиње) т. ј. прилепчивом материјом, која се или гнојем болесника или његовим испаравањем другоме удели. Још није поуздано докучено, да ли се при редњама ваздух том материјом опогани, или она долази од другога чега.

Богиње су опасна болест, која је и у Европи и у Азији највеће и најстрашније пустоши међу људма починила. Тек се у новије доба, и то не давно пронашло поуздано сретство против ове беде људске а то је *каламљење богиња*. Овом приликом морамо свакоме а особито сељацима рећи озбиљну реч. Има код нас много сељака, којима нису каламљене богиње (али нису они криви томе, него што у она времена пре нашег ослобођења не беше ништа чињено за каламљење), многи и децу своју не радо дају, да им се накаламе богиње, те се и не накаламе многој деци. То је велики грех пред Богом, пред вером, пред потомством, које долази, пред отачбином и пред собом самим. Кад се помисли, да је због не каламљених богиња од многих насељених предела гробље постало, и кад се помисли, да каламљење богиња чува људе од тога силнога помора, онда не може се човек начудити како родитељи уклањају децу своју од каламљења.

Лечење. На кога пак богиње наиђу, нека се влада овако: нека не излази из постеље, нека чешће промахне собу, која не треба да је здраво загрејана, нека се болесник покрије умерено, тако да му није ни зима ни врућина, прозори у соби нека се застручим, да не буде одвећ видно; болесник нека једе лака јела и мало од њих нека узима, а воду чисту скорашњу нека пије. Ако су очи дирнуте, треба звати лекара, који ће их лечити пакленим каменом али сам нека нико не ради то. Берлински учитељи медицине забрањују давати што на отвор, и заиста је то много пута шкодило. Треба особито мотрити на болесника да се не чеше и да му гној у очи ил' у лице не дође. — Темељнога лека нема осим каламљење; само ово заклања са свим од те болести.

Примедба. Биће добро и корисно за свакога, ако се овде напомене што год и из историје о каламљењу богиња. У пределима, где се кућна стока добро патила (као што је холштајн, јужна Енглеска) било је позната ствар, да су у време богиња она лица остала од њих поштеђена, којима при музидби крава остало са вимена крављи нешто гноја од богиња. Тако је то (као што се каже у Фридрајховом Архиву) међу осталима још године 1763 било познато из *Солца* попу *Хајму*, који је сам каламио на људе кравље богиње. Тако је године 1791. неки школски учитељ, по имену *Плет*, у тој истој земљи, богиње накаламио с крављега вимена на 3 детета, и то с најбољим успехом. Али већ године 1788. испитивао је славни енглески лекар, *Ценер*, ту ствар озбиљно и пронашао је: да су кравље богиње људма јака и поуздана одбрана од богиња, кад се у неко доба развитка свога на крави са ње и то кад су праве (јер има и не правих) пренесу на људе. Тај резултат навео је Енглеze на другу неку мисао: да се са човека, коме су накаламљене богиње, узме материје и пренесе на другога (први је оглед био 14 маја 1796); он је то и учинио, — и успех — није могао бољи бити. Име *Ценерово* постало је с тога бесмртно у историји медицине и свет ће га благосиљати, и благосиља га. Мало по мало раширило се каламљење богиња по целом свету и свака влада увиђа, да јој је дужност, да наређује да се богиње свуда каламе.

2. Мале богиње (Мазери).

И мале богиње су болест, која избија на кожу и само један пут у животу нападају на човека, а нису тако опасни као богиње.

Знаци. Ево чиме се мазери од богиња разликују:

а.) Пред мазерима свагда иду катарални *вестници*: балабан, живо кијање, крв на нос, кашљање, промуклост, сузење, и лака кашална грозница (у богињама је грозница много жешћа).

б.) Богиње обично трећи дан избију са свим, а мазерима треба 5 дана, док са свим изађу и обично избијају најпре горе па онда све на ниже иду, при чему се очи (што не бива у богињама) устагле, замуће и надувају.

в.) Мазери се доцније прелију на црвено а с почетка су доста бледи.

г.) Богиња тек десети дан почиње нестајати, а мазера седми дан и болесник много слуза избаца! Кожа се овде љушти по лако и по мало.

Старија наука приписивала је мазерима силу прилепчиву, — новије искуство побило је то. У осталом има и данас лекара, који се држе старог мишљења.

Мазери ударају на ишчупана гушчија пера, и било је лекара, који су по томе ту болест познали, а нису ни испитивали болесника.

Ова болест обично зареди између Јануара и Јуна, кад је време мочарно. Наклоност к тој болести може бити веома мала. Кад болест ова зареди добро је не излазити ни куд из куће, ни децу слати у школу, но за ово последње брине се обично влада, која у таква времена по местима у којима је редња, школе до некле затвори.

Лечење. Болесник се мора топло (али не одвећ) држати, у соби нека је пријатна топла температура, и нека се у њој прозори застру чиме, али да ваздух буде увек чист и не укварен. За пиће је топла шећерна вода, теј од липова цвета, или од камилна. Очи нека су заклоњене од светлости и нека се чисто држе. Но у ток болести не треба много дирати: одвећ много докторисање шкоди овде свакад. Кад се кожа почне гулити онда се особито добро мора владати у овој болести, јер се често догађа да иза ове болести наиђу зла у грудма и у очима, која треба отклонити. За то је најбоље и поуздано средство: *6 недеља код куће седети*, назеб је веома опасан. Против кашља је слачица најбоља (слачична изтуцана зрна замешати са сирћетом, намазати тиме крпу, метнути је на груди и подржати је ту док кожа не порумени, дакле од прилике 2 сата; кадкад доста и по сата.) Из нутра као лек: пити селтерску воду са млеком или исландијску маховину. Сваки други дан нека се болесник купа у млакој сапуњавој води, јер онда ће му се кожа нагло и снажно подмлађивати. После 5—6 недеља може се болесник купати и у са свим хладној води, да би му нова кожа ојачала. Очи нека чува од светлости и нека их сваки дан испере млаком водом, клонећи се за 6 недеља свакога напрезања. —

Примедба. Имају и опасни мазери — а то су *црни мазери*, болест опаке нарави. Но она је код нас, хвала Богу, редак гост; но добро је бити на опрезу.

3. Шарлах.

Шарлах је осца румена као боја шарлах; то јој је најбоља разлика од мазера, и кад је нестане, кожа

се почне љуштити у великим листовима. Ова је болест, као што се у опште мисли, прилепчива, па баш и без непосредног дотицања.

Знаци су карактеристични, и добро бележе разлику између ове болести и мазера:

а.) Пред мазерима иде кашаљ, а овде запалење врата, при чему и језик поцрвени и отекуе. Грозница је овде увек јача (пулс удара 120 пута на једну мину) него у мазерима, кожа дође као зажарена и задах је топал — то не бива у мазерима.

б.) Овде оспа избија веома наглије него у мазерима, тако да она овде за три дана сва изађе. Почиње прво на врату па се спушта све на ниже и то нагло врло — а код мазера почиње на лицу и силази доле полагано.

в.) Код мазера укажу се само мале румене белеге а места између њих јесу здрава; овде се пак све на кожи слије у једно што изађе, те тако цело тело изгледа као да гори надувано.

г.) Овде већ петог дана почиње кожа сплашњавати и грозница попуштати, а код мазера то тек седмог дана бива. Овде се кожа гули јако, те може с њом и коса и нокти отпасти, а док се то наврши може проћи 15—40 дана.

Наклоност шарлаху није међу људма толико распростра, као наклоност к богињама, и само један пут у животу најлази ова болест. Особито је прилепчива, кад се љушти кожа, а њене редње бивају најчешће зими и с пролећа. Најбоље се може човек сачувати од ње, кад се удали из онога предела, где је она заредила, а коме то не може бити, тај нека се клони од болесника том болешћу заражених, нека при том два пута на дан ваздух у соби чисти паром од сирћета (парче гвожђа усијана полити са по литре

сирћета, при чему се пара диже), нека врат и уста чешће испира водом или тејом од жалфије (преставити к ватри у 2 литре воде, 20 драма жалфије, скувати, оставити да се мало расхлади и прецедити).

Лечење. Кад је болест ова лака, онда није ништа боље, него причекивати и дијететски владати се, па ће то бити довољно. Соба нека је умерено угрејана и болесник тако покривен да му није ни зима ни врућина (за то се треба клонити перја и перина), нека се пази да ваздух у соби буде чист, али ни по што да промаја ухвати болесника. Храна нека је мршава, пиће расхладно — дакле лимунада или шећерна вода.

Да би се ублажило запаљење коже препоручивано је трљање њезим зејтином, које се може два пута на дан предузимати, и то за три недеље дана, а после наставити млака купања са сапуном. Године 1863. напали су неки на такво лечење, и говорили су зањ да још шкоди јако, но како се и сада још највише лекара тога лечења придржава, од кога се толико пути (и писцу ове књиге у 2 пута испало је за руком излечити ову болест у Берлину) већ корист велика показала, то мислим, да га и нашој публици с поуздањем смем препоручити. Ако је кожа јако затегнута, вреда, а грозница жестока, онда је треба 2—3 пута за дан квасити сирћетом, јер то је увек скоро од користи. — Кад се кожа стане гулити, добро ће чинити млака купања али пажљиво, а то да би се кожа што пре подмладила и да би се отклониле друге којекакве болести, које могу иза ове наићи; но иза купања мора болесник одмах лећи у кревет и ту добро покривен и загрејан пробавити једно 2 сата.

После болести треба се владати дијетно и чувати се од назеба. Ако се каква болест појави из нова, а на име *водена болест* (која још по најчешће иза шарлаха наилази), онда треба потражити искуснога лекара, јер ту више не помажу домаћи лекови.

НЕШТО УЗ ТРЕЋУ ВРСТУ.

Како је често тешко распознати шарлах од мазера, то ћемо ево овде испоредити обе ове болести у табlici, побележивши им знаке важније, по којима их сваки — и неук — распознати може:

Шарлах.

Вестници иду пред овом болести на 1—3 дана напред.

Жестока грозница, велика ватра, кожа суха.

Врат боли, језик поцрвени и отече, ситни мехурићи укажу се.

Болест удара на стари сир.

Врат се оспе и нагло се шири оспа на доле.

Оспа се састоји из румених точкака, које се радо

Мазери.

А пред овом болести иду вестници на 4 дана напред.

С почетка лака грозница, после по мало јача; ватра слаба.

Кашаљ мучи: балабан, кијавица, промуклост, мгарећи кашаљ, слабо запалење очију, сузење и отицање трепавица.

Болест удара на очупане гушчије перје.

Лице се оспе, и много спорије силази оспа на доле, тако да се на врату већ исуши, а на бутинама се тек покаже.

Оспа се састоји из вишњикавих бележица, које

у једно слију, и тако се се као адице посастављају,
на скоро цело тело руме- тако да кожа између њих
нилом и жаром облије. здрава изгледа.

То траје и развија се 4 То се тако развија и траје
дана, пети дан почиње не- 6 дана, седми дан почиње
стајати свега. свега нестајати.

Грозница попусти, што Зној навали и болесник
је црвено стане бледети, а стане избацити слуз.
што је између белета бива
све веће.

Ко буде добро утувио то што чини разлику из-
међу једне болести и друге, тај не ће никад погре-
шити кад му устреба распознати једну од друге.

ЧЕТВРТА ВРСТА.

1. Обручна оспа.

Ова оспа, која избија на кожу, има своју осо-
бину, која се у том састоји, што увек само *једну по-*
ловину тела напада, и по томе се врло лако рас-
познаје.

Знаци. По најчешће се болест ова оспе по једној
страни на грудма или на трбуху (ретко кад на дру-
гом ком месту на телу); с почетка се кожа зарумени,
за тим избију на тим местима у гомилицама меху-
рићи и мехури; на 4 дана после тога замуће се ме-
хурићи и распуку се, за тим се сасуше оставивши
за собом красту. До седмога дана могу нови меху-
рићи придоћи. Оспе се ове посастављају око тела
наоколо и то само са једне стране око груди или
трбуха, те изгледају у целоме као по обруча, т. ј.
опашу половину целога трбуха и прсију.

Оспа ова није прилепчива, и чешће се појављује
у топлим пределима и временима него у хладним.

Деца су овом болешћу већма поштеђена него одрасли. Овој болести не зна се још управо узрока, а траје до 20 дана.

Лечење. Место болесно треба брижљиво чувати од свакога притиска, а мехуриће да се не истру. Добро је покрити то место меканим глатким платном, клонити се месних јела, а за пиће узимати лимунаду, или ускипљива прашка (Браузенулвера). Ако је кожа на болесном месту врло вредовна, треба је намазати зејтином од бадема, или чистим прованским зејтином. Болесник нека не излази из собе за 4 недеље. Излишно је узимати што на отвор; то се може чинити кад је болест на измаку.

2. Лишај.

Кожа ма где год порумени и оспе се мехурима, који се одмах распукну, а за тим или се кожа сасуши и згули, или се украста и загноји (отуд *мокри лишај*). При томе свраб несносан навали.

Знаци. Карактеристично је у овој болести: *што дуго траје и што се у нека доба године повраћа* (н. пр. сваког пролећа, сваке зиме, и т. д.). Премда се овом оспом тело може на сваком месту осути, ипак се она не рашири по целом телу; и начин, којим се распростире, веома је карактеристичан: са окрајака болестнога места повлачи се болест даље правећи мехуре; чешањем бива ово зло још горе.

Узроци врло су различни; најпоглавитији су: трљање са живом, дуго занимање око алкалских раствора (праље), нечистоћа коже, некупање и неуредно мењање кошуља, забављање око вунених ствари, (ткачи, кројачи); а понајчешће долази болест ова кад се чеше знојавно место на кожи (пазухо, груди). И ова оспа може стојати у свези са кавквом уну-

трашњом болешћу, а за то ће болесник, ако му сви против ове болести лекови, који ће се навести, не помогну, добро учинити, да одмах позове лекара, који ће га строго испитати и промотрити.

Лечење. Обично помаже у болести овој местно лечење; благо поступање; добро је с почетка облагати хладним чим, а доцније меким платненим крпама, које се могу намазати стипсом помешаном са беланцетом. Ако је зло на глави, онда ће добро чинити, да се глава прска хладном водом (душеви), да се почешће облаже хладним крпама и то дуго. Ако болест постане хронична, онда је најбоље купати се сваки дан у води сапуњавој и лужастој. При том клонити се масних јела, а држати се мршавих, по-сних, оставити сва пића, што дају ватру, као: кафа, вино и т. д. Ваздуха сунцем загријана добро је што више уживати, и често се хранити воћем особито грожђем, јер то чини врло добро. Ако је зло у листовима, не ће с горег бити облагати их чарапама напуњеним мекињама.

3. Мокра краста.

Знаци. Изађе читава гомила бубуљица на поруменелој кожи, из којих одмах стане цурити нешто, и то тако цури без престанка, а што исцури, оно се на ваздуху изчврсне и укроста — и то је за ову оспу врло карактеристично. После некога времена престане цурење, красте се окору и поотпадају, а иза њих остане црвена белега, поред које опет исто онако ничу бубуљице нове и развијају се. Овај лишај може напасти цело тело овако: најпре удове, за тим леђа, плећа, лице (браду и образе) и главу косом обраслу. Напада по највише на децу, женскиње, и лица меке, нежне, плаве коже и масти.

Може ова болест бити у свези и са унутрашњим каквим болестима, или боље рећи може од њих излазити, за то саветујемо болестнику, ако му не помогну лекови, које ћемо доцније навести (што наравно ретко кад бива), да се понуди у болницу, или ако је имућан, да позове лекара.

Лечење. Местно: пре свега морају се красте облагати кашом, мазати зејтином или пуштати пару на њих да би одмекнуле. Затим облагати ваља хладном водом, обавијати лојаним крпама, испирати са сумпорастим зеленим сапуном, млака купатила у којима се може растворити 1 ока сапуна; ако мокрота не попусти може се болесно место посути прашком пепела. Уз лечење иде још да се узима што на отвор; мршава дијета, накисела пића као што је лимунада, свеж сунчан ваздух — све то много помаже. Но ако се болест узјогуни, онда нека имућни потраже сумпорите воде, а такве су у Ахену, нендорфу, Бадну близу Беча и т. д. Кад се те воде употребе и с поља и изнутра, онда се може болестник и од најзастарелијих форма те болести отрести.

4. Прождрљива краста.

Тако се зове болест, којој је главно у томе, што се кожа запали, те се, врло често, на том месту најпосле страшно изопачи и друге делове, као рскавицу, нагризе.

Знаци. Болест ова, којој је свршетак тако опак, почиње свакад без икаквога бола, честоа само са једном малом бубуљицом, коју је врло тешко уништити; бубуљица та покаже тек после некога времена злу и опаку ћуд своју; из ње се развије повише мрких чворужца на кожи, које се у веће тврде белеге споје, и мало по мало гнојити се почињу, док нај-

после горњу кожу не разоре отворивши рану на том месту; одозго се истина краста прави, али изнутра гној све дубље иде и све већма око себе гризе; рана та може и не спуштати се у дубљину него ширити се у ширину или у исто доба и у ширину и у дубину. Лице на несрећу најрадије има болест ова, и може га нагрдити и наказати страшно и ужасно.

Кажу да је узрок овој болести: велика нечистоћа, рђав стан, и уда храна.

Лечење. Као што је болест јогунаста, тако треба и лечење да јој је јогунасто: што је јачи непријатељ пред нама, то нам треба са свом снагом упети се и напрегнути. Болест ову треба напасти у исто доба са две стране: из нутра и с поља. Из нутра треба узимати рибје масти — до осам кашика на дан, и пити 6 недеља кувак од сасапариле (скувати овлаш 30 драма корена од сасапариле, које има у многим дућанима, — изгледа црвено-мрко и не мирише нити удара на што, — и пити од тога једну половину топлу из јутра, а другу хладну с вечера) а при том јести јела мршава без зачинака, и топло се држати. *С поља* се треба овако владати: пакленим каменом (има га у леканици у малим шинкама, а ту шинку треба турити у држку и ни по што је голлом руком прихватати) натрти болесно место сваких 48 сахата, пошто се млаким облозима одлепи што се нахватало на раницу, јер не треба трпити, да се бео гној затвори и прегради у кожи. Осим тога добро је привезивати болесно место крпама наквашеним соком од лимуна или намазанима смолом. Да бол одумине може се то место и угљеном посути. Храна нека је снажна, чистоћа што већа, проходање по зрачном ваздуху и купање што чешће. Кад се тако лекови с поља и изнутра узимају и кад се

то ради доследно и по правилима, онда је по највише поуздано, да ће болести те нестати.

ПЕТА ВРСТА.

У овој врсти имамо да се занимамо са болестима, које постају из такво названих „наживака.“ Тима је наживцима порекло или у животињском или у биљном царству, и лечењем мора се наравно ићи на то, да се униште та створења.

1. Крастава брада.

То је оспа, која избије на местима брадом обраслима.

Знаци. Изађу бубуљице, и кроз сваку по једна длака у бради пролази; бубуљице се те мало по мало загноје, те почне из њих цурити нешто густо течном, којим се длаке у бради следе, што је врло несносно; изнад тих места направи се онда краста. *Груби* је први опазио неке гњиде длакама на корену и то наравно нативке, који се ту удубе, кад им гад прија. После Груба опазили су то и други лекари.

Узроци су: пре свега нечистоћа, па онда много знојење и рђави сапуни. За то је овај савет добар: „држи кожу и косу чисто што већма можеш, а ако се знојиш, пери се још чешће, и то добрим сапуном.“

Лечење. Пре свега треба потражити берберина, да браду што пре обрије; ако је запалење велико, треба га облагати крпама из хладне воде, а за тим изапрати болесно место сапуном од кокуса, и 2 пута на недељу млеком, а лице се може прати сваки дан скорупом од млека. Кресте треба мазати чистим зејтином да одмекну. Ако је кожа забрехала, треба купити у апотеци за 2 гроша *јодове тинктуре*, и пером намазати том тинктуром забрехала места, и то 2 пута

на дан. — Из нутра се обично ништа не узима, него у нужди може се узимати и пити „*витекинуска вода*“ (2 велике винске чаше свакога јутра) и то за 4 недеље, или заискати од лекара *јод - кали* (лекар ће казати како га треба узимати). — Но често је — као што рекосмо, лечење из нутра излишно. —

2. Крастава глава.

Ова болест постаје тиме, што се неке (микро-скопно) ситне животињице развијају у кожи на глави и ту коси на корену и у коси само утврђују и удубљују, па се после у гомиле састављају и крастају (у жлездама кожним), тако да најпосле дође сва глава украстана и изгледа као да је у оклопу.

Знаци. Ову оспу веома је лако распознати по изгледу њезину, а изгледа управо као тањир: *у среди утолегнута, а на окрајцима свуда као бедем издигнута и округла*, — таква је ова оспа, кад се са свим развије, а с почетка се само неке точкице жуте као сумпор укажу па после израсте, при чему у дубини кожу растегну а на површини помаљају се изнад ње. Али те тањирасте точкице не остану дуго саме за себе, него се споји њих по више у једно те се као згрудвају. Коса онда лако опадне а кожу чешће нападну западења или набори дивљега мяса (што међу тим ретко кад бива). Чудно је, да се та оспа може по некад раширити и по врату и по лицу и по рукама. Кожа добије при том по целом телу рђаву боју, постане крута и љускава, па и сами се нокти заковрче. И душевни живот удари таквим болесницима у патраг, постану глупави, злоће, зловољни, набусити и т. д.

Узроци. Главни је узрок — *прилепчивост*; и само шешир болесника ове болести и његова постеља —

дејствују прилепчиво, а за то је увек добро не куповати старих ствари, јер Бог зна чије су и како су. Него треба ово запамтити: болест ова развија се при врло великој нечистоћи и занемарењу *коже и косе на глави*. На жалост многе мајке са децом својом, а многи људи са собом самим тако лакоумно поступају, да су често *сами прави узрок тој болести*. Наши сељаци ужасно забатаљују себе не пазећи на име на чистоћу коже своје и тела свога, те су с тога сами криви, зашто их болест ова сналази. Писац ових врста имао је прилику уверити се о свему томе, јер кад је запитао мајке српске на селу, за што тако раде, одговорише му: „Е, баш нам је брига за децу, код толико нашег посла!“ Дакле има времена и да се свиње нахране, и да се преде и да се тка, а нема се кад за оно, што је од срца одпало, за децу своју! А мисле ли наше сељанке, да ће им Бог опростити тај грех? Бог им је дао од срца порода, да га негују, а на име мајкама је заповедио то, па зар оне тако да се шале са поверењем вишњег? Кад нам когод поклони што, ми то затворамо у сандуке и чувамо од свакога зла и напасти, а децу, коју нам је Бог поклонио, да их однегујемо и одхранимо, зар да пустимо да пропадну у гаду, нечистоћи и ушима? Дакле Богу вишњем чинимо, што се не усуђујемо чинити другим људма?! О људи божији! Дођите к себи и не грешите, тако вам Бога једнога! Та имајте времена и за децу своју, и још највише за децу своју! „Човек уредан и поштен има за свашта времена“ — каже мудри Соломун, и уредна и честита домаћица има тако исто за свашта времена: ко се год тужи, да нема времена, тај мало ради.

Лечење. Најпре треба косу оцећи, а за тим намазати брасте чистим зејтином или не осољеним ма-

слом, да одмекну; а кад одмекну, онда их је лако скинути с коже. Бацити шешир или друго што чиме је глава покривена била, претрести и што већма рашчистити постељу и у опште цео стан. Онда нека се предузме испирање: са раствором од поташа и зеленог сапуна, трљајући 2 пута на дан главу четком и сапуњавом водом. Ако то не помогне, треба главу прати *кречном водом* један пут на дан и мазати болесна места машћу која се овако готови:

узми:	зелена сапуна	25	драма
	кухињске соли	4	„
	чистог катрана	35	„

Помешај све то у једно, тако да дође густо.

Од тога узми свако јутро и вече колико износи један лешњик или орах, па намажи тиме болесна места.

Од таквога лечења било је увек добро и многи су се болесници тиме излечили; но ако ни то не помогне, онда треба прати главу сублиматним раствором, а то се не може чинити без лекарове помоћи.

Лечи се ова болест и друкчије којекако, но не толико с успехом.

3. Шуга.

Животињице се неке завуку у кожу, намете се ту и стану осипати кожу. С тога је та болест прилепчива, може човека по неколто пута нападати и увек дуго трајати.

Како живи та животињица?

Она живи од сокова, који су у кожи, јер ту се и она удуби и туда се провлачи, т. ј. кроз дугачке олуке, које женка јајима испуни, из којих за 18—20 дана савршени инсект измили. У 80 случајева између 100 тражи шуга места између прстију, и ретко кад друга која места. Те животињице путују с једнога

човека на другом, путовање, које само ноћу, на име у топлом кревету бива (због чега је наученик Хенле рекао: „шуга је ноћна грабљивица“). За то се треба чувати од овога двога: од спавања за једно са шугавим и од спавања у постељи, у којој је не давно спавао когод шугав. Но биће, да и нечистоћа коже много доприноси развиту те болести, јер се опазило да шуга најрадије напада на апсенике, робијаше, војнике, вандровце калфе, којима ретко кад да је чиста кожа

Оспа ова избија услед раздражења нервног, а осим тога сврабом, чешањем, које се чини због раздражених нерва. Развију се мехури или чвржице. Карактеристичан је велики свраб коже, који болесника мучи, особито ако је у топлом кревету.

Да би се свако *сачувао од ове болести*, нека се клони хаљина које су већ ношене, и ствари старих, јер ко може знати чије су некад биле? Ко путује, нек не спава у туђим постељама (осим ако је механа на гласу као здрава и чиста), ни са лицем, која не познаје. Ако је ово последње нужно, треба лећи са свим обучен у хаљинама и с рукавицама на рукама. Ако је ко у кући био шугав, треба му бацити хаљине које је шугав носио у ватру; исто тако и на чему је спавао.

Лечење. 8 дана ваља се трти зеленим сапуном и то цело тело, купати се сваки дан, и не излазити из топле собе. Трти се треба пред купањем, а у купању кожу добро испирати. Кад се тако ради 8 дана нестаће по свој прилици немилог госта. Ово је метода доктора Фишера: болестник нека седи читав сат у млакој води и нека се за тим добро истрља зеленим сапуном, па онда раствором од поташе, а најпоследје опет купањем и хладним душом. Тим енергичним поступањем излечиће се шуга *за дан*.

Примедба. У пређашња времена страшним је лековима лечена шуга: тако се у библијска времена остављао шугав у сред пустиње, где нема живе душе, па и не давно био је обичај затварати шугаве у фуруну. Шугу треба одмах лечити, а ни по што је заустити. — Да су животињице услов овој болести, то се одавна знало у Корзици, и Корзиканци су обично те животињице вадиле иглама из коже. Са тим животињицама боље нас је упознао доктор Буржињон, који их је 3 године дана проматрао и проучавао. —

4. Осмероножица (уш).

Оне се појављују у бради и другим длакавим местима тела, и у обрвама.

Главни је узрок нечистоћа, које се треба свакојако клонити.

Лечење је у толико поузданије, што је простије: треба узети 20 драма зеленога сапуна, 3 драма кухињске соли, помешати то двоје и натрти тим длаке болесне и одмах за тим узети топло купатило. Тиме ће се уши потаманити, и кад се у напредак пази да тело буде свакад чисто, онда за цело неће та гадна болест наићи.

Толико о болестима коже; нисмо истина све поменули, него најважније и најопасније; ако читаоц и читатељка буду примили савете, онда ће се барем колико толико сачувати од болести, које су у овом одсеку; а што их снађе, проћи ће без опасности. Човек се наравно не може од свачега сачувати, али може од многог којечега. Мудро каже нека пословица: „Чувај се, па ће те и Бог чувати!“ —

III. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ АПАРАТА ЗА ВАРЕЊЕ.

A. Болести уста.

1. Трулење уста.

Од запалења слузне коже, која усну дупљу из нутра покрива, долази да уста почну трунути. Слузна кожа лучи за време запалења течност неку, која може прећи у трулеж, и тиме разорити слузну кожу и често и друге удове испод ње.

Ова болест може или уз друге ићи или се сама појавити и онда показује да је крв рђава. Узрок је нечистоћа.

Карактеристичан знак овој болести јест гадан задах из уста, а после и надувеност образа и усана.

Лечење треба да је нагло и да брзо помогне: најпре добро прочистити усну дупљу, и то овим средствима, која најбоље чине: две кашике фино истуцана угљена сасути у чашу воде и испирати тиме уста сваки четврт сахата. После 2 дана може се то средство овим заменити:

крупне стиписе	8 драма
коре растове	35 „
воде	180 „

кувај то све $\frac{1}{2}$ сахата, па после процеди и додај:
јака чиста сирћета 75 драма
тиме испирај уста 10 минута.

2. Кад крв иде из уста.

Крв иде понајвише из меса око зуба, и у 99 пута од 100 долази због неуредне неге тога меса око зуба, које се с тога разболи.

Лечење састоји се прво и поглавито у чистој држању усне дупље у опште, а меса око зуба на по се. Крв ће одмах престати тећи одатле кад се зуби протру четком са спиритом и водом у једнаким деловима, и кад се уста тиме изаперу. Да би месо око зуба ојачало, треба узети 6 драма стипсе, и растопити у 25 драма топле воде, и тиме чешће уста испирати.

3. Запаљење језика.

Узроци запаљењу језика јесу често местне нарави, као: врело јело, (чорба, кафа и т. д.), повреде или уједац, који језику чак до меса прође.

Знаци: Језик је тврд, кад се опица, много тамнији него обично, веома отечен, тако да га је пуна цела устна дупља, па се с тога исплази на зубе, те уста морају отворена стојати. Он притискује осим тога и на ресу и грози и самоме животу јер може дисање спречити јако. Не могућно му је мицати се због болова и да не угане, те тако болеснику скоро није могућно ни говорити ни гутати. —

Лечење. Као у највише болести, тако и овде најбоље је потражити лекара. Али ако тога није онда треба језик одозго по преко и уз дуж насећи, али врло плитко, и узимати комађе од леда или ледену воду без престанка. И пијавице метнуте испод доње вилице и по врату врло добро помажу.

4. Запаљење доушне жлезде (крајници).

Жлезда ова, којој је место испод уха ниже образа, обично отекује у хладним влажним месецима (дакле у јесен), а по некад наилази то и као редња.

Знаци. Испод уха стане нешто отицати и болети и све већма отицати до некле; ретко се кад кожа изнад отока тог промени; отворити уста, жвртати и гутати врло је тешко. Како с обе стране лица та жлезда има, то она може с обе стране отећи. Оток по највише одумине и онда не остане никакав траг од запаљења. Но кад се невешто лечи, може отврднути оток, или нестати с тога места а указати се на другом ком с много већом опасношћу.

Лечење. Болесник нека не излази из собе за 7—8 дана; на оток нека се међу загрејане кесе напуњене мекињама или брашном. Може се и комад вате натопити зефином и тиме облагати оток. Ако оток боли треба га облагати чиме да одмекне (н. пр. кашом каквом од ланена семена које треба добро скувати, помешати са нешто масла, намазати све на брцу платнену, и обложити тиме цео оток, тако да дејство отуд буде као од влажне топлоте), што треба мењати сваких 10 минута. Из нутра може се узимати што на отвор. — То је обично доста за ову болест; ако пак крв удари у главу, онда треба метати пијавице (али не на оток, него *поред отока*). Врућ теј од липова цвета увек добро чини.

Б. Болести једњака.

1. Запаљење једњака.

Може бити више узрока том запаљењу, а по најчешће су ово: повреде оштрљастим чим прогутаним, (иглом, рибјом кошћу и т. д.), многим пићем ракије, гутањем ствари, што гору и пале (сумпорите киселине; Руси често пате од ове болести, ал' они 8—10 наша теја врелог као ватра, док длан о длан, попију). Ова болест може доћи и од запаљења другога чега око једњака.

Главни знаци. Бол на некоме месту врата, који се још јаче осети чим се што тврдо прогуне; жеђ поред сухих уста траје без престанка. Ова болест изврне се после некога времена те се једњак стегне, а део изнад болеснога места рашири се. За тим могу се ту и ранице отворити, и једњак провалити на гдекојим местима, као што често и бива.

Лечење. Пре свега важи ово правило: *да се одмах лек потражи.* Чим се узрок запаљењу докучи, н. пр. ако је запало што, одмах треба гледати да се отисне то унутра или на поље, јер ће онда одмах и запаљења нестати, особито ако првих дана место болесно није надражено тврдом храном. У том случају храна мора бити течна, млака, неосољена и незачињена, првих осам дана ваља се чувати од силовитих пића. Кад се тако ради прође запаљење једњака за неколико дана без трага.

Ако је запаљење дошло од оштрих киселина (на име од сумпорне киселине), па ако је опасно, онда се треба још већма пожурити за лек: који је коју од тих оштрих киселина прогутао, нека одмах много хладнога млека пије, а чим престане млеко пити, нека одмах од леда комадиће узима у себе. Крв се мора клистирима исчистити и то клистирима, који се састоје из млаке воде и кухињске соли и масла, употребивши један пут на дан за 6 дана.

Ако је из запаљења дошло те се једњак стегао (које се може познати по томе што јела не могу кроза њ да прођу) онда је пужно турити у гушу финувиту цев, но то нека нико сам не ради јер може још веће зло излећи се, него нека се ослони на лекара позваног. Кад се та цев за 8—10 дана сваки дан у гушу утура, онда се она може за свагда раширити.

Ако је једњаку запаљење дошло од запаљења другога чега, (н. пр. уста) што је на близу, онда треба овако поступати: метнути пијавице на врат, (при употребљењу пијавица може се узети као правило, да до 20 године сваке 2 године по једна пијавица више долази на употребљење; тако н. пр. детету од 8 година треба 4 пијавице, детету од 10 година 5, а младићу од 18 година 9 пијавица — предпостављајући наравно да је остало тело здраво; од 20-те године треба сваке треће године додати по 1 вијавицу, н. пр. човеку од 42 године треба 14 а човеку од 51 године 17 пијавица. Наравно да се врло запаљиве болести могу и изузети од тога правила, н. пр. кад се пречага или мозак запали, но о тим случајевима говорићемо на по се и напоменућемо колико онда треба пијавица ставити), облагати запаљење хладним облозима, ноге завити у вуну. Изнутра може се узети комад масла, од масла млека, скорупа а и прованског зејтина. — Храна нека буде млеко, чорба од жуманаца, и друга течна јела. —

2. Грч у једњаку.

Често се појављује као знак другим болестима тога органа, но и иначе долази сам за себе као нервна болест. Тако н. пр. после грозна плача, код суморних и т. д.

Знака има само мало, али су карактеристични и добро показују: нападај наилази из ненада, и осећа се или сам собом као да је нешто запало у грло, или се осети кад што улази у грло, а залогај не може даље да прође, што и сам болесник осети, него се често повраћа натраг. Да је нападај попустио, то се осети тиме, што залогај пређе у стомак, што сузе ударе на очи, и што се опет може гутати добро. Уз

те нападаје увек иде и страх неки и као терет падне на груди.

Лечење. Овде не треба никако лекарисати, јер грч и од себе престане, а учинити да престане чиме год тешко је врло и скоро не могућно. Но ипак добро ће бити трти леђа и груди фланелом и врат поливати хладном водом. — Храна нека је таква да не дражи.

Него нам ваља ово веома препоручити: *да болесник дозна од којег му је јела дошао грч, па да се тог јела што већма клони.* Лако је пазити на тај савет, а кад се пази врло ће добро бити. Добро је и у опште пазити на себе јер ће се тиме много зла сатрти. —

В. Болести стомака.

1. Мука на стомаку.

Главна је у болести овој западење слузне коже у стомаку, која при том слуз лучи.

Узроци су: неумереност у јелу и пићу, која може или количном или каквоћом јела шкөдити, назеб стомака, кад ко загрејан пије хладно што; дуго седење, од чега се трбушни мишићи згњече. Препека летња, неуредно уживање топлих пића, помажу још више да се узроци излегу.

Знаци су ово: муке на стомаку, особито после ручка; никакав апетит; прохтев на кисела пића; болеснику се гади на нека јела (и на име на месо); после јела стане му се гадно подригивати; задах му удара; столица му је неуредна и бљувало би му се сваки час; језик му сав побели и пожути; најпоследње је зловољан, суморан, срдит, незгодно му је, боли га глава.

Лечење. Обично нестане мука и од себе, кад се само стомак остави неко време на миру, кад се мало једе а топло држи. Ако је стомак претоварен, треба узети што на бљување.

Болести ове врло често нестане кад се почне уредно живити, телом више кретати и уздржавати се од многога јела и пића. Треба оставити болеснику да сам себе умери у јелу и да сам себи избере јела, нека он сам каже, шта му прија а шта не. Само треба то приметити да болесник не треба толико да једе да буде *са свим сит*: боље му је и мање јести него *више*. Пре него што глад дође нека не једе ништа, а добро ће му чинити, ако се пре јела прохода, а после јела мало прилегне и проспава. — Ако је столица спора, нека пије чорбу од укуваних шљива, сухих, но не треба никад да се дође до пролива (средствима, која јако отварају).

Да би болеснику дошла воља на јело, нека узима горко што из биљнога царства н. пр. кувак од 8 драма горке детелине (8 драма горке детелине метне се у 80 драма кључале воде, остави се то 10 минута у води, процеди се и попије се за 6 сахата) или нека узме *коре од кине* (исто тако). И хладна црна кафа отвара вољу на јело. Како је нужно да буде горко све што се узима да се отвори воља на јело, то не треба ни по што у то трпати шећер, мед и т. д.

А да би дошло у ред варење и столица, треба се послужити овим средством: прашком ускипљивим (Браузенпулвер у лекарници, апотеки), који се састоји из киселине стрешне и два пута угљенокиселога натрона. Наравно да ово средство много другачије ради него што неуци мисле, али што се столице тиче, ради пресудно. Треба узети једап прашак и попити га у води с јутра и вечера.

На крају нека ми је просто проговорити коју реч о много хваљеним „есенцијама стомака“. На жалост — почела се у наше доба водити рђава спекулација — са здрављем човечијим. Људи, који не разумеју ништа о природи људској, збркају неколико биља и продају ту збрку као средство против свију болести стомака; отуд они хваљени „Даубичеви ликери“ и „Хофманови екстракти“, што чуда чине — као што се вели. А сва су та средства са свим без снаге; нити раде што (таково је „малц-пиво), него су још шткодљива (као што су „ликери“, у које се трпа и алоја, и јалапе и сене и шта ти ту нема), а ни коме и ни кад нису од користи — осим продавцима својим, којима кесе пуне, као што су и напунила н. пр. Јовану Хофу у Берлину. Треба се клонити тих средства као и сваког другог шарлатанства и не западати у замке свима маминовцима. Треба помислити: Кад кројач не може сашити ципела, ципелар начинити сат, како ће обичан неук човек преписивати лекове на основу знања природних наука, којег он нема? Смотреном човеку први је закон: бити на свашта смотрен.

2. Запаљење стомака.

Дуварови се стомаку запале или сами од себе незнано за што, или повредом отрова, који уђу у њ.

Обични су *узроци* овом запаљењу: давање у невреме на бљубање*), хладно пиће на загрејано тело;

*) Не можемо овде муком прећи што народ нам чини, кад даје коме на бљубање; често људи наши, и са села, дођу лекару на ништу од њега да им да што год на бљубање; а кад им лекар увидивши да нема места давању на бљубање и да би то шткодло, стане препоручивати друго

неумереност у пићу ракије; оштрљасте ствари прогутане (за то не треба деци допуштати да се играју иглама, и т. п.); хаљине, које јако стежу (н. пр. „широви“, који одуширу о лажицу); назеб ногу; хладно купање, кад је тело врло угријано.

Ове *знаке* треба узети као карактеристичне за оштро запаљење стомака: жесток бол на стомаку и око стомака; надувеност стомака, бљубање с боловима; врло је карактеристично, што после свакога јела и пића а тако и после притиска болови наиђу и бљубање се поврати. При томе не изостане никад страх и жестока грозница. Лице дође страшљиво, немирно, искривљено. Усне се осуше, жеђ велика наступи, ноге охладне, језик поцрвени.

Лечење. При овој болести не треба много оклевати, него се одмах заузети и потражити лекара. Лечење је иначе тројако и бива у један мах:

1. Против *бљубања* треба узимати комађе од леда, воду ледену, а и смрзла масла, ако има.

2. Против даље *ојасности* треба узимати у се: млека, скорупа, маслена млека, воде са беланцетом, или шећером или медом, теја од кудељна семена (прегршт тога семена скувати у по обе воде, процедити и попити), чиста зејтина или бадемска у кашници пити.

што, они оду од њега зловољни и срдити каквоме берберу или другом ком па купе од њега, што им лекар није дао. То је на жалост тако код свега нашега народа, и отуда нешто долази да народу нашем народна снага малаксава и народна крв квари се и изопачује, јер тиме се — поред других многих неприлика у народном животу, спречује и стаје на пут обичном току народнога снажног живљења. Препоручујемо дакле свакоме да сам не узима на бљубање, него да пита лекара за то; савет тај удељујемо из интереса народне садашњости и будућности!

3. Да не би запаљење и даље ишло, треба метути пијавице на лажицу или пустити 80 драма крви из жиде; облагати стомак и око стомака хладним облозима.

Што се тиче владања у болести и хране, треба пазити на ово: болесник нека не излази из постеље да ни због телесне нужде; око стомака нека је све лако и алватно; свако шуштање око њега и узнемиривање нека престане. — Храна нека је мршава и скучена; скувати пиринце, од које болесник нека само воду пије или му дати скроба од сага; нека пије и млека мало. Ако има велику жеђ, нека држи у усти парче лимуна или киселе јабуке. Тек доцније може му се мало по мало давати и бистра чорба од пилећа или телећа меса, а док се дође до кашовитих и тврдих јела треба бити веома на опрезу. Од пића и јела, која драже, мора се болесник, и кад га болест остави, још 2 месеца чувати.

3. Грч у стомаку.

Ова болест састоји се у томе, што болови с часа на час навале и попусте.

Знаци. По највише се осети као да нешто стеже и буши око стомака; уз то долази још: бол у кичми, воља на бљување и лупање срца. Ови знаци могу се узети да су постојани, и с тога су за ову болест карактеристични.

Узроци су или местни или пренесени с других органа. Болести овој ваља тражити узрок по највише у каквој нервној болести. Но грч у стомаку врло често показује да се има бледоћа, и за то често сналази одрасле женскиње иза туге, бриге, патње, једа, дугога седења (код шваља) и рђаве хране. По некад је болести овој легло у попустној грозници — ако се и бол у стомаку у исто доба поврати.

Леченње бива у два пута: за нападаја и после нападаја.

1. *За нападаја.* Ако су болови одвећ велики, онда треба крпама из хладне воде облагати тело око стомака, трљати туда камфором или сирћетом, а добро ће чинити болеснику ако се и сухим чим, н. пр. фланелом туда протрља; и купање ногу у врућој води, у коју треба усупи пепела 100 драма, велике је услуге учинило. *Из нутра:* пити неколико шоља вруће воде или топла млека; коме може бити нека купи за 20 пара камилна, нека од тога скува теј и нека попије тога теја 2 шоље. Гутљај вина не ће шкодити. Ако од свега тога бол не одумине нападај не попусти, онда треба узети у уста горак бадем и жватати га дуго: од тога мора боље бити. И ускицљив прашак често је на свом месту.

2. *После нападаја.* Кад бол попусти, треба се постарати да се болесник изчисти, а то ће бити ако му се да теј од лишћа сене или рицинус-зејтина. Тело око стомака може се прати хладном водом. Теј од поморанџиних љусака добро ће доћи. Јача вина — као мадејранско, кесреско, токајско могу имућнији по мало узимати, а карловарске илице врло често изредно помажу.

Начин живљења треба овако уредити: што год лако од меса узимати, а ни пошто рибе, сочива, пасуља, грашка, кисела купуса и тврда хлеба; препоручити нам ваља лако вино, а строго забранити болесницима кафу и теј. Сваки дан по мало проходати се по пољу на здравом ваздуху, бити по мало у послу лаком и душом и телом, не претоваривати стомак, и узимати редовно хладна купатила. — Тога начина у живљењу треба се придржавати и на 3

месеца пошто се здравље поврати, а и после тога рока треба бити веома смотрен кад се хоће или из задовољства или из обичаја, или из нужде да узме друкчији начин живљење.

4. Кад крв иде из стомака.

Кад човек крв бљује, онда је лако знати, да то ништа друго не може бити, него да му је крв потекла из стомака тиме, што су му тамо крвни судови попуцали. Но да би се могло поуздано знати да је избљувана крв из стомака, треба пазити на ове

Знаке. Осети се као да се нека ватра пење горе к врату и као да неки бол стеже и купи у стомаку, а при том је болеснику све црно пред очима; крв се по неколико пута узастопце бљубањем избаци на поље без дављења — и одмах после првога нападаја осети болесник да му је боље и лакше у целом телу, крв избљувана изгледа обично као кафа или шоколада — с тога што је помешана са јелима у стомаку.

Узроци. Међу овима главни су: ране у стомаку, поремећена у оптицању крви по органима доњег тела, дуго и криво седење при шуљевима на један пут несталим из доњег тела, притезивање и „ушнирање“ доњег трупа (као што младе госпе врло често чине, од чега их збиљски одвраћамо).

Лечење, бива у два пута — за нападаја и после нападаја.

1. *За нападаја.* Болесник нека одмах легне у кревет, нека скине са себе све хаљине и све друго, што га стеже и жуљи, и нека пије расхладна пића, хладну воду или воду са сирћетом помешану. Ако крв непрестано иде, онда треба прогутати неколико парчади леда и облагати тело око стомака леденом

водом (коју треба мењати сваких 4—5 минута) или још боље ледом самим. То помаже скоро увек да крв престане, јер крв и онако никад, или врло ретко, одвећ жестоко навали.

2. *Кад престане бљубање крви*, онда се треба постарати, да се првобитна болест сатре и то или узимањем на отвор, или минералним водама, као што су Маријенбад, Кисинген, Оберсалцбрун. Ако има лекара макар у вароши, треба га позвати и упитати за савет, јер он у таквом случају, вама може највише помоћи.

Начин живљења мора бити врло уредан: храна лака, мекана и да не дражи; клонити се свакога пића, од кога се малаксава или загрева, као што је кафа, теј; чувати се од назеба, а особито ногу; к јелима тврђим и топлијим треба примицати се врло опазно и смотрено. Уз то помаже здрав ваздух и телесна покретања, да болести сасвим нестане, а здравље да се поврати. — Кома може бити, нека буде 5—8 недеља где год на пољу на салашу ил' у винограду, јер ваздух у вароши не да се никад изједначити са пољским здравим ваздухом, а друго и тишина, која је око човека болеснога на пољу, особито добро ради на његову душу. То наравно још већма важи онда, кад је болесник у великој вароши, где обично никада тишине нема: хука и бука варошка спојена са поквареним ваздухом одвећ јако смета повратку нарушена здравља болесникова.

5. Бљубање.

Овој болести може бити легло или у нервном каквом стању болесном, или у каквој местној болести стомака.

Пре нападаја *знаци* су врло карактеристични: осети се нека неповољност, болеснику се гади, зло му је, мука му је и најпосле га голица на бљување. За тим наиђе неко пљуцкање, грцање, кашљуцање, подригивање, хладан зној, дрктавица у рукама и ногама, усплахиреност. — После нападаја престане зној, болесник малакше, дршће, боли га глава, зло му је.

Узроци у бљувању или у болести стомака или оруђа мокраћних или у нервозним бољама.

Лечење. По највише није ни нужно болест ову бог зна како лечити. Болесник, кад му бљување дође, нека лежи мирно у кревету, и то на левој страни; нека свуче са себе све што га стеже; нека се ни мало не плаши.

Ако бљување не ће да престане а болесник осети да је малаксао, онда треба журно тражити лека, и то: *из нутра* дати му да пије ледену воду, скорашњу бунарску воду, сода-воду; *с поља* метути му слачицу око стомака и на стомак (и подржати док кожа не поцрвени на том месту), трљати му доње тело и ноге загрејаним марамама, трљати му цео трбух камфором и сирћетом. — При том ваља увек пазити, да столица буде отворена.

Ако бљување не ће ни на то никако да попусти, онда ништа друго не остаје, него ослонити се на лекареву помоћ, јер онда може бити лако да се има у стомаку какво органичко зло, — премда на жалост ни сама медицина томе не зна много лека.

Примедба I. Овде би било место да се и о *морској болести* што год проговори.

И она није ништа друго него бљување, уз које иде још и главобоља, несвестица, бледоћа и малаксалост. Особита гибања лађе на мору чине

да се и путницима некима на њој на особити начин мозак заврти, и то је по *Поларину* узрок овој болести. Но немају сви људи подједнако наклоност к овој болести: неки може сва мора пребродити па га неће снаћи бљување, а други одмах начну бљувати чим се пусте на какву малену реку.

Славни морски лекари хвале против те болести као предохрану ово: топло одело, снажну храну, непретоваривање стомака, али опет и да није празан, добро расположење и весеље, изилажење на кров дакле на слободан ваздух, ношење појаса око тела, дубоко дисање.

Ако бљување дође, онда треба пити хладну лимуну са цитронама или ускипљив прашак. Кад се из лађе изађе и стане ногом на бојно, онда одмах нестане болести и то наравно најбоље помаже.

Примедба II. Овде морамо напоменути још и бљување мале деце. Догађа се да дете на сиси добије и бљување и пролив, а мајка му незна томе узрока, а узрок је у њој самој, јер такво бљување долази отуда, што се детету стомак претовари другом каквом храном а не млеком; мајке непомишљају да детету, док му зубићи не избију, никакве друге хране не треба, него млека, што му дају и друго свашта, а природа истискује и сама из детиња тела, што је сувишно. Но кад се детету често претоварује стомак, онда он одмекне и дете пропадне. Таквих несрећних случајева није тешко наћи у практичкој медицини. Опмињемо дакле све мајке, а особито оне по селима — где се ове болести на деци чешће појављују да ни по што не трпају сва-

шта деци у стомак, јер ће онда имати много да поднесу душом. Довољно је да здрава мајка млеком својим надоји чедо своје, па друге му хране никако и не треба. — И од прераног одбијања од сисе одвраћамо мајке, а то из тог истог узрока, 1 годину нека свако дете сиса, али и више не, као што и то чине наше жене по селима. —

Г. Болести у цревима.

1. Прoлив.

Главнo је у овој болести, што се чешће него обично трчка на поље, и што је столица проливена, коју прате пролазни болови у доњем телу.

Знаци. Пред проливом увек се осети неко завијање и крчање у цревима, које и боли прилично. Најпре одиђе натраг поган, а за тим болесно којешта (као прамење, кожице цревне, комади од јела и т. д.)

Узроци. У овим тoчкама ваља их тражити: погрешкама у дијети, у једу несварљивог чега, одвећ многом уживању диња, лубеница и краставаца; у пићу ледене воде, врло младом вину, назебу у ногама и доњем телу.

Кад је пролив нешто обично, онда му је легло у каквој другој опасној болести, и онда се није шалити, него што пре позвати ваљанoга лекара у помоћ. То је најбоље!

Лечење. При проливу треба се овако уредити и живети: ноге и доње тело држати топло, а то се може учинити и загрејаним марамама, или топлим флашама, или топлим чарапама вуненим или у обојцима здравим, и, ако је могућно, да се ништа не

једе цео дан — један; што се тиче хране, добро ће чинити чорба с пиринцом, једно жуманце течно, и чаша топлог пива. Међу тим чувати се тешких јела, зелена воћа, рђава млека, укисла пива — чувати се свакога тога што већма. Пића нека су топла, и нека се узимају колико је могућно мање. —

Као лек можемо препоручити: жуманце размучено у води. Осим тога добро је узети зоби или соли, помешати то са 20 драма арапске гуме (може се добити врло јефтино у дућану или у апотеци) додати 5 драма зејтина бадемског (или доброг прованског), то све усупи у 60 драма воде, добро размутити и попити за 6 сахата. Рецепт ће дакле овако гласити:

Узми зејтина од бадема 5 драма

арапске гуме 20 „

то све истуцај и додај:

обичне воде 60 „

Све то добро размути и узимај свакога сахата по две пуне кашике.

А споља ради овако: угреј марама неколико и трљај тиме трбух; ако има у кући спирита или сирћета, онда ће добро бити помешати обе те течности и тиме трљати трбух; ако пролив не ће никако да престане (по што се једном све већ урадило што је поменуто) онда треба метнути слачицу на доње тело и покрити болесника, по што је попио много врућега теја од комидна, топлим покривачима тако да се добро изноји. —

После болести. По што се болест сретно претурри, не треба мислити, — као што се обично одвећ често мисли, — да је све прошло, и да се нема ни чега бојати, него ко воли здравље своје, нека још на неко време врло пази на уредан и умерен живот. Јачој месној храни треба се мало по мало примицати,

а кад се већ почне, онда је треба узимати у малим мерама пијући по мало вина и пазећи при том без престанка да ногама и трбуху буде топло, да кожа буде што чистија (к хладним купатилима треба полагано приступати); кретање на слободном ваздуху по 1 сахат на дан чиниће добро.

2. Срдобоља.

То је управо запаљење спољашње (слузне) коже у цревима, на којима нова кожа (болесна) постаје, и чешће се с крвљу помешана натраг истурује.

Знаке срдобољи треба запамтити ове, јер су врло карактеристични, те не може ни како бити сумње о болести овој. Ево их: болесника често наваљује на поље, а та се навала на скоро с болом скопча, но од болесника, кад изађе да сврши ту нужду, поред свег мучног напињања ништа не одиђе, него највише по мало слузне и кржаве течности у клобуцима и прамењу. После некога времена навали болесника тако на поље, и тако често да не може ни силазити с нокира; болови у телу, навала на поље, немир, малаксалост све у највећем степену. Уз то се придружи још: грозница, ватра велика и жеђ велика.

За 14 дана најмање а за 3 недеље најдуже нестане срдобоље, и од 100 болесника излечи се од прилике њих 75. У осталих 25 прометне се болест ова у другу какву, н. пр. у водену болест, суху болест, у болест од јетре (црне цигерице), — или се и она сама одуговлачи.

Узроци су овој болести по највише у уцливима ендемичним и епидемичним (редња). Она заиђе код нас као редња највише с јесени и мало позније, при кишовитом и каљавом времену, кад при том није доста хладно. Она је жестока у рату при опсадама, око-

лима, градовима, у тамницама, на морским лађама и у тропним пределима. Онда долази то зло од назеба доњег тела (на име кад иза препеке обдан наступи хладноћа обноћ) и од незрела воћа. Болест ова нај-после сналази оне људе, који на голој влажној земљи спавају и за здравље најгора јела једу, а то чине на жалост сви наши сељаци, који ретко имају кревет и уредну храну; њих сналази у велико срдобоља, која се и у народним песмама српским описује као „страшна болезања.“ Што ћемо сада да кажемо пада нам веома тешко, али је истина — па с њоме ваља изаћи на видело. Наш народ веома пати од срдобоље (уважени један путник, који је Србију описао, вели да је код нас главна болест — срдобоља; а ако то и није истина, она је ипак једна између болести, које нас највећма заразују), а како живи, није ни чудо, ако на себе навуче наклоност на ту болест; за што да свако нема кревета у кући својој код толиких шума? за што да сваки нема јастука код толике вуне по селима? а и сламом папуњен јастук и душек добар је; Зар није тешки грех не послужити се оним, што је Бог милостивом руком својом подарио, него напуштати све и пропадати? Ето видите, како можете живот свој подићи а здравље укрепити, па за што не послушате глас правде, за што не помислите, шта отачбина ваша, шта ли деца ваша од вас ишту? Казни Бог свакога, који себи или својима немарношћу болест навуче; за то нека сваки себи одмах кревет начини у својој кући да не спава на земљи, та то не стаје ни трошка ни труда!

Пре него што се приступи к лечењу срдобоље, треба најпре огледати, не би ли се како могла отклонити. За то при овој болести има осим обичнога лечења још једно лечење, које иде пред обичним,

за то да би се болест предупредила треба на следеће пазити:

Кад срдобоља зареди, онда треба јести згодну храну и носити добро одело, промахати и добро ишчистити сваки дан себе, у којима се живи, и подржавати у њима умерену топлоту, пића нек су топла, трбух топлим чим подвезати треба и чувати се што већма свакога назеба а особито ноћу.

Лечење. Како се први знаци овој болести укажу, може се често учинити, кад се човек усталачки узме, да се одмах у корену затре. А тога ради: треба лећи у постељу пити много теја (од камилна), знојити се, метати топле облоге, подвезати трбух, метати на леђе флаше с топлим водом. Ако се болест ипак није могла зауставити, онда лечење треба даље предузети и то овако:

1. *За време болести.* Болесник нека се смести у топлу собу и нека се добро чува од назеба (особито од промаје). Кошуље, гаће, простирачи креветни и покривачи — све то нека је што може бити чистије. Устајан и покварен ваздух мора се промахом заменити новим здравим. Што је нечисто треба изнети из собе болесникове, којој патос сваки дан треба попрскати сирћетом. Што се хране тиче, она нека је чорбаста: као чорба с пиринцом, грисом и т. п.

Сада долази иза дијетнога лечења право лекарско, и овде морамо изнети на среду правило једнога великог лекара (Шулана), које гласи: „за срдобољу нема управо особита лека: колико их је препоручивано, ни један не помаже у свима случајевима, него један лек у овом случају, други у оном.“ Потврђивати дакле да је ово ил' оно „врло добар“ лек од срдобоље, — било би шарлатанство, него опет има нешто, што болест мало утоли — и то веома поуз-

дано — а то нам ваља овде напоменути. По најпре треба гледати да се утоле болови, који долазе болеснику од столице, (од жестоког терања на поље). А то ће се учинити, кад се поступа овако: треба задњицу добро испирати млаким млеком (или и млаком водом), метути у њу мали сунђер наквашен топлим млеком и привезан преко трбуха, трљати целу задњицу топлим чистим зејтином. Доњи трбу треба облагати загрејаним марамама и зејтином истрљати; ће бити и ако се свако вече поседи у топлој води, добро а тако се исто често показало да врло добро чини, кад се 3 драма камфора растеопе у 6 драма спирита, па се тиме цео трбух истрља. —

2. *После болести.* Храна нека је чорбаста и кад пређе болест, а болесник нек се држи топло и нека добро пази на себе. Воћа и киселих јела нека се још за дуго клони. Неколико шоља теја од липова цвета у вече пре него што легне у постељу, чиниће му добро; а међу тим мир, дијета — учиниће од своје стране да се друге којекакве болести иза ове не издегу.

Болест ова може се и одуговлачити — постати хронична — а то наравно често, ако не увек, отуд долази, што се запусти, или рђаво и наопачке лечи — чему на жалост код нас на селу у многим болестима узрок су бабе својим бајањем и врачањем. Овде нам дакле не треба на по се одвраћати људе од тих баба: доста су примери жалосни, који се на многим местима збише и за свагда важе. Само ћемо овде напоменути, да нашим сељацима ваља много боље на себе мотрити, па чим што год од ове болести на себе опазе, нека се одмах послуже правилима горе наведеним. Но нека се чувају и свега онога од чега болест ова долази, јер кад се добро мотри на свашта што шкоди, онда болест ова понајвише и не

напада. — Где се тиче живота, ту се богме не треба ни најмање шалити, него што боље мотрити на себе — то захтевају од нас и божији и човечански закони! —

3. Колера.

Колера је болест, која се у овоме састоји: нешто чорбасто излази на уста и назад, снага клоне, појаве се нервозна стања (немир, усплахиреност и т. д.) — и то све нагло и бурно.

По особитом карактеру свом дели се ова болест на двоје: *европску* и *азијску* колеру.

а.) Европска колера.

Главни су знаци ово: поред муке и бола на лажици и у доњем трбуху појаве се она изливања, и то махом, нагло, обидато и све брже; изливања та, која су од крви поруменела, изилазе и на уста и на чмар у једно; уз то иде велика жеђ, ноге и руке охладне, кожа побледи и помодри, хладан зној навали, велик немир, усплахиреност, несвестица и т. д.

Томе свему буде крај по највише трећег дана: онда бљубање престане, проливање постане ређе и тврђе, руке и ноге загреју се опет, и свега мало по мало не стаје. Од ове болести не мора се баш увек умрети, него се може често и оздравити.

Узима се да су ово *узроци* европској колери: непрекидна летња препека, нагла промена времена, наzeb трбуха и ногу (кад се спава на росној трави и т. д.), спавање на слободном ваздуху (ко није на то научен), кад ко загрејан леда једе (сладоледа) или пије рђаву воду (из стајаћих вода, бара и т. д.), кад се једе преко мере воће сочно (као диње, лубенице, краставци, крушке и шљиве).

Лечење бива у два пута : за време нападаја и после нападаја.

1. *За нападаја.* Ја ћу као и највећи немачки лекари препоручити овде само ово као особито добро: *да се болесник што већма смири, да у умерено загрејаној соби не излази из постеље, да се из његове собе одмах уклони што одиђе од њега, да се одмах скине с њега све што га стеже.* Јела и пића тешко ће поднети — само би му се могло дати мало говеђе чорбе са жуманцетом и мало зобњег кувка. Ако болеснику не може да поднесе никакво пиће (као што и бива) онда му треба метнути у уста парче леда или јабуке, што ће му колико толико жеђ загасити.

Лечење је управо ово :

а) *Што се тиче спољашњих лекова :* треба напунити кесе с песком, загрејати их и облагати тиме руке и ноге, или загрејати цигље и то исто чинити; за тим трти стомак и око стомака са 3 драма камфора растворена у 15 драма спирита. Најпоследње може се стомак истрљати и сирћетом.

б) *Што се тиче унутрашњих лекова:* ту је много којешта препоручивано ; но ипак ово ће бити по најбоље:

Узми : зејтина од маслинке 5 драма
арапске гуме ситно утучене 8 драма.
истрљај добро једно с другим, долиј нешто мало чисте воде, док све не дође као густо млеко воде 60 драма

томе додај: камфора, (растопљена у 2 драма спирита загрејаног $\frac{1}{2}$ драма

размути добро то све и попиј свакога сахата по једну пуну кашику.

г) *После нападаја* најбољи је лек, *да се што сећма пази на уредан живот.* Друго ништа не треба.

б) *Азијска колера.*

Ова болест (којој ћемо историју доцније саопштити) састоји се поглавито у проливу, поред кога се и крв згусне и по неки део у телу дође узет; то је постало као нека редња и куга светска.

Главни су јој знаци: нагао и жесток пролив на доле и бљување на горе, страховит изглед у лицу, очи упадну и помодре с поља у наоколо, помодре и усне и образи и нокти, а кожа помодри и позелени и постане хладна као лед, као у мртваца, жиле нагло престану бити а срце престане куцати тако да се не може ни осетити. Жеђ велика, тело са свим малаксало, глас као да се издише, мокраћа престане, грчеви трзају сваки час.

Кад се болест на добро окрене онда се опази да свега тога нестаје мало по мало; кад се на зло окрене онда је за 2—5 дана животу крај.

Шта је управо та болест то се не зна као што јој се и узроци не знају. У опште држи се да од неке прилепчиве материје, која се по ваздуху носи, болест ова долази, но да ли је то истина, то Бог зна. Не зна се ништа ни о томе како је колера прилепчива, јер може се много којешта навести и за и против тога.

У осталом кад су редње од колере онда се медицинска полиција постарала и ово наредила:

Куће у којима људи живе нека се чисто држе, а из оних, где је колера била, нека се иселе људи у оближње здраве округе, у којима нема колере; ваздух нека се често одржава чист. Спротињи нека се топло одеело, добра постеља и храпа удели; полиција нека забрани људма пити ракију и нека позатвара механе. Страх од те болести нека се утоли и нека

је сваки добро расположен; за тим ваља се влади постарати да се подигну зграде за посету болесника, лекарске станице, добре болнице, и лаки пренос болесника. Нужно је да има много нудиља.

А сваки за се нека се овако влада: нека се најпре — ако може — уклони из места, у ком је колера; онда нека не клоне духом, него нека живи уредно и трезвено, нека се клони свакога истуна у једу, пићу ноћном тумарању, а особито влажнога ноћног ваздуха. Сваки нека се подвезе трбух, — пак му не ће захладнати. Најстрожије се забрањује јести воће, дубенице, диње и т. д.

Лечење. О медицинском лечењу не може наравно овде ни говора бити. Све што се може урадити, то је: да се жеђ загаси и тело да се загреје, а то се може учинити топлим тејом, кафом или топлим водом. Има болесника, који ишту хладне воде, — то им се слободно може дати. А за тим треба им безпрестанка облагати доњи трбух топлим марамама, метати им на ноге и руке флаше с топлим водом и увити их вуненим покривачима. Добро ће чинити, чешће истрти тело топлим руком.

И кад прође болест, треба још дуго пазити на уредну дијету и у опште на уредан живот у сваком погледу.

Историја азијске колере.

Колери је овој првобитна отачбина у источној Индији, по долинама, у којима се излива река Гангес. У 18-ом веку она је тамо велике пустоши починила. Тек Јула год. 1817. рашири се она источно преко Калкуте у Китај и Јапан, западно у предњој Азији, а год. 1821. појави се у персијском заливу; одатле се упути преко *Шираса* к каспијском мору,

дође до Астрахана, Оренбурга и ували се у Русију; а преко Багдада и средземнога мора пређе у јужну Русију. Године 1831. навали на Пољску (по свој прилици због рата у то доба) и дотаче се за тим немачких земаља, пређе преко Шлеске, Аустрије и Пруске, довуче до Хамбурга, и искрене на један пут са свом снагом у Паризу, Енглеској и Америци и нестаде је око 1833. год. Године 1837. указа се на један пут у Берлину, после опет настаде у год. 1848. и 1849., од тога је доба никако и нема — али ваља бити на опрезу.

4. Ветрови.

У ветровима је главно, што се гасови по превима преко мере напну или узнемире, од чега се дуварови превноме каналу надувају а тако исто и спољашњи покривачи трбуху. По некад дуварови превима и сами од себе олабаве, и онда опет ветрови постану од гаса који се у цревима загреје и рашири.

Ово су *знаци*, по којима се болест ова одмах распознати може: надувен трбух, крчање по превима које се јасно чује; болови у цревима као да нешто штипа, загушљивост, малаксалост, уздицање, зевање, несвестица, главобоља, суморност и зла воља, а најпоследње пуштање ветрова од остраг и подригивање на уста.

Узроци. Велика прождрљивост у људи, којима стомак слабо вари; обилато развијање гасова после пуне трезе а на име после јела и пића која распињу (као што су варива с љуском, репа, рђаво пиво, пекмез и т. д.), најпоследње долазе пијаницама ветрови од муке у цревима.

Лечење. Пре свега треба се придржавати строге дијете, сва јела нека су лака, тело нека се довољно

креће, и нека се у ред доведе столица. За тим нека узме болесник истуцане прегореле коре од хлеба свакога сахата на врх ножа и нека то прогута, а после тога нека попије једну шољу теја од камилна, који ће особито помоћи да се покретања цревна доведу у ред и да кишњење у цревима престане. Ако је столица спора, онда ће теј од сенина лишћа врло добро чинити. Кома се не гади на рицински зејтин, тај нека од њега попије 1—2 кашике, јер је јевтинији од сенина лишћа. Кад се поред свега тога још протрља доњи трбух топлим зејтином од бадема и кад се трбух подвезе топлим марамама, онда не може бити а да боље не буде.

Кад болест пређе ваља нам препоручити болеснику да што може уредније живи. Нека на уредно време једе, нека се довољно прође и телом целим проведба, н. пр. јахањем, цилитањем, играњем, и — коме може бити — нека потражи морске илице, — то све може учинити да се ветрови више не поврате.

5. Затвор.

Затвор столице — то је и несносно и на жадост веома распрострањено зло, заслужује дакле да га овде нешто точније опишемо.

Треба узети, да су болести овој *главни узроци* ово:

1. *Засушен цревни канал*; то долази кад се цревни сокови слабо луже, при рђавој дијети и од својевољног дужег задржавања погани у цревима (од тога овде свакога збиљски одвраћамо);

2. *лабавост цревних и трбушних мишића*; то долази врло често кад се занемари покретање тим мишићима, кад се дуго седи и ни куд не излази;

3. *нагомилавање крви у судовима цревнога канала*, које долази од шуљева, од болести јетре и срца; и

4. *тегобе у варењу кад се чешће повраћају*, а тима су тегобама опет узрок: сирова јела, окорели колачи, горка неприродна вина; а уз то још и кад се воде не пије колико треба, кад се тело чиме год јако притегне („шпирање“) и т. д.

Приметба. Ми овде не наводимо никаквих органичких недостатака међу узроцима овој болести, јер у таквим случајевима нема бољег лека осим лекара и болнице; код куће се за такве болнике ништа не може урадити што се лечења тиче, а таквих је болесника у осталом доста ретко.

То су најобичнији и поглавити узроци овој болести, којој су последице: мука на стомаку, тегоба при варењу, подизање крви у главу (отуд главобоља, немирно спавање, зла воља), разширење и разлабављење цревнога канала и најпосле опште кварење крви, које се показује на лицу у бледој и жућкастој боји, у зноју, који гадно удара и у оспама.

Лечење. Затвор столице не треба никако трпити дуже од 48 сахата, ма не било грознице или друге какве болести. Најразумнији је онај начин лечења, којим се најпре у сваком случају иде на то и о томе стара да столица буде отворена. Али је и то паметно, да се најблажија средства употребе, на што често ни лекари ни неуки не пазе. Клистири с млаком водом и нешто зејтина чине врло добро. Но како наш народ у опште не радо трпи клистире (што наравно није добро), то се може изнутра узимати рицинскога зејтина (да не буде гадно болеснику, може се помешати са топлим пле-

ком) по $1\frac{1}{2}$ —2 кашике. Ко пак тога зејтина нема, нека место њега пије маслено млеко. Деци је добро давати мане сваки $\frac{1}{4}$ сахата по једну кашичицу (до 5 кашичица). — Горку со не можемо толико препоручити.

Који пате од затвора столице и којима је тврда столица, ти морају са свим променити и друкчије уредити свој начин живљења. Време јелу мора се тако удесити, да од једне ужине до друге прође 6 сахата, а од ужине нека је само обед обилатији, друге пак ужине нека се састоје из лаких јела, пре јела (на један сахат) треба прогњечити и протрти трбух, како би се трбушни мишићи увећбали и одржали еластични; па ваља се прошетати свакога дана барем сат и по (или на пр. јакати, дрва цепати, рвати се, играти и т. д.); пити доста воде из јутра, јести млека, кисела купуса; облагати свако вече хладним облогама доњи трбух а коме може бити нека попије свако јутро поједну чашу два пута угљено-киселе воде од магнезије. Врло ће добро бити отићи у илице до Карлових вара или до Кисингна.

6. Гљисте у телу и болести од њих.

Главно је у тим болестима, што се у цревима гљисте налазе. *Дизинг* нађе да свега има 29 најживљачких гљиста, које се могу у човеку наћи.

Најпре ћемо укратко описати оне гљисте, које се по највише у човеку налазе.

1. *Пантљикаста гљиста* изгледа као бела мекана узица и састоји се из малене главице, на коју је понизано пуно појединих преобразданих чланака, од којих је сваки за се опет животиња, те је тако пантљикаста гљиста управо *ланач од гљиста* или *колонија*. Главна је животиња у глави и одатле се

почиње поворка, која се све већма продужује тиме, што се непрестано нови чланци један за другим нижу. Са свим доњи чланови, кад сазре, изађу сами од себе столицом на поље. Главна животиња развија се из јајета једнога члана, и то у месу друге какве животиње (обично свиње).

Од ове гљисте нашло се до сад у цревном каналу до три врсте.

2. *Дечије гљисте.* То су оне гљисте, од којих деца по највише пате, и може их бити до 100 комада у телу детињу. Изгледају беличасте и мрке, ваљкасте, 2—15 палаца дугачке, на оба краја заострљене, са 4 пруге уздуж, и врло честим пругама по преко.

3. *Скакутице.* И ти непозвани и несносни гости поглавито децу муче (особито око задњице); оне су ситне, глава им је затубаста, реп оштрљат.

Узроци. Сад је свршена ствар, да гљисте не постају у телу човечијем, него да се на различан начин у њ унесу (на име храном, кад се н. пр. једе сирово свињско месо, као шунка, од чега се трихине и у само човечије месо увуку као што је ових дана искуство показало). Лабавост слузне коже у цревима, ослабљено варење помаже да се гљисте залегу у цревима. —

Знаци. Најпоузданији је знак, да гљиста има у цревима јест кад једна од остраг одиђе, или по које парче од њих. Дечија гљиста измили по некад и на уста. Нису толико поуздани ови знаци: бледо надувено лице, мршављење поред добре хране, слабо варење, неуредан апетит и велика глад, мука после неких јела, смрдљив задах, цурење воде из уста при празном стомаку, бљубање при празном стомаку, пролив и затвор на изменце, периодични болови у телу,

надувеност и тврдина трбуха, плави котури око очију, чкиљавост, поремећење у чулима (назирање, зујање у ушима), телесна и душевна лењивост, дремеж, свраб у носу, главобоља.

Лечење. Ако гљисте нису немирне и ако исхрани тела не сметају, треба их оставити на миру и не ухитрити пре времена с лековима против њих.

1. *Дијета.* Који има гљисте, нека му је оброк лак и такав, да га гљисте не подносе. А таква су јела *осољена* и *зачињена*, као: месо, зелено поврће, воће, салата, лукови, ротква, мрква, кисео купус, шаргла, рен, кисели краставци, харинге и т. д. За пиће добро је: хладна скорашња чесменска вода, горко пиво, за одрасле и црно вино. Проходање по чистом ваздуху и брижљиво чишћење коже. Ових пак јела треба се са свим клонити: грашка, сочива, пасуља, кртола (кромпира), јела с млеком и са шећером и посластица којекаквих.

Право лечење најбоље је предузети, кад се на траг укажу комади од гљиста. За време лечења нека се болесник што већма чува јела, која хране. А лечење састоји се све у овоме: 1. у узимању средства противних гљистама; 2. у узимању средства на отвор; и 3. у удесном владању после болести.

1. *Лекови од гљиста.* Има их веома много хваљених и употребљиваних; на жалост нема ни једног јединог у кући, него се морају сви из апотеке донети. Међу тим јефтиније дође, кад се ти лекови код куће готове, и ја ћу овде показати како се неки најбољи од тих лекова зготовити могу.

№ 1. Од дечијих гљиста.	№ 2. Од пантљик. гљисте.
Узми: корена од одолен- траве, истуцана 6 драма	Узми: коре од мограња 30 драма.

Истуцана семена од се-
твера 6 драма.

Истуцана корена од во-
ловска ока 6 драма.

К томе свему додај то-
лико обична меда, да све
смешано дође као густа ка-
ша. Од тога треба давати
болеснику свакога сахата
по 2 пуне кашичице.

№ 3. Од скакутица.

Узми: мркве 50 драма.
по једи онако живе; осо-
бито помаже деци, која па-
те од гљиста.

Од свију тих лекова најбољи је онај под № 4.
после болести узиман, кад су већ гљисте првим ле-
ковима пожучене.

2. *Лекови за чишћење.* Да би се гљисте оте-
рале, служе на име лекови за чишћење, који се упо-
требљују и пре и после лечења. То се може овако ура-
дити: пре лечења треба узети што год на отвор, н.
пр. рицинска зејтина 3—4 пуне кашике; после ле-
чења од сене лишће (као што је горе поменуто),
или горке соли 10 драма у води растопљено.

3. *После болести* треба се постарати, да се црева
окрепе, како се неби у њима таква болест опет из-
легла; добро је дакле тога ради пити кувак од ки-
нине коре, 7 драма на 90 драма воде и то испити
за 12 сахата. Осим тога добро је узимати и растове
коре и то овако:

Чисте воде 260 драма.

Шећера 15 драма.

Кувај то све док до по-
ловине савре и потроши
све за дан; после 2 дана
ради опет тако. Можеш та-
ко радити и по трећи пут
ако пантљикаста гљиста
одмах не одиђе.

№ 4. Од скакутица.

Узми: истрвене горуши-
це 15 драма.

Вруће воде 60 драма.

Нека то стоји један са-
хат, процеди онда воду, и
попи је за 24 сахата.

Узми: растове коре 15 драма
 воде 180 „

скувај то све док до половине увре, процеди и пиј свака 2 сахата 1 кашику.

Ако је варење још слабо, послужи се овим леком:

Узми: псецкана корена од линцуре 7 драма
 кључале воде 80 „

додај мало цимета да буде кусније, процеди воду и попиј је у 14 сахата.

Болест од гљисте више је несносна, него што је опасна или тешка за лечење; кад се онако ради, као што смо напоменули, могу све лекарије бити сувишне. Ако се пак деси, да ништа наведено не помогне, онда се наравно треба поуздати на лекарску помоћ, и ту би добро било онда, да се никако не оклева.

7. Шуљеви.

Под тим именом ваља разумети болест, у којој је главно, што се по венама, које се налазе у слузној кожи гужњег црева, направе кесице и чворужице. Тегобе, које налазе поред тих неправилних створова у венама, врло су разнолике и често врло несносне.

Пред шуљевима иду:

Болови и тегобе у крстима, у глави, врату и леђима, немир, неснавање, неки терет у доњем трбуху, час промив, час затвор, по највише тврда столица, неки свраби, врућина у гужњем цреву, знојење задњице, и наклоност к тегобама у мокрењу.

Сви ти знаци, који на изменце: неки јаче, неки слабије нападају на болесника, зову се у опште: *шуљеви*, и показују докле се простиру тегобе у шуљевима.

Иза тих знака долазе *сами знаци праве болести*, који се поглавито у овоме састоје: 1. из чворуга великих као зрно грашка а и дешњика, који се нанижу на спољашњем отвору гужњег прева или у њему из нутра, а зову се обично *чворужице шуљева*, кад су ситве, и *кесе шуљева*, кад јако теку. Те су чворужице модре, неке тврђе неке мекше, неједнако отечене, вреле, често се запале, па онда боле; 2. После некога времена стане цурити слуз из гужњег прева (*слузни шуљеви*) или крв из судова (*крвави шуљеви*).

Слузни шуљеви показују се периодично и од њих буде болеснику увек лакше; нестане му пређашњих тегоба.

Крвни шуљеви покажу се, кад се чворужице распукну (онда је увек и опасно, јер може много крви покуљати) или кад се гранчице вена распукну, но у овом случају не може много крви одићи па зато није ни опасно. Таква крв по највише са столицом одилази. — И то је цурење периодично, и веома помаже болеснику доносећи му велике олакшице.

Напоменућемо ове *главне узроке*: јака животињска храна, која одвећ јако храни и загрева, одвећ много пиће силовитог чега (н. пр. вина и т. д.) и избегавање воде, слабо покретање телом, много седење, притезивање доњег трбуха, болести јетре, пунокрвност, ране у трбуху. — Болест ова одвећ редко сналази женски пол, а прелази не ретко по фамилији.

Лечење. Најбоље ће помоћи лечењу, ако се болесник буде клонио свега онога, од чега је добио болест ову, а то може увек учинити. (види узроке). Осим тога препоручује се: седење на сламним или

8. Запаљење опорњака (марамце трбушне).

Опорњаком је застрто све, што је у трбуху и све је у трбуху њиме одвојено једно од другога. Уза њ се врло радо сталожави маст, које се код неких људи на том месту веома много нагомилала — и отуд дебели трбушаста људи.

Знаци су ово: болови жестоки на трбуху на дну, који се још јаче осећају притиском, дотицавањем, дубоким дисањем; кожа на трбуху врела је, из прва затегнута, после надувена; на болесном месту осети се као да нешто течено мућка; болови се разиђу по превима; наиђе колика и бљевање; уз то стане и јака грозница трести, језик постане сух и прљав, столица и мокраћа застану.

Узроци. Запаљење опорњака може доћи од удараца, кад се падне и угрува, кад се што тешко диже, кад се што на том месту повреди; али и од назеба. —

Запаљење траје најдуже 21 дан и пролази највише на миру.

Лечење. Слацицу треба метути преко целог трбуха, а за тим хладне облоге на главу и доњи трбух, које треба брижљиво мењати без престанка докле год грозница не попусти. Стари лекари препоручују пијавице, пушћане крви — новији то све пресудно одбацују и имају право. Болесник још већма изнемогне кад му се крв пусти, а то му може и живот угасити. Но овде је нужно и из нутра што год узимати, како би се превима зауставило трзање њихово. Лек зато може се само у апотеци добити, а овакав је:

воденога афијун-екстракта 1 гран
разблажене фосфорне киселине $\frac{1}{2}$ драхме

воде 6 унција

простога сирупа $\frac{1}{2}$ „

Оед тога треба узимати свакога сахата по једну пуну кашику за првих 8 дана болести.

На чишћенѣ не сме се ни по што ништа узимати. То би јако шкодило.

Болесник нека са свим мирно у постељи лежи и нека једе само чисту говеђу чорбу. —

Кад болест пређе, нужно је наравно чувати се свакога иступа, и мудро пазити на уредан и поштен живот!

Овде завршујемо болести органа за варење: ако и нисмо учинили, да свега нестане, што је опасно, и од чега болести ове по највише долазе, показали смо барем, како се опасности дају разблажити. Јер ако се читалац буде умео клонити свега, што је шкодљиво, и од чега болести ове долазе, онда ће он много за себе и своје здравље учинити. Кад се народ наш упозна са *узроцима* ових болести, онда ће он бити веома осигуран од многога зла за своје здравље, које треба свак да чува као очи у глави!

IV. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ ЈЕТРЕ.

Јетра (црна цигерица) је орган, који је одређен на то, да се у њему справља жуч; из крви дакле, које веома много к њој дотиче, лучи она жуч, која се особитим судовима приноси у особит канал, а одатле доспева у жучну бешику. Још се са свим јасно не зна, на што је жуч, но биће за цело, да она израђује растварање хране, која се не раствори у желудцу.

Болести јетре јесу тамно поље, у које је наука још веома слабо продрла. Међу болестима јетре слабо познатима има их неколико, с којима су и органичне промене органа тог скопчане — па их се медицина једва и дотаћи може. Ми ћемо дакле напоменути само неколико болести јетре, које су опасне, а дају се или отиснути или излечити кад већ нападну. Књизи је овој задатак, да народ заиста има користи од ње — дакле овде нема ни мало места бесплодним расправама и сумњивим претпоставама.

1. Жучно камење.

У неким пределима наилази болест ова врло често, а обично сналази лица, која се добро хране. Камења има више мање у жучној бешици, и то или се носи само у њој или је прионуло бешици уз ду-

варове; може бити велико као зрно песка или и као лешњић; лако је — лакше од воде, боје зеленикасте, гори као сумпор. Кад је камење тако понаместано у жучној бешици да жуч може слободно одлазити, онда оно ништа не смета здрављу, и бо га има и не осећа да га има дуго времена. Но кад се то камење тако поређа, да жуч из бешике не може да прође, онда свашта бива, а то највише:

Ови знаци главни и карактеристични: пробадање онде, где је јетра, жутица, бљубање жучи, бол на стомаку (који обично налази на неколико сахата после јела), ако је још и поган бела, па се у њој нађе жучно камење, онда нема сумње да се има ова болест.

Лечење. Лечењем мора се наравно на то ићи, да се жучно камење раствори. А томе помажу особито и поуздано воде минералне, које имају снагу раствору, а то су: Карловарске, Емске, Глајхенбершке, Кисингске, Топличке воде, — кад се сваки дан по по флаше попије. И Селтерска вода може то исто учинити. Кад и кад треба узимати штогод на отвор (рицински зејтин).

Ако су болови врло жестоки, онда треба топлим облозима од мекиња облагати оно место где је јетра, и натрљати га топлим зејтином; при том грискати неколико горких бадема. И топло купатило овде је са свим на свом месту.

Храна мора бити наравно умерена, а на име не сме бити масна. Болесник мора бити трпељив, болест не пролази тако брзо, али најпоследње мора је нестати.

2. Жутица. ¹⁾

У болести овој главно је што се поремете орућа за варење, а то се позна по надувеном трбуху, по жутој боји око уста и очију, по горчини, која се осећа на жућкастом језику, по подригивању, које удара на жуч, по бљувању, мркој столици, жеђи иза накиселих пића и по томе што се болеснику не једе. То су све знаци жутице, који показују, да се жуч јако излила по стомаку и цревном каналу, што наравно, може бити само умноженим лучењем жучи.

По некад се придружи уз то све и грозница, — и то је онда она *жучна грозница* које нестане за 8 дана.

Узроци су овој болести поглавито: јед, непрекидни рад на препеци (н. пр. радници, који оправљају путове), претовареност стомака; много јело мяса и пиће силовитих пића кад је врућина; жучна грозница најлази још као редња и кад су велике врућине и кад је влажно време и хладне ноћи. По топлим земљама и око приморја грозница од жутице долази ваздухом.

Лечење. Душа и тело треба да је на миру и да весели болесника све што је око њега. Храна нег је по највише биљна, за пиће најбоља је вода закишељена са мало сирћета или лимуна. Ако болесник има грозницу, нека не излази из кревета, и нека се покрије тек да му је топло, па онда нека се придржава свега онога, што је речено при попустној грозници о нападају.

За тим ваља се постарати да се истисне жуч из тела. Ако се болеснику често подригује, онда је то

¹⁾ О овој болести говорили смо већ један пут; но овде је стављамо опет поради свезе, коју има с болестима овога одсеба.

знак, да нарав сама тера на бљување, а то треба потпомоћи узевши из апотеке штогод на бљување (које треба да се састоји из *стреши* и *ипекакуанхе*²⁾) јер по ономе, што смо већ навели негде, имамо јако да протестујемо у интересу народнога здравља против самовољства у избору онога, што се узима на бљување.

Ако се пак ветрови покажу на доле, онда треба узети штогод на отвор, па ће болест проћи. Најбоље је за то од сене лишће (8 драма) скувано и неколико дана употребљено.

Кад болест попусти, онда се треба владати паметно и живети умерено, а на име клонити се иступа у јелу и пићу: то је и шткодљиво и многима је главе дошло па се људи опет не умеју чувати тога. Наш је народ особито наклоњен тим иступима (тако је год. 1863 један официр пропао због тога: имао је тешку срдобољу, па тек што се предигао мало, а он навали на осољену рибу и друга којекаква тешка јела, која му доцније главе дођоше) и ја озбиљно опомињем читаоце своје од те рђаве навике. У свему је боље и мало мање него одвише, јер што је одвише — то шткоди.

3. Затврдњење јетре (далак).

Не ћу много говорити о болести овој, од које између 100 болесника 90 њих за цело умру, него је само за то овде наводим, што је на жалост људи сами гресима својим на себе навукју. —

²⁾ по овом рецепту:

tart. Stib.	gr.	11
Pulv. Rad. Epie	scr.	11
oxum. Seilit.	dr.	11
aq. font.	unc.	1 β

M. D. S. сваки 10 минута по 1 кашјку.

Сада већ нема сумње, да болест ова обично пијанице сналази. Узрок је дакле неумереност у пићу силовитих пића — и то нам је ужасан доказ како је убитачно за здравље пијанство. А да би читаоци наши боље измерити могли, колику пропаст страст ова целом организму доноси, додаћемо још да се од затврдјене јетре вода накупи у трбуху, која болестнику најпосле главе дође. — Прођите се дакле, људи божији, иступа у пићу! *Та ко се ода пићу, тај копа себи гроб, који се мора за рана сурвати!*

V. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ ОРУЂА ЗА МОКРЕЊЕ.

1. Цурење мокраће само од себе.

Болест ова састоји се у томе, што мокраћа одилази сама од себе из мокраћне бешике. То цурење може бити или без престанка (по највише у капљама), или само кад и кад, периодично, ноћу. Узроци су различни, па за то има и разних врста те болести.

Најглавније су ове четири.

а.) *Грчевита врста.* Мишићи, који грчењем својим мокраћу истискују, стану се из других каквих узрока жестоко и нагло грчити, па не дају мокраћи ни да се накупи у бешици. Да болестник од те болести пати, може се довољно осведочити тиме, што таквим приликама мокраћа на један пут навали, што се не може да заустави, него потера јако и шикне на далеко. А много је никад не изађе.

Лечење се по највише састоји у овоме: треба се постарати, да кожа ваљано ради, а то ће бити, кад се држи чисто, кад се пере свако јутро хладном водом, и истрља каквом крпом, кад се узимају купатила, тушеви. Тело треба већбати гимнастиком, проходањем, играњем, јахањем, ваздух треба потражити слободан, н. пр. на бреговима, по селима. Клонити се што већма пића, која загревају, као кафе, теја, а на име силовитих пића.

б.) *Мокрење од непажње.* Ноћно мокрење по највише је последица непажње дечије а и одраслих (јер и код њих се та погрешка налази), кад легну у кревет с пуном мокраћном бешиком, јер онда се бешика надражи и испусти мокраћу.

С тога се и *лечење* састоји само у том, да родитељи децу своју два и три пута ноћу пробуде и понуде их да мокре, и то у одређено време (н. пр. око 11, 2 и 5 сахати) па ће се деца научити после и сама устајати у то доба. Деци треба забранити спавање на леђима, а допустити им да спавају на страни. Ако се тиме не исправи погрешка (што наравно ретко кад бива), онда треба хладном водом поливати крстине, у хладној води — и коме је могуће — у морској купати се. — За тим не треба деци давати да много једу или пију с вечера. — А обдан треба им давати да једу јака али и лака за варење јела.

в.) *мокрење од повреде.* Може се догодити, да се бешика повреди, и онда мокраћа стане одилазити. Да је то узрок, лако је познати отуд, што мокраћа не цури, него капље без престанка и без навале. Уз то излази из болесника гадан задах, и повреде се још и други органи, који су у суседству. — Но може се и то догодити, да је бешика само слаба, па не може да задржи мокраћу, него јој се измакне, и то по доста.

Лечење се састоји у том случају у овоме: треба с висине сипати хладну воду на крстине, у хладној води седити, спиритуозним водама (на пр. камфором, који се добија, кад се мало камфора у спириту растопа) истрљати леђа. Може и електрисање нужно бити, но тога ради треба се обратити лекару.

г. *Мокрење збогъ механичких повреда.* Ту се појављује оно исто што и под в.; ако се употребило што је тамо наведено, па не помогне, него још жестоко навали мокрење, онда је повреда дошла механичко чиме год (н. пр. операцијама каквим, ако је камен вађен), и ту ваља потражити лекарску помоћ, јер код куће слабо што помаже или скоро ништа не помаже. —

2. Застанак мокраће.

Овај затвор се познаје по томе 1. што се болесник уплахири и поплаши и 2. што се бешика надме чак до пупка, па изгледа као кугла кад се опица.

Узроци овој болести могу бити запаљење бешике, грч мишића, који бешику затвара, кад нерви, који су у бешици, утрну, и друге прилике механичке: као затвор олука, кроз које одилази мокраћа.

Лечење мора се удесити према узроцима, и како неук не може разазнати узрока, онда је најбоље у таквој прилици потражити лекара. Али лекара треба наћи што пре и неоклевати, јер је болест веома опасна. За то смо и навели болест ову овде, и још с тога, што знамо из искуства, како наш народ, особито по селима, најпре све покуша. па и најпосле — често кад већ доцкан буде — накани позвати и лекара. То значи сам себе упропашћавати — што је грех и пред Богом и пред људма.

3. Мокрење крви.

Из мокраћне бешике може крв одилазити или због тога, што се бешика с поља повреди (због тога по највише) или због рана у њој. Крв, која излази, или је чиста, или с гнојем и мокраћом помешана.

Треба одмах ледом облагати оно место, где је бешика, и хладну воду уштравати у мокраћну цев. Лекар је што стежу, ни по што није слободно уштравати, а није ни нужно, јер хладна вода обично сама помогне.

4. Мокрење шећерно.

Болест се састоји у томе, што се болеснику све што поједе у шећер претвори — а како? — то се не зна. „Мокрење шећерно јест болест, у којој се цео организам претвори у шећерну фабрику, те сву храну, коју узима, претворивши је у шећер, мокраћом на поље пропушта“ — вели славан један лекар — и дефиниција је његова са свим згодна, само није потпуна, јер је требао додати још: „претворивши је у шећер и воду“, — јер заиста мокраће, која од таковог болесника одиће, има веома много; најмање му 6—8 ока на дан одиће.

Што се *знака* ове болести тиче, наравно да је најглавнији и најкарактеристичнији знак, који се не да сакрити, то, што од болесника веома много мокраће одилази. Уз то појављује се још и ово: наиће одвећ жестока жеђ, која се скоро не да загасити, грло је увек сухо, врело, уста не осетљива, месо око зуба отекло и поруменело, малаксалост у целом телу, које нагли мршави, да болесник и сам на себи осећа.

Мокраћа је водњикаста, слади као грожђе од шећера који је у њој. Ако се та мокраћа дуже остави где год, опази се да удара као младо вино, а то долази отуд, што шећер ускисне.

И глад навали на боленика тако страховито, да 4—5 пута више поједе него пре — премда с дана на дан све мршавији бива.

О *узроцима* те чудновате болести, не зна се — као што већ рекосмо — ништа.

Лечење. Ту треба најпре снагу одржати, па онда уредити, да се непретвара храна у шећер. Тога двога ради мора болесник што је могућно више меса јести, као говеђу чорбу, жуманце и т. д. А клонити се свега што је од шећера или са шећером: дакле свакојаких зеља и теста. За пиће је вода са румом, или црним вином помешана, или ускипљива вода, наравно само мало. Може добар бити и кувак од Балма (*Salamis aromaticus*) 6 драма на 80 драма воде.

А да не би мокраће много одилазило, послужиће: вунене гаће и чакшире, сух, топал ваздух, брижљиво трљање коже, омотавање тела сухим чим, и сваки дан топла купатила. *Из нутра треба узимати..*

корена од Балдрија на 5 др. (има у апотеци јефтино)

воде кључале 80 „

Ово треба пити свакога сахата по једну велику кашику:

Може се исто тако узимати корен од кине; готови се исто тако (само се још и кува), и узима се онолико исто, т. ј. подржи се $\frac{1}{4}$ сахата на ватри, и онда се испије за 8 сахата.

Пре свега нека се болесник постара, да уредно једе месо, то већ само — као што сведоче енглески лекари — врло добро чини.

VI. ОДСЕК

БОЛЕСТИ ОРГАНА ЗА ДИСАЊЕ.

Посао дисања израђује се *непосредно* плућама, која су управо орган за дисање, а *посредно* дисањем кроз нос, грљан и душњак, јер струја ваздушна, која у плућа продире, мора проћи кроз та три органа и по томе наравно није све једно да ли су та три органа здрава, нормална или не. С тога не ћемо ни њих пропустити, него ћемо их проћи све редом с поља па унутра.

I. Болести носне душље.

1. Кијавица (балабан.)

То је управо запаљење слузне коже у носу, која нешто мало отече, поцрвени и попусти.

Знаци ове болести, које је у осталом опште позната, састоји се из ових појава: из носа цури нека влага, која се тек после згусне и дође жућкаста, за тим се поболи и спољања кожа носу и поцрвени, нос се заптије и дисање кроза њ бива тешко, због чега се ради олакшице уста отворе. — Кад се кијавица запусти, она онда траје веома дуго.

Узроци. Кијавица долази по највише од назеба, у неким породицама траје она непрестано, те мора узети да има наклоност к њој. И од раница у носу долази често кијавица, а за то се треба чувати од

копања носа прстима, што је то зао обичај, од којег врло често ранице постају у носу.

Чим се кијавица појави — а то показује жестоко и учестано кијање, — може се свако од ње сачувати, кад не излази из топле собе држећи се и у осталом топло. Ако се тако не ради онда ће се болест права појавити која захтева.

Лечење. Главно је и овде топлота: топле чарапе, топли грудњаци, не излажење из постеље за 3—4 дана; онда треба увлачити у нос пару од топле воде или од млека, и то овако: загрејати воду да кључа, усути је у лонац, чинију или чанак и држати над тим нос за 5 минута. Тако треба радити 2 дана, сваки дан по 3 пута. Ноздрве и слузну носну кожу из нутра треба натрти топлим зејтином, докле се год може допрети. Топал теј, или, ако тога нема, врућа вода попијена пре легања добро чини јер тера зној.

Овде на крају морам још то рећи, да се није шалити с кијавицом, ако се и узима као нешто обично, јер кад се запусти она, може се излећи друго много веће зло! За то опомињемо сваког да добро утуви то!

2. Цурење крви из носа.

Крв из носа цури спољашњим каквим поводом, кад се нос копа, кад се јако кија, а често иде и уз кијавицу; или је знак да крв нагиње у главу. Онда пак може ударити крв на нос, кад се тело иза многог вежбања јако загреје или и после многог уживања силовитих пића. Може крв цурити на нос и редовно свако јутро или свако вече, или још по ређе.

Крв из носа или капље или цури; пре него што пође обично: глава боли, чело гори, несвестица и сварб у носу. Кад крв из носа редовно иде, није шала, и онда треба лекара упитати збиљски за савет.

Лечење. Кад крв мало само капље, онда ту не треба никаквих лекарија: она ће и сама од себе престати, но добро је и онда шмркати хладну воду.

Кад крв јако цури, онда треба овако радити: шмркати воду помешану са сирћетом и облагати врат и главу хладним облозима. Ако ни то не помогне, онда треба растопити 4 драма стице у 25 драма воде, навасити тиме парче вате и турити је у нос. Болесник нека седи (не сме лежати) и нека дигне руку с оне стране, с које му из ноздрве крв иде.

Ово пак треба добро запамтити.

Ако крв не цури јако, него је још добро што цури (то осети онај коме крв иде), онда не треба радити да *нагло* престане, него најбоље нека одиће колико хоће. Јер кад се иначе ради зло је заиста.

3. Ранице у носу.

У носу на слузној кожи постану меурићи, бубулице и одиста олаке ранице, које с једног места полазећи свуда око себе хватају и трују. Поред таквих раница изази често врло гадан задах, да га је тешко подносити, а осети се и из даље.

Најбољи је лек: чистоћа, јер многе ранице у носу постају само тиме, што се не пази на чистоћу и негу носа. Препоручујемо тога ради често шмркање воде млаке помешане са истуцаним угљеном од липовине. А осим тога овај је лек врло често помагао:

Узми : оловнога сирчета у (апотеци)	4 др.
воде	115 „
чистога спирита	14 „

промути то све, замочи у то комадић платна и тури га у болесну ноздрву. То мењај сваки $\frac{1}{4}$ сахата. Пре легања треба замочити комад платна у зејтин од бадема, турити га у ноздрву, и држати ту целу ноћ. Сутра у јутру треба изапрати нос, и наставити опет онако, па ће раница за кратко време, за 8—10 дана, са свим нестати.

Кад тога нестане, онда се треба највећма бринути да нос буде чист; од те бриге не треба никад престати, јер иначе ништа не прође без казни.

II. Болести гркљана и душњака.

1. Кашаљ гркљана и душњака.

Гркљан је горњи део душњака и служи у једно као прибор за дисање и као прибор за глас. У гркљану има пуно котурастих тетивака испревлачених лево и десно преко те дупље, и праве троугласт отвор, који се зове „гласни прорез“ кроза њ пролази ваздух и кроз душњак. Тетивке, које су око гласнога прореза, зову се гласнице и оне се могу стегнути и развући, дакле сузити гласни прорез или га развући и тиме различне гласове издавати.

Знаци кашља: сухо грло и затегнут врат, промукао и дебео глас, за тим кашаљ са голицањем у грлу. Ако је кашаљ јачи, онда иде и грозница уза њ, и с кашљем се избацује слуз, који може бити крвљу помешан; а осим тога појаве се и тегобе при гутању.

Кад се та болест запусти (што на жалост код нас често бива) онда се може излећи зло, које се не да излечити.

Овај кашаљ чешће децу сналази, често као редња, одраслима пак долази обично од назеба. Та болест дуго мучи занатлије, који на прашињавим местима морају да раде (н. пр. у житницама, или кад се жито веје; при вршидби дигне се прах до облака).

Лечење. Подједнака температура и топли суви облози око врата, то је прво што се иште; уз то парити ноге у врућој води, помешаној са пецелом и соли. Болесник нека се чува многога говора, тешких јела и хладнога пића. Пре него што легне да спава, нека попије 3—4 шоље вруће воде, нека се онда добро покрије да би се изнојио. Затворену столицу не треба ни по што трпити, него је отворити тејом од лишћа сене

Кад болест прође, треба што боље гледати да опет не дође, а том ће најпре и најпоузданије урадити хладна вода кад се њоме сваки дан пере онај, који је patio од ове болести.

2. Гушња.

Ово је обично дечија болест и састоји се у том, што се слузна кожа у гркљану, душнику и обојима жестоко запали.

Ову је болест лако распознати, а мајке нека добро утуже ове знаке: болест ова сналази децу са свим из ненада, сиграју се по цео дан са друговима својим, а она их на један пут с вечера спопадне, и то кашљем сухим да се деца од њега зацене и нагло и плаховито иза сна тргну као да ће их нешто удавити. Јака грозница и жестоки болови наиђу одмах иза тога. Дисање бива с муком и тешко, лице поцрвени и скоро помодри, глас се ужасно промени а најпоследња и нестане са свим. По тим појавима могу мајке уверене бити, да им је дете жестоко и опасан

непријатељ напао, кога треба исто тако нагло и усталачки одбити.

Узроци овој болести јесу по највише у злом времену: влажан, хладан ваздух, оштар и бритак северни ветар; али и од назеба врата, ногу, од јаког викања, од живљења у скоро окреченим собама, у влажним становима, може зло ово доћи. Највише деца до 10 година пате од болести ове.

Лечење:

1. *За нападаја.* Најпре је нужно, да се мајке и родитељи смире и стишају, а не да се препадно од болести ове: страх и очајање овде највећма шкоди, јер поред тога мајке се сплету, место да одмах пошљу по лекара, који ће детету дати штогод на бљубање; бљубање се мора и по други пут израдити, ако се покаже да је детету тешко дисати. Ако мајка опази, да јој детету лице модри и црвени, нека му одмах облаже чело и врат хладним облогама (крпама из хладне — ледене воде, сваки 5 минута). Ако је грозница јака, онда треба метати лед на главу а слачицу на листове. Ако је столица затворена, нуждан је клистир од вруће воде зејтина и соли. Пијавице и купице нису нужне, — то је наука већ одбацила.

2. *После нападаја.* Кад се жестоки нападај стишао, онда треба метати слачицу на врат, груди и леђа, за тим дати детету врућа млека да пије, и окупати га у пари овако: понамештати око кревета неколико судова кључале воде тако да пара од ње са свију страна на дете нагрне; и под уста детету треба поднети пун чанак кључале воде, да може пару од ње увлачити у себе.

Ова болест опасна је још и с тога, што се често повраћа, тако да човек мора бити ваома смотрен, ако хоће да му тај немио гост често не досађује.

За то је дужност мајкама у опште а на име иза ове болести, врат и ноге детету своје држати топло и навикавати дете, наравно мало по мало, да врат пере хладном водом. Одмах после ове болести не треба дете пуштати на поље на хладан ваздух, него тек после 2—3 месеца, не дати му да виче, да се преједе. Купатила са морском сољу чине врло добро.

3. Грч гласнога прореза.

Болест ова, која децу од 6 месеца до 3 године спалази, састоји се у грчевитом стезању, а и затварању гласног прореза.

Главни знаци, по којима мајке болест ову на деци овој одмах познати могу, јесу: деци застане дисање или на један пут или иза лаког кашља, који је напред био, застане им неколико тренутака, па се онда опет отвори при чему дете пусти глас сипљав и као да кукурикне. Нападај се понавља узастоце кад год дете стане увлачити ваздух у себе; но кад хоће да одахне, не може никако и оно се стане бацкати на све стране, тражећи да одахне; лице му помодри, очи му се укрсте, на чело му од страха зној удари. Кад нападај попусти, дете клоне са свим и успава се — са свим мирно, као да ништа није ни било.

Ако је дете иначе здраво па га та болест снађе, онда се није ни чега бојати: не ће бити отуд ништа опасно. Ако је пак дете слабога састава и трошнога здравља (што по највише бива), онда богме не треба оклевати што пре постарати се, како ће се савладати онаки непријатељ.

Као *узрок* нападају може се узети неразумно страшење детета кад је у сну; за то озбиљно опо-

мињемо родитеље од такових дебелих и опасних шала, које могу дете стати живота.

Лечење. Најпре се наравно треба опрети нападају, и тога ради нека се мајка овако влада: нека дигне на ноге своје дете, нека му груди и леђа попрска хладном водом, а за тим истрља му комадом платна, фланела или вуне табане, шаке обложивши му ноге облозима сирћетом наквашеним а груди и врат топлим крпама. И овлашно притискање трбуха чини врло добро. У собу не треба пуштати никога непознатог и умиљавати се око детета што већма.

После нападаја нека се мајка постара за лаку храну, нека проноси дете по здравом ваздуху и нека га куца у скробу. Од назеба треба га брижљиво чувати. За тим нека се постарају мајке да им се болно чедо окрени, а овде морам опоменути мајке по селима, да ни по што проје ни других којекаквих тешких јела деци не дају: иначе мора ће душом поднети ако им деци што буде.

4. Задавица.

И задавица је дечија болест, која као редња навали а показује се у томе што се деца чисто зацене од кашља грчевита.

И ову је болест лако познати, само треба пазити на ове карактеристичне

Знаке: кашаљ по највише напада на један пут из ненада, почиње најпре са дугим удисавањем при којем се чује неко гласно крчање, јер удисавање нагло бива; за тим иде одисавање у 5—6 кратких гласних испуста из грла, а онда се опет поврати удисавање као дуго звиждање. Тако се ти нападаји по неколико пута поврате, а на дан може бити свега 30—40 таквих нападаја, од којих сваки за се траје

3—4 минута. Спопаднуто дете ђипи на један пут, ухвати се за што, помодри у лицу, јер не може да дише, очи му поцрвене и засузе, руке му и ноге охладне. Често му пође и крв на нос и уста, а може и бљување наступати.

После нападаја дете је весело и иште да једе, а кад болест подржи а оно клоне, ослаби, не ће ништа, не воли ништа. Пре 4 недеље болест ова никад не попусти.

Узроци. Највише ће бити крив болести овој отрован (мијасматски) ваздух, који се обично по најчешће развија у топлим зимњим месецима и с пролећа, напада само један пут у животу и не иде на одрасле.

Лечење. Како нападај наиђе, нека мајка одмах метне болном детету слачицу на груди, леђа, за потиљак, врат и ноге, која треба ту да постоји $\frac{1}{4}$ сата. Теј од камилна као клистир увек је добар. Изнутра треба детету давати да пије теј од камилна или зове шећером заслаћен. У сапуњавој води купатило лечењу веома помаже.

Ако то све не помогне, што на жалост лако може бити, онда нема другог лека, него промена ваздуха. Врло је добар за то брдски ваздух.

Дете док са свим не оздрави нек не излази из собе, јер иначе — ако се изнесе на поље — поврати се често иста болест. Храна нек је јака али не обилна, да се стомак не претовари.

III. Плућне болести.

Плућа испуњавају целу грудну дупљу осим онога места, где је срце. Плућа се састоје из самих ситних меурића, који се могу раширити и скупити; при сваком удисању плућа се рашире тиме што се сваки плућни мехурић растегне; при сваком одисању стегну

се мехурићи, и по томе и плућа. — Толико ће бити доста, да се разуме што ће доћи.

1. Запаљење плућа.

Запаљења плућа обично долазе од назеба, кад у једно и плућа брже него обично раде н. пр. кад се трчи.

Болест ова, која чешће напада него што се обично мисли, може се лако распознати по

Овим знацима: почиње обично са јаком зимом иза које врућина наиђе, дисање је неједнако и убрзано, осећа се терет и бол на грудма, особито у средини, поред кашља осећа се то још горе и јаче; столица ретка, мокраће мало, дисање све наглије и променљивије, избацај је жућкаст а и руменкаст. Пробадања у грудма, а на име при дубоком дисању, ретко кад да нема.

Ток је овој болести различан, но она обично не траје дуго од 3—4 недеље.

Кад зној наступи, кад болесник почне уредно дисати и попусте му болови, онда је то јасан знак, да се иде на боље.

Лечење. При лечењу треба се постарати за ово двоје: да се запаљење не рашири, и да се болови утоле.

Чим се болест појави, одмах треба метути на груди слачицу толику да покрије свуда где се осећају болови и држати је толико, док год кожа испод ње непоцрвени — дакле од прилике читав сахат; кажу да је то најбољи лек. Особито добро чини (барем по често) кад се на болесно место мету пијавице (ако је болесник пунокрван). Ако је болесник у ватри нужни су му хладни облози на главу. Нека буде са свим на миру, и то у постељи. Ваздух у

соби нека је чист и умерено топал. На храну нека се добро пази, да nebude сувише тешка за варење и да се умарено узима.

Тек кад пређе болест, од које сарамерно ретко кад смрт долази, биће на свом месту храна, која крепи и нешто мало вина си водом помешаног. Грудн треба трљати сваки дан са фланелом и то тако за 14 дана. Тејом од исландске маховине (може се добити јефтино у дућану) окречиће се груди — само га треба пити по неколико месеци без престанка. Разуме се само собом да се треба чувати свакога назеба.

2. Јектика.

Јектика је болест, у којој је главно, што се у плућама жуте гнојавице образују. Те гнојавице састоје се из материје крвне, која је шткодљива здрављу, па нападне на већи део плућа, због чега тај део није способан за дисање. Плућа хоће кашљањем да се опросте гноја у њима посталога и отуда јектичавима из јутра оно јако кашљаће, јер обноћ се много гноја накупи, који се у сну не искашље т. ј. не избаци. Што се пак гној у плућама накупи, повреде се и поболе и крвни удови, који су на том месту, и отуд оне кржаве пруге у оном, што искашље јектичав.

Знаци јектике познати су тако, да их никоме не треба описивати. Зна се да болесници изгледају бледи, увели; кад брзо иду или много говоре, у грудма им је тешко и једва дишу; кашаљ је спочетка сух, доцније сазри и онда се, особито с јутра и с вечера много избацује; зима и врућина, која за тим наиће, овако се мењају: из јутра зима, после ручка врућина, пред зору јако знојеће. То су главне

црте тој у осталом веома распрострајој и честој болести.

Узроци. Многима долази болест ова по фамилији: од јектичавих родитеља и деца бивају јектичава. Но она може и онако доћи и то од овога: од хрђаве хране, од мрачних и влажних станова, где нема светлости ни ваздуха, као у тамницама. Неки занати као: кројачки, тикачки потпомажу јектичавост. Најпосле и од многог играња долази болест ова.

При лечењу главно је дијететско владање. Болесник се мора клонити свакога напрезања, одело нека му је топло; кад је год време влажно и ветровито, нека собу чува, и кад је лепо време, слободно му је пре ручка мало прошетати, али ни по што после ручка. Стан нека му је са свим сух, а ваздух у њему свагда неустајан. Храна нека му је месо, и то два пута на дан узимано, само не одвећ много. Добро је, да замени воду вином. А да би се кашаљ приталожио, треба кувати и пити осушен цвет од дивља мака. Да би се болесник чист одржао, нека се купа у топлој води, но одма за тим треба да легне у кревет, да не би назебао. Живљење у топлој клими, ако околности допуштају, биће веома добро.

Болесник, који пази на све, што рекосмо, може лако оздравити, премда се обично мисли, да од јектике нема лека. На име млади људи нека ни мало не очајавају: строго дијететско владање може живот избавити. Како јектика полагано напредује, може јој се на пут стати, и болест зауставити или излечити.

На крају морамо напоменути, да се све, што рекосмо, односи само на тако названу спору (хроничну) јектику. Што се тиче нагле јектике, ту нема

никаква лека, колико људи до данас знају. За то нисмо ни помињали те болести.

3. Сипња.

Под сипњом разуме се периодични нападај са грчевитим и жестоким надимањем груди, које траже ваздуха.

Знака овој болести има мало само, али су сви веома карактеристични: болесник осети на један пут, где му се стежу груди, стане одмах тражити ваздуха, потрчи на прозор, прихвати се за што, забаци главу — само да би му лакше било дисати; дишући сиње тако, да се и из далека чује; у лицу помодри, успрахирн се, охладни му кожа, срце му бије жестоко. —

То тако може трајати 5—6 минута, али и целога дана. Крај томе нападају показује се у зрелом кашљу, у густом избацају, зевању и повратку слободнијег дисања.

Ретко кад да пређе само о једном нападају, него се веома често повраћају нападаји за неколико вечери.

Што се тиче *лечења*, треба с болесника, чим га сипња спопадне, поскидати и поодрешивати све хаљине, скорашњи му ваздух без престанка прибављати (машући чиме год пред њим) и главу му подупрти. За тим метути му слачицу на груди, плећа и листове, истрљати му ноге фланелом, а добро је и сирћетом истрљати му леђа, трбух и груди. Из нутра нека узима теј од комилна или црну кафу. Славан један берлински професор (Ромберг) препоручује болесницима, да гутају лед, јер је то, као што он вели, многим помогло. *)

*) Писац ове књиге лечио је тако за једно са тим г. професором, и уверио се да он има право.

Кад нападај пређе, треба болесник да се нагута паре од воде и да пије млеко помешано са селтерском водом.

Кад болести са свим нестане, нужно је болеснику да мирно живи у сухом видном стану, да чешће ноге пере у води са сољу помешаној и да тело вежба. Кома може бити, нека ради минералних вода иде у Карлове Варе или у Маријенбад.

4. Пљување крви (кашљем).

Та крв иде из плућа кроз душњак на поље. Скоро код сваког таквог пљувања крви нестане нешто мало крви између саставних делова плућа, — чему наравно не може нико ништа.

Болест ову лако је наравно познати по *знаку*, који је у крви искашљаној. Количина искашљане крви веома је различна, час само једна точкица, час пруга у озбацу, час сама крв. Крв је или јасно црвена, или загасита, бистра или густа. —

Жесток нападај бива обично овако: осети се бол или пробадање у грудима пре него што се стане крв избацити, а пре тога осети болесник са свим јасно, како му се врела струја пење у грудма и у устима долази као да слади. Уз то иде обично и несвестица, хладан зној, усплахиреност у лицу. То тако траје по неколико минута, по неколико сахата а и по неколико дана. Иза тога заостану болови у грудима, тегоба у дисању, малаксалост а и суморност. Кашаљ је још дуже врелена крвљу помешан.

Узроци. Пљување крви долази обично од других каквих болести, које су већ биле; здравим људма долази пљување крви после јаког напрезања плућама (наглог трчања, јаког викања, играња, духања), при паду или скоку. Може доћи пљување крви и од

назеба, кад се ко јако угрејан на један пут расхлади. Најпосле од собње прашине, суха оштра вахдуха, пењања уз висока брда, може доћи да се крв пропљуне.

Лечење. За лечење иште се да се што већма чувају сва места кроз која ваздух пролази, и да се радња срцу мало стиша и смири: тога ради треба се клонити многога говора, ваздуха хладног или надимљеног дуваном, сваког јачег покретања телом, свачега, што даје ватру и дражи душу. Болесник нека лежи у кревету са свим мирно са узвишеним горњим телом, све што му је тесно нека скине са себе, нека мало једе и то штогод лако, јела топлих и пића силовитих нека се клони као живе ватре. На груди нека меће хладне облоге. Ако много крви излази на уста, онда треба узимати што год што ће крв зауставити, и за то нема ништа боље него *кухињска со*. Треба усуги у по литре воде једну кашику соли и то попити у 2 пута. За пиће је уопште слана вода добра. Помоћи ће још и прање руку и ногу са водом сланом и сапуњавом, а и слачица на листовима. Осим тога треба гледати да се сталожу голицање на кашаљ, а то се може учинити, кад се по лота цвета од дивља мака у по литре вруће воде мете, подржи 10 минута, за тим процеди и свакога сахата по једну кашику попије.

После болести треба још неко време пити пића, што хладе, а на име воду помешану са сирћетом. Првих дана не смеју јела бити ни млака. Храна нека је лака, цео начин живота нека је тих, осамљен и веома умерен. При томе биће добро узимати млека масленог и селтерске воде са млеком. Саветујемо и прање груди са водом и ракијом за једно.

5. Запаљење ребарне марамице.

Плућа су с обе стране обложена танком марамицом, која се зове плућна марамица. Она прелази са плућа на ребра и покрива и њих другим једним листом тако да је између оба та листа место празно, у коме се плућа могу покретати.

Еле та ребарна марамица често се запали, и *значи* су том запаљењу поглавито ово: подужа, јака зима, за тим велика врућина, неједнако дисање, прекинута покретање груди. Она страна, на којој је запаљење, утрне и не може да се макне, те тако грудма, које се обично при дисању на изменце дижу и спуштају, сад се само једна (здрава) страна диже, а друга (болесна) стоји као укочена, што сваки својим очима може видети.

Може се догодити, да се обе ребарне марамице запале, и онда се обе грудне стране скоро са свим укоче; ту онда трбух помогне грудма и уреди плућа тиме, што он сам грчењем својим притискује плућа и истискује ваздух из њих а ширењем својим раширује и плућа те тако нов ваздух у њих унеће. Осим тога карактеристично је што болесник осећа пробадање на запаљеном месту, и што не може на ту страну да легне; кад дубље уздане, кад проговори и у опште кад се год макне телом заболи га јако.

Узроци. Најчешћи и за цело најглавнији узрок запаљењу ребарне марамице јест назеб, како коже тако и плућа (н. пр. хладним ваздухом). Али и од механичне повреде може болест ова доћи.

Лечење. Ватра мора се растерати леденим об озима на главу. Овде је најбољи лек мир, тишина и здрав ваздух. По велика слачица метута онде, где

боли, чиниће врло добро с почетка. Мало после препоручујемо теј од камилна поради знојења. Храна за првих 8 дана нека се састоји само из неколико шоља чорбе говеђе, а доцније може се узети и по комадић лава меса.

Кад болест сретно пређе, не треба излазити из собе бар 3 недеље дана. Умерено проходање и брижљиво неговање и чишћење коже чиниће за тим врло добро.

VII. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ ПРЕЧАГЕ.

Пречага је мишићна кожа, која целу телесну дупљу на двоје дели: на грудну и на трбушну дупљу. Изнад пречаге јесу плећа, а испод ње трбух и остало што је у њему.

Има управо по више болести пречаге, но како се неке од њих веома ретко појављују, а неке се опет не могу ни распознати, то ћемо овде само једну болест напоменути, за коју сваки зна и коју је лако излечити а то је:

Штуцање.

Штуцање је грч пречаге. Оно на један пут наиђе згрчивши мишиће пречаги, при чему ваздух кроз гласни прорез са јасним гласом продре.

Тај грч може ићи уз друге болести, а може и сам од себе доћи.

Лечење. Врло често помаже дуже задржавање ваздуха дубоко удисаног. Ако пак штучање ни на то непрестане, онда ће ови лекови помоћи: мирисање згорелих пера, неколико парчади леда прогутано, и најпоследње поливање хладном водом по леђима (н. пр. душ).

VIII. ОДСЕК.

БОЛЕСТИ МОЗГА.

Мозак је као право седиште души човечијој неоспорно најважнији део нашега организма. Мозак се дели на велики и мали: онај саставља целу предњу а овај целу стражњу мождану масу. Та маса састоји се из две материје: беле и сиве. Мозак непосредно облаже fina једна марамица, иза које још две иду: једна тања и једна дебља. Мозак се одозго свакојачко вијуга а из нутра је на више места шупаљ, и у тим шупљинама има по гдегде течности.

Из дубине мозга помаљају се нерви и то по пар са места симетрично поређаних. Ти нерви нису ништа друго него танка влакна, која су посредници радњама чула, покретања и варења; из мозга помаља се свега 12 пара нерва.

При описивању болести мозга забавићемо се само око неких важнијих болести; остале, које ни медицини нису јасне, пропустићемо.

1. Мозак препун крви.

Мозак може бити препун крви, кад крв навали у њ из других органа.

Знаци су тој болести веома карактеристични: глава постане тешка и боли, лице се зажари, пред очи изилази којешта црно, тешко се чује, болесник

је јако раздражен и жесток, кад је болест јача, онда дође и грозница и бунцање.

Узроци: Претовареност стомака, неумереност у пићу силовитих пића, назеб, препека, душевно напрезање, јако покретање телом; осим тога наваљује крв у главу и због мане у строју срца и због других запаљивих болести.

Лечење.

За нападаја треба се овако владати: бити са свим на миру у соби застртој да не буде јаке светлости; болесник нека седи са спуштеним ногама, одео нека му се скине, ваздух нека се држи чист. Главу треба одмах облагати хладним облозима (а још боље ледом, ако га има). Могу бити нужне и пијавице на чело или пуштање крви (180—220 драма). Врло добро помаже, особито деци, кад се узме на отвор горка со растопљена у води. Јести ни по што није слободно, а допуштено је и добро пити лимонаду.

После нападаја ваље се на име постарати, да се наклоност к болести сатре. Тога ради треба врат (не носећи на њему марама) навикавати на зиму, клонити се топлих соба и јастука од перја, тело већ бати много, лице и врат прати хладном водом и купати се у хладној води; вино, кафу, пиво треба изоставити и пити само хладну воду и то много. Могу се кад и кад и ноге парити и узети што на отвор. Дијета нек је умерена, душевни послови нека се прекину за време.

2. Запаљење мозга.

Запали се у мозгу бела или мождана материја. Наравно да се не запали цео мозак, него само неки део у њему, јер кад би се цео запалио, онда би ту одмах и животу крај био.

Знаци су овој болести: тежина у глави, велика врућина и терет у њој, несвестица, немиран сан; осим тога глава боли без престанка, лице се зажари, очи се успјају и избуље; при том је поглед плаховит, немиран, усплахирен; но често је болеснику и страх од светлости. Дисање је неуредно, грозница не пушта. Бљување још за рана наиђе, не ретко и бунцање.

Узраци су или у механичким повредама главе, као: кад се падне на главу, кад сунчана зрака удари, кад велика јара иде из пећи и кад је цича зима, — или од других болести, које причине запаљење мозга, као: од црвена ветра (пламенца) у глави и т. д.

Лечење. Најбоље је, ако се лекар потражи. Иначе пијавице на следе очи, на врат и за уши нужне су свагда при запаљењу мозга, пуштање крви само код људи јаких и пуних крви. Још је веома добро облагати главу крпама замоченим у хладну воду или метати лед на главу обријану. Те крпе у леденој води замочене треба сваких 5 минута мењати, на ново квасити и главу њима облагати.

Ако нема хладне воде, онда треба под једнако помешати воде и сирћета, у то сасути нешто соли кухињске, која ће се ту растопити па крпе у то све замакати. Ако болесник не зна ништа за себе, онда га треба у топлу воду метути, а на главу му плускати хладну воду; по с тим треба одмах престати, чим му усне помодре и стане дрктати. За тим треба се постарати, да се крв из главе отисне доле, а томе ће помоћи: парење ногу у води помешаној са пепелом и сољу, увијање ногу у крпе сирћетне, метање слачице на листове и трљање ногу. Горка со ради отвора не шкоди никад.

Добро је мазати главу једном машћу, која се по овом препису добија у лекарници :

масти од воска 1 унцију

чистог јода 1 драхму

Од те масти треба једним комадом као зрно лешњика 3 пута на дан натрљати главу.

Кад се болест на боље окрене, онда је тишина главна потреба; осим тога треба без престанка прати главу хладном водом, а ноге парити у врућој.

3. Водена болест у глави. (Хронична)

Хронична водена болест највише децу мучи и обично је урођена. Лубања се напуни многим водом и глава се с тога одвећ увећа, а мозак стињи и закржљави.

Болест ову лако је познати на детету, коме глава величином куд камо претегне цело остало тело.

Таква су деца лења и тупа и ретко кад да проговоре, а обично ни једно не буде дуговечно, јер су сви лекови против те болести за луду. Но живот се тој несрећној деци опет може нешто мало продужити добром храном, чистоћом и здравим ваздухом, а зато су наравно родитељи Богом и савешћу својом позвани да се постарају.

Примедба. Оштре (акутне) водене болести у глави за то нисмо помињали, што је њу тешко разликовати од запаљења мозга а и знацима својима наличи на мозак крвљу препуњен. И лечење је као и код навале крви у мозак.

4. Капља у мозак.

Болест ова састоји се у томе, што се крв излије у мозак.

Са свим карактеристични *знаци* капље јесу: осећања и свести нестане, болесник посрће и пада, а не може себи да помогне; он не чује, не види ништа више, сви удови или само с једне стране тела олабаве, дисање је теретно, лице помодри и дође страшно, очи се избуље и укрсте, уста се искриве и пена их спопадне. Ако се крв само у половини мозга излије, онда ће се и болеснику само једна страна тела укочити и на ту ће страну пасти.

Трајање том нападају врло је различно, а исто тако и излазак.

Узроци су тој болести ово: навала крви у мозак, ломност крвних судова а и замекњавање њихово.

Наклоност к капљи имају: дебели људи и пуни крви, који пате од навале крви у мозак, пијанице, које срце боли и стари људи.

Најчешће ударају капље с пролећа и зими, а повод може бити: јаки потреси душе, топло држање главе, јака покретања телом и нагла промена температуре.

Примедба. Старији лекари говоре — и биће с правом — о саставу *наклоњеном на капљу*, који је у овим знацима: кратко, збијено, дежмекасто тело, широка плећа, дебео, кратак врат и велика глава; к томе још иде црвено лице, врело чело, модре усне. Кажу да капља радо има таква лица.

Лечење за нападаја ово је: с болесника треба скинути све, што га стеже, метути га у кревет тако да више седи него што лежи, са главом уздигнутом наравно голом, а ногама топло увијеним. Затим треба отворити жилу на руци и пустити крви 40—120 драма. После тога: хладном водом заплускивати лице, хлад-

ним крпама облагати главу, ноге парити у топлој води с пепелом, ноге и руке трти топлим сирћетом, велику слачицу метати на листове. Ако болесник може гутати, онда му треба дати кувак од сене.

После нападаја. Нека буде све тихо и на миру око болесника. Храна нека је јака, али без зачина и млака. Ноге треба без престанка парити и иначе точно их држати. Цео начин живљења нека је уредан.

Примедба. Људи, који су наклоњени кацљи, нека се чувају од овога: од наглог покретања, брзог ходања уз ступене, претоварености стомака јелима и силовитим пићама, од јаке кафе, дугог седења, од љутине и одвећ великог душевног напрезања. За тим нека мотре такви људи и на ово: да тела не стежу ни чим, врат да им је слободан (не стегнут огрлицама); при том нека држе главу хладно, нека по високо леже и то никад на перју.

IX ОДСЕК.

БОЛЕСТИ КИЧМЕНЕ МОЖДИНЕ.

Кичмена мождина јест непосредни наставак ма-
лога мозга и иста је онаква као и мозак. Она је за-
клопљена у кичменом стубу и испушта одатле своје
нерве кроз рупе, које су између свака два обртња,
из којих десно и лево полазе по два нерва из кич-
мене мождине, кои се близу излазка свога у једно
састављају, па после иду десно и лево сваки својим
путем и до свог места гранајући се при том под-
једнако. Од та два нерва, која се у једно слију, је-
дан је свагда за покретање а други за осећање, а
кад се споје, онда је нерв тако спојени и за покре-
тање и за осећање.

1. Запаљење кичмених мождина и њених опона ¹⁾

Што се тиче болести кичмене мождине, велика
је тама у медицини, и ми ћемо у овом одсеку про-
мотрити само оно, о чему нема сумње.

Значи болестима кичмене мождине јесу: посто-
јан бол гдегод у кичменом стубу, који се рашири и
десно и лево по телу, и још већи бива, кад се при-
тисне на право место, које боли; грч, узетост удова,
која може држати непрестано, а може је и нестати
и у одређено време опет појавити се. Обично је

¹⁾ Те две болести узимамо за једно, јер их је за живота
тешко разазнати, а лечење је једно за обе.

доћи део кичмене мождине легло болестима кичменега стуба.

Знаци запаљењу кичмене мождине и њених опона јесу поглавито ово: на запаљеном месту сече и боде, и тај бол бива све већи покретањима кичменега стуба или спољашњим притиском. Кожа над болним делом веома је осетљива и при додиру самом. Удови стану дрхтати, грчити се, а могу бити прелазно и узети. Мало доцније појаве се болови и у трбуху; ноге могу бити тако узете, да болесник не може ни помицати њима нити осећати што у њима. Међу тим може болест дирнути у мокраћну бешику или у гужње прево, а онда застану истурања.

Узроци. Каже се да је *назоб* главни узрок тој болести, но она може доћи и од запаљења мозга.

Лечење. Болесник нека легне на трбух, па онда нека му се на болесна места међу облози с ледом све једнако докле запаљење траје. Но пијавице на та места треба метати још пре облагања с ледом. Нужна је чистоћа и често мењање спаваћих хаљина. Ако поцрвени место на ком болесник без прастанка лежи, онда га треба врло добро изапрати млаким сирћетом. Дијета се састоји из благих јела и пића, т. ј. да нису преслана, прекиседа, љута, и тешка за варење.

Ако то лечење не помогне као што се жели, онда болесник мора у болницу, да би се могао лечити уредно и озбиљно (са стрихнином, електриком и т. д.). Болест се она по највише да излечити; него кад се забатали, онд је неизлечна.

2. Нестајање кичмене мождине.

Болест ова састоји се у том, што кичмене мождине из кичменега стуба стане нестајати, а тако исто и нерва. Болесни део отврдне.

Значи. У полном животу покаже се најпре неправилност, која тако јако падне у очи, да је свака мора опазити. Поред жестоких болова у куковима, мршаве ноге веома нагло и тако ослабе, да је најпосле ходање са свим не поуздано. У кичменом стубу појаве се болови, у ногама дрктавица, поред које мишићи горњи (у ногама) изгубе своју осетљивост и болесник мора најпосле на штакама ићи. Те неприлике бивају с дана у дан све веће, кожа постане неосетљива, узетост рашири се и на мокраћну бешику и на гужње прево. Врло су карактеристични у тој болести и ови појави: болесник осети неко стезање у трбуху као да неко стеже јаким конопцем; а осим тог не може да иде право при отвореним очима, него врда и тамо и амо као пијан, затворили пак очи, падне одмах и по томе не може се у мраку држати на ногама; кад иде, чини му се као да гази по нечем меканом, као; по песку, вуни, шерју и т. д.

Лечење. Храна што блажија, али у једно и што питнија. Зачина дакле не сме бити у њој. Постоља нек је хладна и тврда. Лежати на леђима и спавати у зору није никако слободно. Хладна вода и душеви на крстине чиниће врло често најбољу услугу. У опште препоручује славан један лекар лечење хладном водом као најкорисније и најуспешније.

Из нутра прилично би лечење млеком, кад се уредно држи. „Све лекарије вели славан један француски лекар, „шkode при нестајању кичмене мождине по највише, а од користи су врло ретко.“ То нека свако добро запамти.

Х. ОДСЕК.

НЕРВНЕ БОЛЕСТИ.

1. Главобоља.

Болест ова можда је од свију најчешћа и од ње страшно пати људство. При том је она зло, кеје се врло често лако да изкоренити, и за то ћемо се овде мало дуже задржати.

Знака главобољи не би требало ни описивати: они су и тако свакоме на жалост и одвећ познати. Но ипак ће добро бити ради потпуности навести главне знаке, и ти се састоје у томе, што болови у глави секу, боду, не може да се поднесе светлост, луца, додиривање главе, очи горе, чело врело.

Главобоља од које само женскад пати, зове се *мигрена*; она само по главе напада, траје 12—24 сахата, онда попусти и периодично се опет поврати. Женама дође језа, зевају, врло су зловољне и одвећ раздражљиве, бљују при том не ретко, побледе у лицу и око усана и скоро да падну у постељу.

Узроци. Главобоља сналази обично слаба лица и по томе долази отуд, што у мозгу нема крви довољно. Женски пол чешће пати од главобоље него мушки. На њу не ће зар имати нико наклоности. Но она се лако наврати на оне, који неумерено пију кафу и теј, који ноћу не спавају и душевно много раде. Осим тога иду жестоки болови у глави и уз разне болести мозга.

Лечење састоји се у овом.

За нападаја: болесник не^к лежи у постељи на леђима са свим опружен, и то у соби, где нема никакве лупе, него је потпуна тишина и тамо за време нападаја нека не узима у себе никаква јела, него нека пије кафу са соком од лимуна или теј од камилна. Слепе очи нека му се обложе љускама од лимуна или парчетима киселих краставаца. И парење ногу препоручујемо.

После нападаја: болесник нека се држи јаке дијете: из јутра нека једе говеђу чорбу с јајетом, у подне месо; и јако вино умерено узето чини врло добро. Црна хлеба, кртола, доцне вечере, хладноћа ногу, хладнога ваздуха, јаке светлости, душевних напрезања, једа — тога свега треба се клонити што већма.

Главобољи женској (*мигрени*) треба лечење с водом (н. пр. морске бање) и гвожђем (ту се може употребити оно лечење гвожђем, које је једном већ споменуто на стр. 136), а за тим покретања и вежбања телесна. Врло добро чини и прскање водом, кад се редовно пљуштом (душем) сваки дан предузима. Често се с коришћу упућују болесници да проведу неко време у каквој илици (на пр. у Маријенбаду).

2. Неспавање.

То је нервна болест, која кад дуже подржи, може бити врло кобна за живот; јер у таквим случајевима може од неспавања доћи запаљење мозга, водена болест у глави, капља, умањеност.

Уз неспавања долази лако и општа ватра, неповољност, главобоља, дретавица, грчеви у листовима, страшни снови и трзање иза сна; а за тим

иде зла воља, немарност, раздражљивост нерва, прљав језик и неприлике у варењу.

Узроци су или *душевни*: жива радост, брига, страх, раздражена сила уображења, постојани умишљаји, претерано учење, голема дуга; или *телесни*: нестајање крви, грозница, пијанство, много пиће кафе или теја, много пушење дувана, узимање афијума (као што често бива у Турској), кожне болести, кашљање, дупања срца, сипња, грчеви, и т. д.

Лечење. Ово се пре свега састоји: у рационадењу (читањем чега занимљивог, каквих лепих приповедака, потпуном тишином с вечера и подоцним легањем). Обдан нека болесник ваљано умори своје мишиће и то вежбањем, пливањем, дизањем, шетањем, јахањем и цепањем дрва. У спаваћој соби нека је хладовина, нека је у њој сухо и ваздух нека је промахнут, покривач нека је танак, глава по највише непокривена, ноге увек топле. Нека не буде ноћу ларме, задаха, светлости; кад се броји један пут један, онда сан лакше и пре ухвати. Доста добро чини и скорашње рубље, и често купање. Кад се пре легања ноге и руке добро истрљају, онда врло често наилази дубок сан. Кажу да је исто тако врло добро напарити ноге пре легања и попити хладну лимунуду или чашу шећерне воде.

Од првих лекарија препоручивано је много којешта, но највећи лекари изјаснише се да *нису зато*. Они држе с правом да се од докторисања при неспавању још веће зло начини. Говорило се неко време, да нема ништа боље, него кувати мак и пити воду од њега, но и од тога се већ одустало. Ми понављамо овде својим читаоцима само оно, што су најбољи лекари препоручивали и саветовали.

3. Хипокондрија (суморност.)

Ова болест састоји се у том, што мождани нерви одвећ јако осећају како је телу. К томе ваља још додати, да они, који пате од ове болести, и сувише мотре на здравље своје, и с тога је болест ова нешто барем уображена.¹⁾

Знаци. Из прва је болесник смутан, невесео, зловољан, љутит, воли самоћу; снага му мишићна попушта (но то се само чини тако); не мили му се радити као дотле. За тим га савладају неке особите мисли, он стане мислити само о свом телу, тужи се без престанка да је болестан, огледа све лекове, зове све лекаре, но нема поуздања ни у једном, не верује ни једном, и држи да само он има право. Осим тога, он живи сам за себе и о себи, клони се људи, и најгоре о себи и својој будућности мисли. Само му је мило, кад је говор о њему и његовим патњама. Он се сам најрадије тужи на ово: да му је зима, врућина, да га боли час онде час онде, да зуји у ушима, да га боли глава, да боле леђа, јело му се не вари уредно, нема апетита, рђав кус има, да му је спора столица. — С поља не изгледа ни мали рђаво, само што је може бити жут у лицу и што гледа (а то је за ову болест врло карактеристично) усплахирено.

Узроци. Хипокондрија се може навући овим узроцима: собњим ваздухом, неуредним јелом, обилном

¹⁾ За то Кант врло лепо каже, да људи себи то „уврте у главу“. Други некакав наученик вели о тој болести ово: „Хипокондрија је болест, у којој се болесник мази према себи самом, свом телу и души својој; он би се излечио од ње, кад би онако мазан могао рећи себи: „Бре ти си будала!“ — Има и право у нечему.

(но за варење тешком) храном, тешким пивом¹⁾ и злим употребљењем лекова на отвор. Него има још један врло важан узрок хипохондрији, а то је кад се пре времена уживају све насладе живота, па после живот постане сувишан и горак. И који дуго седе или ноћу много раде душевно или иначе будно проводе ноћи, могу исто тако навући на себе хипохондрију. По некад, но не одвећ често, може и болест каква унутрашњег ког органа бити узрок том злу.

Лечење. При лечењу треба с душевне стране радити око болесника. Тога ради треба га слободити и казивати му како је стид за њега, што се тако мази, него нека се отресе свега и нека се у себе самога и у своју мушку снагу поузда. Но то све треба му казивати благо и љуцко да се не би расрдио или ражљутно. Поред свега тога особито ће му помагати телесна покретања, као: ходање, јахање, послови баштенски, вецбање, пливање, цепање и тестерисање дрва, лов и рано устајање. Наравно долази при лечењу на прво место, да промени начин живљењу, ако је пређе дуго седео или се иначе како напрезао. —

Што се тиче дијете треба пазити на ова правила:

¹⁾ Славни немачки песник Гете приповеда ово у једној својој књизи: („Wahrheit und Dichtung“). Као младић од 18 година учио је он у Липском права, па како је богат био, одмах се упознао са свима ђацима, а поред тога наравно и са свима пиварама у тој вароши. Но у једној се по најрадије задржавао, а ту је баш некако било тешко пиво. Млади песник промени због тога своју нарав и постане хипохондричан. Како је престао пиво пити, и стао се мало развеселавати, — излечи се. То је врло значајно!

1. Јела тешких за варење, — дакле од теста — и масних јела треба се што већма клонити.

2. Ништа с млеком не јести и никаква на кисела вина не пити;

3. Кафе, теја и пива само мало пити;

4. Кад једе, нека мало пије, а кад не једе може пити много вина с водом, или шећерне воде или лимунаде.

5. Храна нека му је више месна него биљна;

6. Мало по мало нека се привикава и на по-снију храну, а тако исто на свашта друго нека се прекали.

Купање у реци чини врло добро; исто тако и парне бање са јаким разлађивањем. Кажу да су и пљускови (душеви) често помогли.

4. Хистерија.

И ова се болест састоји у том, што нерви много јаче осећају, и по највише на женскије напада.¹⁾

Знаци. Велика се промена учини у телесном здрављу и душевном расположењу, и најпре се покаже одвећ велика осетљивост према спољашњим утицајима. Болесница је ћудљива: час је страшно весела, разуздана, обестна, час се опет на један пут сневесели, па постане сетна и суморна. Иза тога опет се на један пут развесели и разведри и т. д. Колико је ћуд раздражљива, толико је и воља непостојана, и што јој се у први мах не допадне, то одмах после хоће. Такве болеснице владају се по времену, не подносе јаку светлост ни јаку вибу; спавају немирно и сањају много. Апетит је чудноват: час

¹⁾ Болест ова најчешће је на хипохондрију, само што се пат-нице са овом болешћу (хистеријом) хвале, а хипохондристе се више удубе у мисли о свом злу.

га нема, час га има и одвише, час опет ништа није по ћуди болесничној. О својим патњама сваки час приповедају плачући и кукајући. Поред тога придруже се хисторији и грчеви, којима је ово карактеристика: непрекидно зевање, трзање руку и ногу, грч у стомаку, ветрови у цревима, бљување, лупање срца, крчање у цревима, тегобе при дисању, грчење и опружање ногу, грчевито смејање, плакање и дрекање (дакле грчеви у пречази) и тежак сплетен говор. Свест је у нападају тамна, али није сасвим изгубљена. —

За 5 минута до по сата попусти грч, и онда је болесница смутна, као убијена, и зловољна.

Место таквих грчева могу и другачији наићи или сами за себе или заједно са онима, а састоје се у овом: Осети се као нека несносна страшљивост, осети се као да се некаква допта пење из доњег трбуха у грло, ту се распукне или заседне; осим тога нешто стеже у грлу при гутању, глава боли само на једном малом местанцу, у доњем трбуху чудноват некакав немир, — а то све прелази врло нагло.

Кад се каква болесница извиди, увек се покаже да јој је поремећен стомак; кад се на њу пази, опазиће се да се с дана на дан губи; поред тога иде увек и крв на мањак.

Узроци. Женскиње од 17-е године па до 45-е највише пате од те болести, а добије наклоност на чу: кад се разнежи и размази, кад чита што фантазију јако дражи, кад седи у соби дуго без посла; осим тога долази болест ова од туге, бриге, слабости душевне, од несрећне љубави, и несрећног брака, од дугога дојења деце, од пантљикасте гљисте, нестајања крви и других материјалних болести.

Лечење :

За нападаја. Одело треба с болеснице одмах поскидати, и наместити јој кревет у соби, где је хладовина. Мушкад нека се са свим уклоне из те собе. Слепе очи треба јој одмах пропрати, дати јој колоњске воде да мирише (у селу, где те воде нема, могу се узети напаљена пера), лице јој прскати хладном водом, парити јој руке и ноге, трбух јој добро истрљати и метути слачицу на листове и на плећа. За пиће треба јој давати пареник од камилна.

Изван нападаја. Болеснице треба привикавати, да се отимају и слободе, да се душевно и телесно окрепе; нека тога ради узму — или нека им се да штогод да раде и тако да се удесно занимају, а што би им држало чула и фантазију — да је далеко од њих. Дијета нека је лака и сварљива; кафе, теја и зачина не сме ни по што бити. Спавање нека је уредно. Овде је веома важно вежбање телесно, зато не треба никако пропустити шетати се, играти, већбати се телом, копати, цепати дрва и т. д. Слободним ваздухом треба дисати што је могућно више. Осим много пута помаже парење ногу, пљусак и купање тела у хладној води. Хвале се и морске бање. Често добро чини и лечење воћем или млеком.

Кад болести почиње већ нестајати, онда тело треба привикавати на свашта, перући га сваки дан хладном водом, и трљајући кожу сухим чим; вежбајући се и радећи телесно. На име не треба себи којешта увртети у главу.

5. Вртоглавица.

То управо није игра, него је трзање у целом телу. Болест ова показује се у јачим грчевитим по-

кретањима, али ретко кад да се болесник стане окретати у ковчугац. Ово је чисто нервна болестица.

Ми ћемо најпре *знаке* праве ове болести описати: Болесник ђипи на један пут и са свим из неада, стане поскакивати, заплетати ногама, играти, вртети се у наоколо, ускакивати на столице, пењати се на ормане, рукама размахивати, лицем свакојако кривити се често и без воље плачући, дерући се смејући се и пуштајући од себе глас као животиња. У лицу изгледа зажарен, очи му се светле, и гони га нешто, за чим му се и лице с поља свакојако трза. Кад га то зло снађе мало јаче, онда се *занесе* и *дође у ватру* као песник, а при том може и да свест изгуби. Кад нападај попусти, болесник незна ништа шта се збило.

Нападаји трају час само једну минуту, час неколико сахата, а кад попусте, онда болесника савлада сан, зној и умор. После некога времена наиђу опет, али су онда све слабији.

Најчешће наилази болест та са овим *знацима*: стане се помицати којешта у телу н. пр. прст који, или падац и т. д., и то траје по дуже или за мало; болесник сам собом не може ни мало да се покрене, и увек испадне нешто друго, а не оно, што је он хтео. Дисање му је теретно, говорити ни мало не може или муца кад говори.

Узроци. Јошт се не зна, шта је управо узрок овој болести, но то се зна, да долази од страха. Старији лекари веле, да она иде по фамилији; спопада највише лица од 10—15 година и то више женска него мушка.

Лечење. За нападаја не да се ништа радити, само треба пазити, да се болник не угрува и не осакати. После нападаја треба одмах навалити с хладним пра-

њем, с пљуском и јаком храном на болесника. Гимнастика и пољски ваздух, то су главни лекови за њ. И кувак од балдријана не ће шкодити, а наравно не зна се ни да ли ће од користи бити, као што се у овој болести у опште не зна, шта помаже из нутра, премда је много којешта препоручивано.

Примедба. Од ове болести треба разликовати све остало, што је налик на њу, а долази од религијозног фанатичког заноса или од других каквих претстава болесне душе, као што је славна *Тарантелска игра* (у Неапљу) и *лудовање за игром* у средњем веку. Овамо иду по свој прилици и заноси неки пророка, који су често у жару свом свакојако радили рукама и осталим телом.

6. Кочња.

Главно је у овој болести, што се на један пут прекине покретање, које бива вољом, и воља онда не може ништа да уради на тело; по некад нестане свести и осећања, а дисање израђује се међу тим са свим правилно.

Знаци. Болесник на један пут застане па не може ни да се макне, него остане са свим онако како се нашао, у оном стању и положају; реч му застане у устима; црте у лицу остану непомичне; очи су му са свим отворене и узверене; не осећа ништа, руке и ноге као укочене. — нападај траје неколико минута а и по сахата. Болесник се онда пробуди као из дубока сна, не сећа се ни чега, што се збило, и често настави (што је особито чудно) радити и говорити онде, где је застао, кад га је кочња напала. Но може болесник бити после нападаја и уморен, невесео, а може га и глава болети. Нападај бива или само у један пут, или се после неког времена опет поврати.

Поука о лечењу болести.

Узроци. Кочња напада највише на женскиње нервозно и с мало крви. Жестоко узрујана душа, и душевна напрезања могу болести овој бити повод.

Лечење. За нападаја не помаже ништа. После нападаја треба се лечити здравим ваздухом, купањем у хладној води или пљуском хладне воде на тело, покретањима, јаком храном. Правих лекарија за ову болест нема.

7. Велика болест (падавица).

То је блага (хронична) нервозна болест, која с појединим неуредним грчевитим трзањима наилази, узимајући болеснику свест и осећање. Ти су грчеви свакојака грчења кичмене мождине.

Знаци. Болесник свагда осети пред нападајем, као да му нешто хладно или вруће пири са разних страна и учини му се као да се то пење у мозак, а кад у мозак приспе, онда болесник изгуби са свим свест и нападај почиње, а знаци су му ово: Болесник дрекне на један пут и стропошта се на земљу изгубивши осећање и свест; грчеви га стану трзати, и од тога му се после укоче руке и ноге; очи су му по највише узверене и не подносе светлости; боцкао га, секо га, пеко га, давао му ма шта под нос, — он не осећа ништа. Лице му је изерено, пљувачка му удари на уста и накупи се око уста као пена, зубима шкргута, за језик се уједа, песнице стискује туривши палац унутра; дисање му је жестоко и чује се и из далека, лице му поцрвени због навале крви у главу.

То траје тако по неколико минута, а може проћи и по сахата, док опет дође к себи. А кад дође к себи, не зна ништа, шта је било. После свега тога остане болесник још дуже времена малаксао, слаба памтења,

раздражљив, љутит, главобољан и рђава изгледа у лицу.

Који имају праву велику болест, онима се то све опет поврати, али не редовно, него врло различно, по некад неколико пута у 24 сахата, а по некад тек после неколико недеља и месеца.

Примедба. У медицини говори се и о телесној наклоности на ту болест, која би се имала у овом састојати: лице сметено, тужно, стидљиво, блесасто, поглед усплахирен и узверен, обрве спуштене, око очију модри котури, тело лабаво, клонуло; ход тром, спор, непоуздан, ћуд неједнака, љутита, нарав дражљива, на јед и сету наклонена.

Узроци. Има их веома много, а понајвише је на жалост болест ова наследна или је барем наклоност на њу наследна. Осим тога долази наклоност на ту болест и од свакојаких иступа. Кад се гледа кад кога нападне велика болест, велика врућина или зима, болести од гљиста, велики губитак крви, болести кичмене мождине, поремећено знојење ногу, — све то може бити прилика да се добије велика болест.

Лечење. Не треба никакве лекарије предузимати за нападаја, јер то све може само шкодити. Него треба се овако владати: све узане хаљине скинути с болесника, тако исто и прстење поскидати с руку, с уста му пажљиво скрдати пену и старати се да буду чиста, метути између горњих и доњих зуба парче платна или сунђера, да се не би изуједао. Кад већ узмогне гутати, треба му дати неколико капљица теја од камилна. Крви не треба му ни по што пуштати. Кад попусти нападај треба му дати чашу воде и на-

местити га у кревет, да отпочине и да се спава, наравно под брижљивим мотрењем.

Што се тиче узимања правих лекова, ту не треба ништа радити док лекар не извиди точно болесника. Једно за то, а друго, што и болест сама дуго траје, преко је нужно, да болесник оде у какав јаван завод, у болницу, у којој ће лекар науком својом докучити, где је легло злу на према томе и лечење удесити. Ко је неук, боље ће му бити да се не плете у туђе послове, и да не мучи болесника којечиме, шкодећи му.

8. Несвестица.

Под тим именом разуме се болест, у којој много којешта, што живљење показује, престане, и то: мишићи не могу да раде, свест се изгуби, при том је и дисање врло слабо, срце једва се чује да куца, чула ништа не раде.

Знаци. Болеснику на један пут прекине се свест и говор изгуби, чула му престану радити, он с почетка чује, али не може ништа сам да ради, тело му малакше и клоне, кожа побледи и охладни, дисање једва му се може опазити. То тако траје неколико минута, а и по сахата, а онда се појављују *знаци*, по којима се познаје да се живот повраћа: опази се, како болеснику мишићи на лицу мало по мало трзају, особито око уста и трепавица, како му крче црева, како му се подригује; опази се за тим, како уздише, зева, дубоко увлачи ваздух у се, срце му јасније куца, усне му бивају све црвеније а тако и образи, кожа му опет постане топла, разбуди му се чула, а с њима и свест. После свега тога болесник стане опет уредно дисати, душа му почне опет радити и од нападаја остану само удови као изло-

мљени, но и тога наскоро нестане. Често пак и блување наиђе после тога.

Узроци. Узроцима ове болести још се није ушло у траг. Толико се само зна, да врућина и зима, глад и жеђ, покварен ваздух, љута јела, тесно одело, губитак крви може бити повод несвестици, а исто тако и болести мозга, срца и крви.

Лечење. Сродници или ко се нађе близу болесника, нека поскидају с њега све, што га стеже, чим падне у несвест, нека му довеју скорашња чиста ваздуха, руке и ноге нека му истрљају сухим чим, лице му прскају хладном водом, давајући му уз то неколико капљи воде да прогуне.

Кад нападај дуго траје, онда се треба постарати да што пре попусти, и то овим средствима: прскајући болесника водом сирћетном по лицу, перући му чело и следе очи водом и сирћетом и трљајући му колоњску воду по тим местима, по лажици и по леђима, међући му под нос штогод, што јако удара (н. пр. напаљену косу или расечен лукац), турајући му у нос бурмут, парећи му ноге и руке и чешући му табане четком. По што нападај пређе, нужно је за болесника и добро, да пије хладну воду и дише здрав ваздух. —

9. Привидна смрт. ¹⁾

Привидна смрт јест увећана несвестица, у којој сви појави живота ишчезну, а способност за живот траје још без престанка.

¹⁾ Овде не ће бити говора о обичној привидној смрти, коју је тешко разликовати од истините, него само о оним врстама привидне смрти, које судолле несрећом каквом, као: кад се ко удави, укочи и т. д. Ту су барем узроци такви, да се може мислити привидна смрт.

а.) *Привидна смрт код оних, који се удаве (утопе).*
 Овде важи ово: Утопљеник нека се тихо и не повређен извуче из воде; свако трзање, гурање и турање шкодило би му јако; уста и врат треба му одмах очистити од воде и блата, а за тим огледати, не ће ли се показати на њему који знак живота; ако је зима, треба га однети у собу. За тим се скине с њега врло смотрено све одело, а што му се у тело упило, оно се расече, на брзу руку да се не би време у лудо пропуштало. Најпре му треба горње тело мало напред и на десно по дубље пригнути, а после нешто мало издићи, а ноге нека му стоје отпуштене на доле. За тим га треба купати у води, којој температура треба да је удешена према времену и води, у којој се несрећник удавио, а да се температура тој води не би спустила, треба доливати топле воде, а њега ваља трти фланелом и четкама у зејтину наквашеним, и то одоздо па све горе. За тим га треба избрисати и у вунене чаршаве умотати заједно са флашама топлом водом напуњеним, само да му не буде тешко на грудма. Трљање руку и ногу, лажице и леђа треба наставити, парећи му ноге у води топлој и осољеној. За тим му треба дувати ваздух у уста и нос; трљати му и дрмати леђа, али не све у један пут, него на изменце, час груди, час трбух, час доње тело; треба наћи човека здравих и јаких груди а при том смотрена и пажљива, који ће му ваздух удувати, а да се не би дотакнуо привидне лешине, може му и нацев то радити; док он дува, треба утопљенику запушити нос. Осим тога канути му коју кап спирита на лажицу, и одозго на то метути слачицу.

Ако утопљеник оживи, треба га оставити на миру, да би га сан и зној напали и од своје стране бла-

годетном снагом својом учинили, да се несрећник опет на ноге подигне.

Примедба. Ако то све ништа не помогне, онда треба огледати овај нов начин лечења: тело утопљеника треба наместити на вунен простирач просејаним пепелом осут, засути га са шаке пепелом нешто мало помешаним са кухињском сољу, и покрити га свуда одозго покровцима. Само глава нека остане слободна и грудима да не буде тешко.

Ако за по сахата не буде ништа боље, онда је богме опасно. У осталом треба утопљеника оставити у топлој соби, па добро мотрити на њега, јер се често живот појави у њему, по што је *све* за луду огледано.

б.) *Привидна смрт код смрзлих.* Мраз отисне крв унутра, на име у срце и мозак, и крв се онда препуни угљене киселине. Топлота удари на мозак и отуд дође смрт.

Пре него што се смрзне човек, мисли му се најпре побркају, за тим падне у несвест, клоне и тежак га сан спадне. Кад се тако смрзне нађе се са свим укочен, тако да му се поједини делови тела полеме кад се додирну; но ако га није давно мраз ухватио, може му се још и помоћи, и по томе је ова болест између свију њој сродних по најлакша.

Овде треба овако поступати: Болесника треба унети у *хладну* собу и врло смотрено поскидати халџине с њега, да му се не би никакав уд осакатио; тело му треба за тим засути снегом или ледом истуцаним (само глава нек му је слободна), или га метути у хладну воду, у коју се може турити који комад леда да би била још хладнија; при том треба

му непрестано трљати снегом руке, ноге и груди или их увити у ледене чаршаве, и тек кад се мало по-одкраве (од прилике после једнога сахата) може се тело избрисати, унети у хладну собу, метути у хладан кревет и започети суха трљања: најпре незагрејаним а после загрејаним вуненим крпама, спиритом или сирћетом или вином.

Што се осталог тиче, као задахњивања ваздухом и т. д., треба се владати као што је казано при утопљеницима.

в.) *Привидна смрт код удављених и обешених.* Који овако прођу, тима несрећницима утрне срце и плућа, по некад и мозак. За то је овде доста тешко наћи спасење.

Овде се треба владати овако: најпре се треба пожурити, да се удављеном или обешеном што пре скине или пресече конопац с врата, а за тим треба поодрешивати с њега све, чиме је стегнут и најпоследје скинути му све хаљине. Главу и горње тело треба му дићи у висину, а ноге пустити да висе. Ако је обешени био пун крви човек, треба му пустити крв из руке. Уз то треба му прскати лице хладном водом, трљати му полагаано врат, срце и свуда у околу срца, дувати му ваздух у нос и уста, голицати му по грлу пером замоченим у зејтин, метати му под нос винско сирће уливајући му лице и цело тело сирћетом; уз то напарити му ноге у води цецељској и метути слачицу на груди онде где је срце. Вештачко задахњавање ваздухом треба и овде предузети онако као што је већ речено (при утопљеницима).

г.) *Привидна смрт код угушених.* Несрећа од ове руке долазе по највише од шткодљивих гасова,

и другога којечега, што шкоди здрављу. Ми ћемо овде навести само што је главније.

а. *Угљенокисели гас*. Овај гас налази се у подрумима, где вино, пиво, воће, кисео купус и друго што ври; осим тога он се развија и у старим бунарима, вулканским дупљама, и дисањем многих људи у затвореном месту.

б. *Угљооксидни гас*; угљевље живо или кад тиња (као у нашим мангалима, који су већ многим главама стали, па се нашем свету опет не може доказати) пушта из себе тај отрован гас, који жртве своје немилице обара;

γ. *Угљоводонични гас*. И ово је прави отров;

δ. *Сумпороводонични гас*, који постаје на нечистим местима (у олуцима, на ђубрету и т. д.) а може исто тако животу нашкодити;

ε. Гасови, који постају у подрумима дуго не отвораним, у јазбинама, у којима има угљена;

ζ. Кад се ваздух квару цвећем, које јако мирисе, и другим којекаквим мирисима, може доћи несвестица;

η. Кад се дисањем увуче *кlorофор* у плућа, може доћи смрт привидна.

При таквој привидној смрти треба се овако владати: Из таквога места треба несрећника што пре изнети, ваздух непрестано понављати, и одело с њега поскидати. Глава нека му стоји високо, тако и горње тело, а ноге нека су отпуштене; сада је на реду, да се лице прскају хладном водом, особито онуда где је срце, да се полива многим водом (добро је читав кабао воде сасути на главу), да му се цело тело пере сирћетом и добро истрља и ишчеше четкама. Мириси којекакви под нос, — а и све

остало, што је поменуто при утопљеницима, и овде је на свом месту.

д. Привидна смрт громом ударених. Овде има веома мало наде, да ће се живот повратити, јер на један пут сва радња нервна утрне. Ретко је кад да се тело на овај начин повреди или осакати.

Но ипак дужност је људска не скрстити руку, него помоћи, а ради помоћи нека се огледа ово: треба с онога места, где је гром ударио, одмах однети онога, који је громом погођен, свући га са свим и метути га у кревет да седи увивши га топлим покривачима. За тим нека му се испрска лице хладном чесменском водом, хладни облози нека му се меће на главу, тело му треба прати сирћетом, на-капати му спирита на лажичицу и метути му туда сирћетне мараме, на листове и груди слачицу, а најпосле истрљати му цело тело четкама.

За тим треба ископати рупу у земљи, спустити лешину у њу, само да се глава помоли изнад земље и оставити је ту 1 сахат до 1½ сахата, наравно мотрећи при том без прастанка. То је много помогло.

Као што поменусмо, може се у опште рећи, да при овој врсти привидне смрти слабо има изгледа на боље.

Разне нервне болести.

1. Дрктање.

Ово зло опажа се често код људи старих и којима су слаби нерви. Који радо имају силовита пића, и који су се много лечили (из нутра) живом ти пате од ове болести. И од жестока гњева може дрктање доћи.

Дрхтање почиње прво на лицу и на рукама, па се онда спушта на ниже и све јаче бива, а може сметати разним функцијама (јелу, ходу).

Лечење. Пијанац нека се остави свога љубимца, а ко има посла са живом, нека се што пре тога посла прође (на име мајстори, што граде огледала и барометре). Хладна вода овде највише помаже. Који се занимају око живе, нека заишту од лекара *јод-калија*.

2. Грч у руци.

Грч овај долази од јаког напрезања мишића, руку и шаке.

Прсти се почињу грчити или опружати, и то траје све докле се год накањује болесник такав на писање.

Грч овај напада на људи, који много пишу или ударају у клавир, шију и цртају.

Ако је болеснику могућно да се с почетка за неколико месеца оста посла, онда ће излечити. Иначе овде електрика помаже, но под надзором лекара. Томе могу послужити и апарати по телеграфима: један ланац треба узети у једну, други у другу руку — онда је ланац састављен и струја електрична пролази кроз цело тело. Батерија нека наравно није одвећ велика. И наше телеграфисте могли би ту услугу учинити болесном свету.

3. Летаргија.

То је сан, у ком болесник кад се с тешком муком разбуди, не мари ни мало за свет око њега, не мари ни мало да је будан, него се опет бунован и скоро са свим изван себе ували у тежак сан.

4. Коматочно стање.

И то је сан, који нагло навали и одмах савлада болесника, који после дубоко спава и није ни мало весео кад се разбуди, па се за то опет и кад се дрма и тресе, у дубок сан ували.

5. Неприродни (болесни) сан.

То је оно спавање, које наилази у неким свакако ретким хроничким случајевима, а траје по неколико недеља па и месеца и са свим је налик обичном сну, само што се тај дубоки сан кад и кад прекине, а има и кад се не прекине, него траје без престанка; а не може се пронаћи никаква болест, која би била узрок том дремежу.

Најбољи лекови за те 3 последње болести (3, 4, 5) јесу ово: поливање тела хладном водом, прскање хладном водом по грудима и по плећима, кад се меће штогод јако (на пр. сирће) под нос, слачица, прање сирћетом, куцкање по лећима, уз то често будећи болесника и опомињући га да узима у уста црну кафу и да испира њом уста. — И на столицу треба врло добро мотрити.

ДОДАТАК І.

НЕШТО ИЗ ХИРУРГИЈЕ.

HERNANDO DE SOTO

I. О ранама.

§. 1. Рана се зове свако нагло раздвојење делова тела, које бива насилно, и скопчано је свагда са изливом крви.

§. 2. Рана се отвори или кад се човек убоде, или кад се посече или кад се пригњечи, или кад му се иначе како кожа раздере, — зависи дакле од онога, чиме се рани. Ако је оруђе оштро на пр. нож, онда је рана или од убода или од засека, ако је оруђе тупо, онда је рана или пригњетена или раздерана.

§. 3. На свакој рани појављује се ово: бол, цурење крви, размакнутост крајева, а на већој запаљење и грозница.

§. 4. Бол: с почетка долази од повреде нерва, а доцније од запаљена. Он може бити слаб, но може бити и врло жесток.

§. 5. Излив крви. Из сваке ране мора излазити крв, само што она јаче изиђе из расечане него из пригњечене ране.

§. Јапење раниних окрајака зависи од тога, докле је оруђе, којим је повреда учињена. продрло.

§. 7. Приступ ваздуха учини, да се крв већма прикупи у обраћеном месту, отуда — запаљење коме су знаци: оток, руменило, сухост ране и још већи бол.

§. 8. Грозница од ране. Ова грозница управља се увек по запаљењу. Што је јаче запаљење, то је и она јача.

§. 9. *Лечење рана.* Чим се човек где год на телу повреди, па му се рана отвори, треба да се овако двојако влада: нека привије и притегне рану платненом крпцом и облаже одозго хладним облозима. То тако нека непрестано ради док крв непрестане цурити и док бол не одумине. Ако је рана велика, онда треба турити у њу клупче мало шарпије, па је привезати одозго и са свију страна широком марамом, да би се притиском затиснула крв, која хоће на поље да покуља. Хладне облоге треба без престанка употребљавати. Ако се рана загноји, онда треба шарпију сваки дан два пута мењати и рану топлом водом изапрати.

II. О костима кад се скрљају.

§. 10. Кост се скрља, кад се на један пут прекине свеза у којој је. Узрок је по највише спољашња каква сила, — пад, ударац и т. д.

§. 11. Да је кост скрљана, познаје се:

а) *тима, што се измени облик и правац оном уду, ком је кост скрљана.* Уплив спољашње силе и радња мишићна помере крајеве скрљаној кости којекуда, и онда се наравно измени облик уду, у ком је та кост.

б. *тима, што се поремети пословање том уду.* Уд не може више да се помиче, осети се одмах жесток бол чим се огледа да се макне куд год тим удом, шта више и чим се додирне.

в. *тима, што се одмах чује како нешто зашупти, чим се оба краја прекрљане кости узму у руке па се огледа да се саставе.*

Осим тога место оно, на ком је кост скрљана, јако отече.

§. 12. *Лечење.* Најбоље је, ако се може имати вешт лекар. Но и у недостатку овога пре свега треба кост намештати. Два човека нека стану с обе стране бодесника и нека ухвате скрљану кост испод места, на ком је скрљана и над тим местом, па онда нека повуку најпре у правцу доње кости, а за тим у правцу уда, То бива у супротном правцу. Ако крајеви тој кости нису далеко један од другог, онда ће их други неко потражити и гледати да их састави. Кад то учини, онда треба одмах кост привезати и то овако: на оно место, где је скрљана кост, нека се мете парче платна, а за тим нека се увије цео уд подвезама. Те подвезе треба тако јако притегнути око целог уда, ком је кост скрљана, да се ни мало не може макнути тим удом. Подвезе треба често поквасити хладном водом. Седмога дана може се подвеза врло смотрено скинути и новом заменити. Уд нека стоји подвезан свега осам недеља.

Дијета нека је умерена, а подноси и снажна. — Тишина је наравно најглавнији услов лечењу.

III. О отоку.

§. 13. Оток је одвајање органских делова, које из тиха бива, а зависи од неправилности животнога рада, и скопчано са лучењем течности какве год и непрекидним разоравањем онога дела, у коме му је легло.

Овде да напоменемо само на отоке од слабости.

§. 14. Ти отоци долазе од слабости, а излазе по највише на ногама, на име пак по куковима.

На бодесном месту опази се најпре неко руменило, за тим изађе оток, кожа се јако растегне и

најпосле раскине. Оток бива све већи, стане болети, и опази се обично да су се ноге свуда надуле.

§. 15. *Лечење.* Оток треба чешће прати млаким тејом од камилна и облагати с једне и друге стране мелемом, који се састоји из воска намазаног на комад платна и загрејаног, да би прионуо уз оток. То парче треба да покрије цео оток. За тим треба увити целу цеваницу у јаку подвезу платнену, да би се оток са свију страна јако стегнуо. Тај мелем треба сваки дан скидати и нов метати, перући при том оток сваки дан тејом од камилна или сапуњавом водом.

Може се рана на отоку испирати кувком растовим. Ако је рана одвећ гнојавна, онда је треба посути прашком од камилна или од растовине, помешаним са нешто мало камфора.

Препоручујемо јачу храну а забрањено је свако напрезање ногу.

И кад се излечи болест, треба ногу још дуго времена држати стегнуту, — на пр. чарапом, које се стеже.

ДОДАТАК II.

НЕШТО О БАЊАМА

Б А

А л к а л н е

Прости кисељаци.	Алкални земљани кисељаци.	Алкални мурјатски кисељаци.
<i>Алмаш</i> (Ердељ).	<i>Билин</i> (Чешка).	<i>Емс</i> (Насава).
<i>Амцецо</i> (Тиролска).	<i>Минеш</i> (Маџарска; гемерска вармеђа.)	<i>Глајхенберг</i> (Штајерска).
<i>Шлагендорф</i> (у Моравској).	<i>Пешинг</i> (Маџарска, у пожунској вармеђи).	<i>Јамница</i> (Хрватска).
	<i>Ракош</i> (Ердељ).	<i>Салибрун</i> (Прусска Шлеска).
	<i>Виши</i> (Француска).	<i>Селтер</i> (Насава).
	<i>Мајштат</i> (Тиролска).	<i>Стојка</i> (Маџарска).
	<i>Кашов</i> (Галиција).	<i>Тилч</i> (Галиција).
		<i>Венусбад</i> (Тиролска).
		<i>Лухачовић</i> (Моравска).
		<i>Пуг</i> (Француска, у Бургундији).
		Буковик
		Црниљево
		Врњци
		Х. П. Паланка.
		у Србији.

Њ Е.

В О Д Е.

Алкално-слани извори.	Алкално-гвож- ђани кисељаци.	Горке воде.
<i>Баден</i> (Швајцар- ска).	<i>Чивилина</i> (Ита- лија).	<i>Алап</i> (Маџар- ска.)
<i>Банко</i> (Маџар- ски).	<i>Франценсбад</i> (Чешка).	<i>Еисом</i> (Енгле- ска).
<i>Доблбад</i> (Шта- јерска).	<i>Левенберг</i> (Ти- ролска).	<i>Острогон</i> (Ма- џарска).
<i>Карлови вари</i> (Чешка).	<i>Шенеберг</i> (Мо- равска).	<i>Иванда</i> (Маџар- ска).
<i>Маријенбад</i> (Че- шка).	<i>Лишоч</i> (Маџар- ска).	<i>Будим</i> (Маџар- ска).
<i>Будим</i> (Маџар- ска).	<i>Арапатек</i> (Ер- дељ).	<i>Пилна</i> (Чешка).
<i>Пиза</i> (Тоскана).	<i>Бартефелд</i> (Ма- џарска).	<i>Седлиц</i> " "
<i>Содасе</i> (Маџар- ска).	<i>Швалбах</i> (Хе- сенска).	<i>Елвеш</i> (Ердељ).
<i>Веслава</i> (близу Беча).	<i>Теилца</i> (Мо- равска).	<i>Паретине</i> (гор. Италија).
<i>Волфиг</i> (у гор- (вој Аустрији.)	<i>Роверо ди вело</i> (гор. Италија).	<i>Слатина</i> (у Ср- бији, у Крајни).
<i>Бат</i> (Енглеска).	<i>Тараси</i> (Швај- царска).	
<i>Мудор</i> (Францу- ска).	<i>Криница</i> (Гали- ција).	
<i>Треботин</i> (у Ср- бији).		

Б А

С л а н е в о д е.

Сољне.	Јодне и бромне.	Морске бање.
<i>Гмунден</i> (горња Аустрија).	<i>Адлхајмквеле</i> (Баварска).	<i>Кале</i> (Француска).
<i>Грајфесвалд</i> (Поморска).	<i>Крајинах</i> (на Рајни у Пруској).	<i>Хелголанд</i> (острво у Енглеској).
<i>Хале</i> (Пруска Саксонска).	<i>Вилдег</i> (Швајцарска).	<i>Остенде</i> (Белгија).
<i>Ишл</i> (горња Аустрија).	<i>Монтекатини</i> (Тоскана).	<i>Кил</i> (Холштајн).
<i>Либенштајн</i> (Саксен-Мајнинген).	<i>Личик</i> (Славо-нија).	<i>Колберг</i> (Пруска).
<i>Рајхенхал</i> (Баварска).	<i>Стрешица</i> (Мацарска).	<i>Бијарци</i> (Француска).
<i>Салибург</i> (Аустрија).		<i>Ница</i> (Италија).
<i>Витекинд</i> (Пруска Саксонска).		<i>Марсељ</i> (Француска).
<i>Боутовац</i> } у Ср-		<i>Трет</i> (на јадранском мору).
<i>Жаочани</i> } бији.		

Њ Е.

Сумпорити из- вори.	Гвожђане воде.	Хладне воде са заходима.
Алмађ (Маџар- ска).	Александрбад (Баварска).	Мерава (Тирол- ска).
Деблинг (код Беча).	Блуменштајн Швајцарска).	Присништал (близу Беча).
Никољска бања (у Словенској).	Бургфал (Тирол- ска).	Тифенава (Швај- царска).
Оломуц (Морав- ска).	Јоханисдорф (Чешка).	Илменава (у Са- ксен-вајмару).
Реис (Ердељ).	Лавов (Галиција)	Навава (код Ем- са).
Савник (Маџар- ска).	Ломони (Маџар- ска).	Гелчберг (Че- шка).
Баден (код Беча).	Ширмонт (Валдек у Немачкој).	Шандава (Сак- сонска.)
Велики Варад (Маџарска).	Сиа (Белгија).	
Ла Прест (Фран- цуска).	Пешта (Маџар- ска).	
Мехадија (Ма- џарска).	Падерборн (Вестфалека).	
Санто Баломо (Италија).	Хајнриксбад (Швајцарска).	
Топлица (Хрват- ска.)	Паси (код Па- риза.)	
Вармбрун (Пру- ска).	Бадаља дољ- ња	у Срб.
Вајлбах (Наса- ва).	Бела вода	
Ахен (Пруска).		
Рибар-бања Крестов. бања Ковиљача		у Срб.

ЗАВОДИ.

За лечење са сурутком.	За лечење са грожњем.	За лечење кли- матично.
<p><i>Хајнриксбад</i> (Швајцарска). <i>Мерава</i> (Тирол- ска). <i>Рожњава</i> (Мо- равска). <i>Глајсвајлер</i> (на Рајни у Ба- варској). <i>Гаје</i> Швајцар- ска).</p>	<p><i>Асмансхаузен</i> (на Рајни). <i>Бинген</i> (Хесен- ска). <i>Гринберг</i> (Пру- ска Шлеска). <i>Кремс</i> (доња Ау- стрија). <i>Пожун</i> (Маџар- ска.)</p>	<p><i>Бристољ</i> (Енгле- ска). <i>Брил</i> (код Беча). <i>Интерлакен</i> (Швајцарска). <i>Каиро</i> (у Новем- бру и Децем- бру 17° Р.) <i>Мадејра</i> (од Но- вембра до Мар- та 19° Р. <i>Малага</i> 16° Р. <i>Напуљ</i> <i>Рим</i> <i>Млеци</i> <i>Вегис</i> (Швајцар- ска). <i>Торкеј</i> (Енгле- ска).</p>

ДОДАТАК III.

НЕШТО О ОТРОВИМА.

HERNANDO DE PAULINA
JOHANNES DE

ОТРОВИ И СРЕТСТВА ПРОТИВУ ОТРОВА.

По Рихтеровом кратком али врло згодно удешеном определењу „свака је она материја отров, која, и у малој количини кад у живи организам уђе, порађа за живот опасне промене. „Кад такову материју у се примимо, каже се *да смо отровани*.

Отров може тројако дејствовати, као *чврст, течан или гасовит*.

Чврсти отрови дејствују само онда кад се сретством телесних сокова растворе.

Течни отрови по самој природи дејствују много брже, и то одмах чим у наш организам ступе.

Оба ова вида отрова највећма се растурају сретством канала варења, уста, грла, стомака и црева.

Гасовити отрови дејствују готово једино на плућа.

Статистика свију оних случајева, у којима је ко био отрован, показује, да је највише њих отровано са *течним* материјама. Отуда је постала нужда, да се продаја таквих течности (као што је то сумпорна киселина, оловна киселина и т. д.), без лекарског предписа никако недопушта.

Отрови се деле на:

- а) Минералне,
- б) Биљне и
- в) Животињске.

При овом поделењу ми се придржавамо тако назване *природоисторијске системе*, какову нам Лесинг у својој *Materia medica* показује.

Ми ћемо сада овде само по најважније отрове из ова три поделења споменути.

А.) Минерални отрови.

1. *Бакар*. Метални бакар оксидише се полако и мало по мало у стомаку, па се органичким соковима образује отровне соли.

Овде нам треба пре свега напоменути *бакарну рђу* (кисели бакарни оксид), која тако постаје, кад *киселе* или *масне* материје кроз дуже времена са *бакром* у додиру стоје.

С тога су бакарни судови врло рђави, и за то нека се сваки од таког посуђа клони. Због таквих посуђа до сада се је већ врло много њих отровало, и доста живота угушило. (Управа се мора на то обзирати при казним заводима, гарнизонима и т. д.). — Па и на најбоље углачаном бакру временом се то породи.

Кад се тако човек од бакра отрује наступи жестоко бљување, горчина у устима, завијање у утроби, главобоља, несвестица и други нервозни појави.

Ако се деси да се човек од тога отрује (које се увек може десити кад се у бакарном посуђу кува, или кад човек има посла са месингом, као што је то код рудокопаца и т. д.), онда у таком случају ваља што пре лекара потражити. Но док он још не би дошао, употребљава се као *сретство противу отрова* следеће: а) ваља узети *беланце од јајета*, или само за се или помешано с водом, попити као воду од беланцета; б) треба колико се год више може пити

млека са шећером или без шећера; в) треба гледати да се са *топлим шћем* потстакне бљување.

2. *Олово*. Оно не трпи у стомаку никакове промене; али му је *пара отровна*.

Овде је најопаснија тако названа *оловна киселина*, која увек тако постаје, кад *олово* са *киселином* дуже времена у додиру стоји. Оваки је случај кад се јела држе у оним лонцима, који су оловом углачани. Сво земљано посуђе, које је углачано, има у себи олова, за то се мора на сљедеће од професора Бока постављено правило пазити: углачаност мора да је тако добра, да се не може са ножем разгрести, и да се не сме у загрејаности при рибању отрти. Па и кад се при углачаности оба ова својства нађу, опет се при томе препоручује: 1) да се нови лонац пре но што се почне употребљавати са водом и сирћетом искува, па онда добро истрља; и 2) да се киселе или слане ствари никад дуже од једног часа у таком углачаном лонцу не држе. Овога, што лајпцишки лекар рече, треба наше домаћице да се точно придржавају. Чешће се догађају таки случаји да се људи од олова отрују, и да се отуда дуготрајне болести порађају.

Примедба. У фабрикама где се граде оловне справе, при онима, који бојадишу, који с олајем живопису, који позлађују дрво, при лончарима, те нећарима, при онима који слова лију и који слова слажу, и још при многим другим такове се болести од отрова чешће догађају, па за то им се ваља од тога брижљиво чувати. Од киселих јела треба да се чувају, а на против тога треба да се постарају за масна јела, млеко, приљезно праће, купање и преобуку.

Је ли ко оловом већ отрован, то је наравно (због отуд проистичућих сљедства) преко нужно да се лекар позове. Међу тим противу саме отрованости као по најбоља сретства ова су: ваља узети *две чорбане кашике рициносла* (зејтин од рициноса); једну чашу воде са једно 90 драма унутра растворене горке соли; а и кухинска је со добра.

3. *Арсеник*. Ова је материја тако отровна да се већ и од њене паре дуга (хроничка) отрованост *порађа*.

Премда је арсеник тако отрован, опет се он јако употребљује у индустрији и у занатима: тако се између осталог и у многим бојама *находи помешан* као у тако названом *брауншвајгском зеленилу*, *енглеском зеленилу*, која су за здравље врло *шкодљива* с тога, што се у њима врло много арсеника *находи*. Отуда се ваља при облогама (тапетима) *таковог зеленила чувати*.

Овде ће довољно бити да о томе један случај напоменемо. У Паризу пре једно 3 месеца (Јануара 1865) падне једна госпа у сред играња на балу у несвест. Брзо дозвани лекар одмах рече, да се *зелено вештачко цвеће*, које госпа на глави имаше, скине. Она се поврати к себи, и кад се *цвеће испита*, нађе се да је у њему било арсеника. Тако је опасно то *вештачко зеленило!*

Кад се човек од тога отрује, онда у такој нужди док не би лекар дошао, треба узети *беланце од јајета у води размукено, и то поштити*.

4. *Љуте (грижуће) киселине*. Међу овим киселинама највише се *находи сумпорна киселина*, која се често на зло употребљује те људе са њом *трују*.

Ако ко нехотице попије ту сумпорну киселину, онда ваља што пре да узме ма шта од *сљедећих*

ствари, што му пре на руци буде: ваља мало креча у води растворити и са млеком помешати; или ваља узети сапуњаву воду (сапуницу), или пепео у води поквашен, или поташу, или соду, или креду. Уз то се мора још много воде или млека пити.

Б.) *Растињски отрови.*

І. Гасовити отрови.

1. *Угљени оксид.* Овај се гас (неки вид ваздуха) образује заједно са угљеном киселином (такође неки вид ваздуха) при згоревању угљена, било то у мангалу или у пећи кад је заклопац затворен. Угљена киселина заостаје на дну, а угљени оксид пење се на горе.

Онде, где више од $\frac{1}{3}$ овога гаса има, порађа се смрт с тога, што се процес дисања немогућим учини.

(Код нас где се мангали тако јако употребљују, треба нам се нарочито на овај предмет обазрети. У овој прошлој зими само је у Београду 3 човека од овог угљено-оксидног гаса угушено).

Кад се деси да се човек од тога отрује, то треба они, који су око несрећника први, одмах врата и прозор да отворе, угљен да уклоне или из пећи све напоље да поваде; за тим ваља несрећника хладном водом поливати, и воду са сирћетом помешану на главу му метати. Ако се тако болесник поврати, ваља га на чист ваздух изнети и дати му једну шољу црне каве да попије. —

Но дабоме да мангал са угљеном не треба никако преко ноћ у соби остављати.

2. *Проходни гас.* У њему има разних гасова, и то много сумпоро-воденика, због чега је он тако и опасан.

Сачинитељ опише се следећег случаја из године 1860: један слушаоц медицине у Берлину имао је собу у авлији спроћу једног прохода. Он легне да спава, али остави прозор отворен, и ујутру нађу га онесвешћена у кревету. Томе се пронађе узрок — и брза помоћ спасе му живот. То нам је лепа поука да видимо како нам треба спаваће собе мало по даље од прохода да имамо!

Због тога проходи морају уредно чишћени бити т. ј. треба их чешће палити са раствореним калциумом (у великим варошима као у Паризу, Лондону паже на то полицајске власти).

Најбоље сретство противу тога отрова јесте хлорни креч, и доста је само то, да се марама у раствору тај хлорни креч умочи, па онда под нос држи. При том треба и по лекара послати.

II. Течни отрови.

Оваки отрова има много; али будући да се од њих ретко у животу тровања догађају, за то ћемо их ми оставити.

Свакако могли би овде о алкохолском отрову говорити; али је овде најбоље сретство то, да се прекомерно алкохола не узимље, но ми смо у књизи: поука о држању здравља, већ о томе доста говорили.

В.) Животињски отрови.

1. *Отров од змије.* У отровним змијама има једна отровна жлезда, из које отров у шупаљ и покретни отровни зуб утиче, а из овог зуба долази у уједену рану. Неке змије имају две оваке отровне жлезде и два зуба.

Кад така отровна змија кога уједе, онда је у таком случају потребно здраво енергично лечење.

Истина први је посао то, да се лекар позове; али док он дође, или кад се он довести не може, треба се овако од опасности предохранити:

Ваља рану изсећи, или ако се то не може, онда треба рану са поташом или сољу или црним сапуном испрати; за тим ваља једну безкрвну купицу на рану за једно $1\frac{1}{2}$ часа метути; онај уд, на коме је та рана (н. п. нога, рука) треба привезати. Кад се пије зејтин од маслине (сам за се или са млеком) много помаже. Најпосле ваља попити једно две чаше вруће воде, па онда одмах лећи у постељу, како би се тако могао човек ознојити.

2. *Убод инсекта.* Пчела, оса, скорпија, тарантела и т. д. уједају тако, кад њихову жаоку у рани оставе. Ову жаоку ваља извадити; а по том ваља рану добро опрати са поташом или сољу. Ако је се на том месту породило запаљење, то онда треба то место са хладним облогама обвијати, па онда рану са масним зејтином намазати. —

3. *Отров од кобасице.* Такови отров долази у надимљене кобасице од крви или цигерице, а по кад-што порађа се и у шункама. Шта је управо овај отров — кемички посматран — још није довољно познато.

4. *Отров од сира.* Овај се отров налази у нечистом сиром, и јесте (као што Вок вели) производ укисељености, која такође кемички још није са свим позната.

Така кобасица и такав сир производи бол у стомаку, бљување, несвестицу и грчеве.

Овде ваља пре свега штетне материје из тела изтиснути, за то треба одмах на бљување узети, а лекар може то одмах написати. По том ваља пити

млеко са шећером. Може се препоручити при томе и хладно квашење.

5. *Отров од рибе.* Форстер вели у свом „путу око света“, да у месу неких риба или у њиховој икри има неких отровних материја. Кад таке рибе будемо јели, онда се појављују она иста дејства, која су и код отрова од кобасице и сира. — Од тога се човек ретко отрује; али кад се отрује, ваља поступати онако исто, као што се поступа при отрову од кобасице и сира. —

С П И С А К.

—

	Страна.
Б.	
Бање	164
Бљување	74
Богиње	42
— мале богиње (мазери)	46
Болести кичмене мождине	133
— запалење кичмене мождине и њених опона	133
Болести мозга	127
Болести пречаг	126
Болести органа за дисање	109
В.	
Велика болест (падавица)	146
Ветрови	87
Водена болест	29
Водена болест у глави (хронична)	130
Вртоглавица	143
Г.	
Гасовити отрови	175
— угљени оксид	175
— проходни оксид	175
Главобоља	136
Гљисте у телу (и болести од њих)	90
Грозница	21
— попустна грозница	21
— нервозна грозница (тиф)	24

	Страна.
Грч гласнога прореза	115
Грч у јадњаку	66
Грч у руци	155
Грч у стомаку	71
Гушња	113

Д.

Дрѣтање	154
Душље у телу	6
— грудна	6
— трбушна	7

Е.

Енглеска болест (конштак)	28
-------------------------------------	----

Ж.

Животињски отрови	176
— отров од кобасице	177
— отров од рибе	178
— отров од сира	177
— убод инсекта	177
Жутица	17 и 101
Жучно камење	99

З.

Задавица	116
Запалење доушне жлезде (крајници)	63
Запалење једњака	64
Запалење језика	63
Запалење мозга	128
Запалење опорњака (марамце трбушне)	97
Запалење плућа	118
Запалење ребарне марамце	124
Запалење стомака	69
Застанак мокраће	106

	Страна.
Затвор	88
Затврднење јетре (далак)	102
И.	
Илица руска	12
Ј.	
Јектика	119
Јетрене болести	99
К.	
Капља у мозак	130
Кашаљ грљана и душњака	112
Кијавица	109
Кожне болести	34
Колера	83
— азијска колера	85
— европска колера	83
Коматочно стање	156
Копривна оспа	41
Кости (костур)	1
Кости кад се скрђају	160
Кочња	145
Краста мокра	53
— крастава брада	56
— крастава глава	57
— прождрљива краста	54
Крв кад иде из стомака	73
Крв кад иде из уста	63
Крвна оскудица	14
Крвне болести уопште	13
— благе (хроничне) болести крви	14
— оштре (акутне) болести крви	13
Купатило опште	11
— купатило доњег тела	12

— купатило местно	12
— купатило ножно	12
— купатило ручно	12

Л.

Летаргија	155
Лимунада	12
Лишај	52
Љуштавица	36

М.

Маст	11
Мелем	11
Меураста оспа	41
Минерални отрови	172
— арсеник	174
— бакар	172
— љуте (грижуће) киселине	174
— олово	173
Мишићи (месо)	3
Мозак препун крви	127
Мокрење крви	106
Мокрење шећерно	107
Мука на стомаку	67

Н.

Неприродни (болесни) сан	156
Нерви	6
Несвестица	148
Неспавање	137
Нестајање кичмене мождине	134

О.

Облози од каше	11
Обручна оспа	51
Органи чулни	8

— органи за вид (око). — органи за слух (ухо)	8
— орган за мирисање (нос) — орган за кус	9
— орган за пипање (спољашња кожа) . .	9
— орган за глас	10
Осмероножица (уш)	61
Осна (Фризл)	35
Оток	161
Отрови и сретства противу отрова	171

П.

Пареник	11
Пламенац (црвени ветар)	38
Пљување крви (кашљем)	122
Плућне болести	117
Пољачина	20
Привидна смрт	149
Пролив	77

Р.

Разудница (анатомија)	1
Ране	159
Ране у носу	111

С.

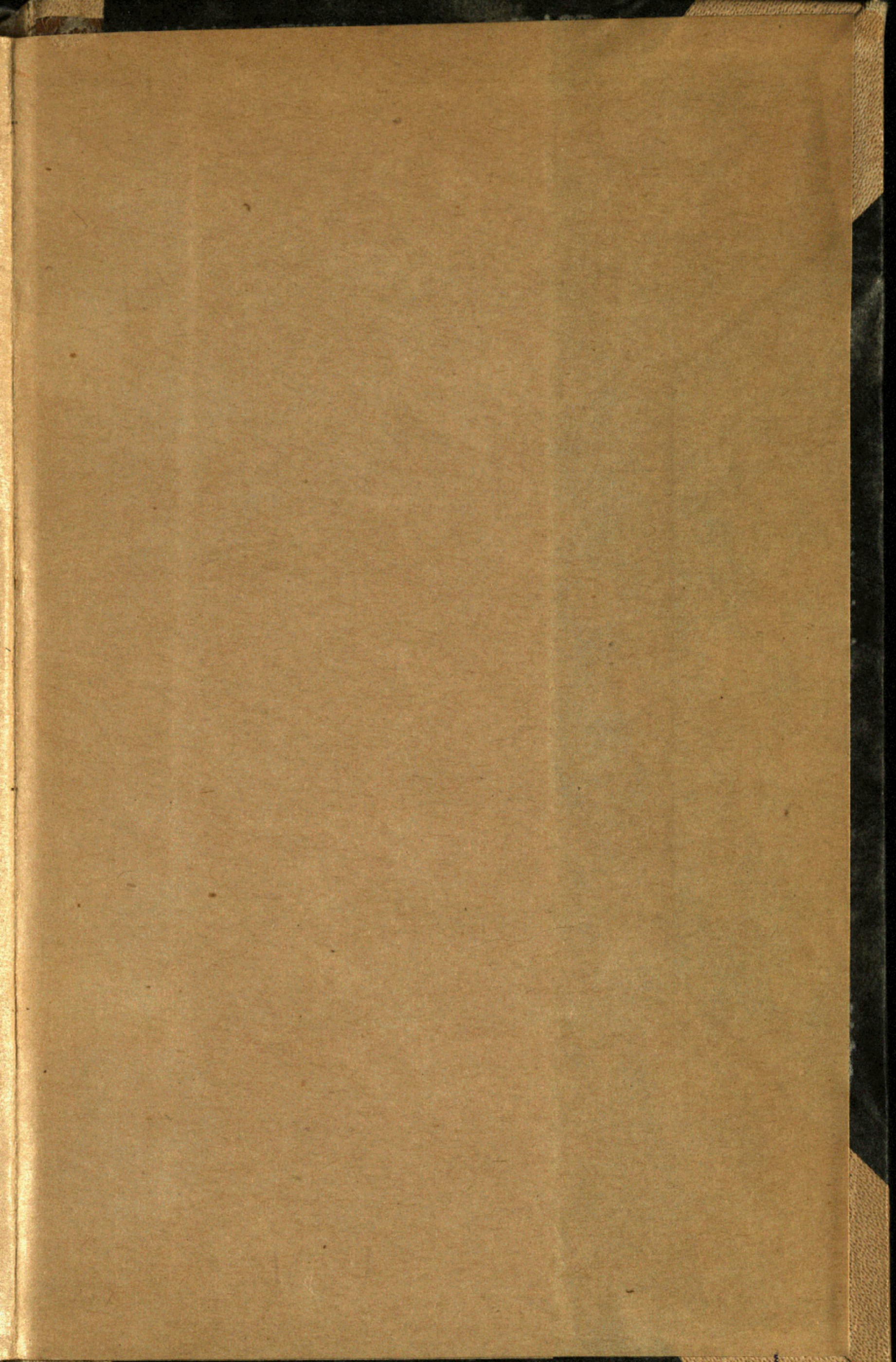
Сврбуљица	37
Сишња	121
Слачица	12
Срдобоља	79
Судови	5
Суша болест	30

Т.

Течни отрови	176
Трулење уста	62

	Страна.
У.	
Улози (костобоља)	18
Х.	
Хипоконорија (суморност)	139
Хистерија	141
Ц.	
Цурење крви из носа	110
Цурење мокраће саме од себе	104
Ш.	
Шарлах	47
Штуцање	126
Шуљеви	94
Шуга	59

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P₁₉СрII 982.1